

„Tudományos próbapálya”

PEME VI. Ph.D. - konferencia

*2013. március. 12.
BUDAPEST*

Tudományos próbapálya

című

nemzetközi tudományos Ph.D. - konferencia előadásai

(Budapest, 2013. március. 12.)

Szerkesztette:

Dr. Koncz István – Nagy Edit

Elektronikus könyv

ISBN 979-963-88433-8-8

Kiadja a Professzorok az Európai Magyarorszáért Egyesület

BEVEZETŐ

E tudományos **prezentációs lehetőséget és publikálást** is biztosító tanácskozást a – jövő vezető kutatói kinevelésének segítése céljából - hirdette meg az Egyesület **valamennyi doktori cselekményben részt** vevő kutató számára, nyolc tudományos területen és interdiszciplináris szekcióban.

Tette azt azért is, mert a fiatal **kutatók szakmai segítése az Egyesület szívében**. Szervezetünk, Alapszabályunk és a kialakult gyakorlat szerint az európai és a magyar értékek megtalálására, összekapcsolására, közvetítésére és bemutatására koncentrálnak elsősorban, különféle munkaformákon keresztül. Az Egyesület közvetít, véleményez, fórumot teremt és **közkinccsé tesz** alapvető értékeket, így a **leendő vezető kutatók tudományos eredményeit** is, miközben szakmapolitikai minősítő és tudományos kontrolláló tevékenységet is végez. Szervezetünk neve szerint profi szakemberek egyesülete, tagjaink - akadémikusok, professzorok, tanárok, mérnökök, orvosok, kutatók, Ph.D - hallgatók és más vezető értelmiségiek – az európai és a nemzeti értékek mellett egyaránt leteszik a voksaikat.

Budapesten, 2013 március 12. "**TUDOMÁNYOS PRÓBAPÁLYA**" címmel tartotta meg VI. Ph.D - Konferenciáját a PEME 100 hallgató és 21 szekció - elnökségi tag részvételével.

A nemzetközi Konferenciát köszöntötte Prof. Dr. Koncz Gábor a TIT Stúdió Egyesület Elnöke.

A megnyitót Prof. Dr. Demetrovics János akadémikus, a PEME elnöke és Prof. Dr. Koncz István ügyvezető alelnök vezette le.

A tanácskozás plenáris üléssel kezdődött, amelyen nagy sikerű előadást tartott Prof. Dr. Kondorosi Ferenc „Rend és szabadság: a jog szerepe az Új Európában” címmel.

Az alábbi tudományterületeken és témakörökben folyó Ph.D - képzések résztvevői nevezhettek:

- Gazdaságtudomány
- Alkalmazott társadalomtudományok
- Orvostudomány
- Alkalmazott természettudomány
- Föld- és környezettudományok
- Pszichológia - Pedagógia – Szociológia
- Jogtudomány
- Történelem – Politológia
- Andragógia, Gerontológia – Gerontagógia
- A nemek magánéleti és közéleti viszonyának változási trendjei a 21. században – szexuál-pszichológia
- Interdiszciplináris kutatások

A Ph.D kutatások bemutatása végül hét szekcióban történt. A megjelenő kötet bemutatja az összes előadás anyagát.

INTERDISZCIPLINÁRIS ÉS TUDOMÁNYFILOZÓFIA SZEKCIÓ

LEKTORÁLTÁK: PROF. DR. DEMETROVICS JÁNOS, AKADÉMIKUS

PROF. DR. KEMÉNY LÁSZLÓ

Tartalomjegyzék:

Kelemen László: Joghallgatók a jogról II.: Szociálpszichológiai kutatás - PE, Pszichológiai Intézet, Doktori Iskola.....	6
Pintér Dániel Gergő: A tudományos tartalmú közlésfolyamat a globális médiatérben - BME GTK, Tudományfilozófia és Tudománytörténet Doktori Iskola.....	15
Keresztes Anita: A közigazgatási képzés és továbbképzés új irányai Magyarországon - Budapesti Corvinus Egyetem, Politikatudományi Doktori Iskola.....	27
Molnár Mills Eszter: Karakter erősségek a gyakorlatban - DE, Humán Tudományok Doktori Iskola, Pszichológia Alprogram	37
Kis Zsuzsanna: Politikai nevelés próbája a politikai gyakorlat - Politikai nevelők és híres egyeduralkodóvá váló tanítványaik - ELTE-ÁJK, Politikatudományi doktori iskola.....	41
Jász Borbála: (Építész)nők a modern konyhában - BMGE, Filozófia és Tudománytörténet Doktori Iskola	50
Kovács Sárkány Hajnalka: A szerbiai élelmiszeripari képzések a szabványok és a jogszabályok tükrében - DE AGTC,,Hankóczy Jenő Növénytermesztési, Kertészeti és Élelmiszertudományok Doktori Iskola”	59
Pitó Klára: A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem migrációs potenciálja - BCE, Szociológia Doktori Iskola	65
Kölcseyné Balázs Mária: Békés megye településeinek pályázati aktivitása A Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégium pályázási vertikumának területi jellemzői 2007-2011 között - PE, Földtudományok Doktori Iskola, Szent István Egyetem Regionális Tudományok Doktori Iskola.....	76
T. Nagy László:Nyelvtanulás a web 2.0 segítségével - DE, Informatika Tudományok Doktori Iskola	83
Gál Márk: Közintézményi Menedzsment Reformok: Tegnap, Ma és Holnap - BCE, Politikatudományi Doktori Iskola.....	92

1.1. BEVEZETÉS

Tekintettel arra, hogy az eredeti tanulmány terjedelme több mint száz oldal, így jelen tanulmány abból egy rövid áttekintést kíván adni az olvasónak.

1.2. A kutatásról

A 2012 tavaszán felvett joghallgatókkal kapcsolatos kérdőív egy öt évvel korábban elvégzett kutatás folytatásának tekinthető. 2007-ben az ELTE elsőéves egyetemi hallgatóit, valamint a Károli Gáspár Református Egyetem ötödéves hallgatóit kérdeztem meg ugyanezen kérdőív segítségével. A 2012-es kutatás során már kizárólag az ELTE első és ötödéves hallgatóit vontam be a vizsgálatba. A 2012-es felmérésben ötödévesként résztvevő hallgatók a 2007-es vizsgálatban első évesként már egyszer lekérdezésre kerültek, a minta teljes, személyenkénti azonossága azonban nem garantált, mivel nem az egész évfolyamot vontam be a kutatásba, továbbá a kérdőíveket sem személy szerint, például számozva vettem fel a hallgatókkal.

A jogi oktatás hatása, a hallgatók nézeteinek az öt éven át tartó képzés nyomán megfigyelhető változása feltehetően kimutatható lesz a 2012-ben ötödik egyetemi évüket végző hallgatók körében. A jelenlegi kutatás során a 2007-ben a Károli Gáspár Református Egyetemen ötödévüket végző hallgatókat a torzítás elkerülése érdekében nem hasonlítottam össze a mostani ELTE hallgatók részmintáival, elkerülve ezzel a két oktatási intézmény eltérő jellegéből adódó és kutatásom által nem kontrollált hatásokat.

A szociálpszichológiai kutatások során alapvetően két megközelítési módot különböztetnek meg. Az egyik az ún. *pszichológiai szociálpszichológiai* kutatás, amely során a kutató kísérleti helyzetet teremt. A kísérleti helyzetben az általa kontrollált független változó manipulálásának az egyes függő változókra gyakorolt hatását vizsgálja. A kutatók az egyes kísérleti helyzetekben kimutatott oksági kapcsolatokat alapul véve igyekeznek feltárni az ember társas viselkedésének főbb mozgatóit.

A szociálpszichológia másik főbb kutatási megközelítése az ún. *szociológiai szociálpszichológia*, ami az adatgyűjtést elsősorban kérdőívek alkalmazásával valósítja meg. A kérdőívek statisztikai feldolgozása során kapott eredmények elsősorban leíró jellegűek, és az egyes korrelációs kapcsolatokat tárják fel.

Joghallgatók körében elvégzett kutatásomban kérdőíves adatgyűjtést alkalmaztam, és az eredmények statisztikai feldolgozása során az egyes változók leírására, az együttjárások megállapítására és a különböző faktorok, csoportok kialakítására törekedtem.

A kérdőíves adatgyűjtés sikerének előfeltétele a jól összeállított és strukturált kérdőív (1.sz. melléklet). Kérdőívem kialakítása során mindvégig szem előtt tartottam azt a körülményt, hogy a válaszadók joggal kapcsolatos nézetei, vélekedései, szociális reprezentációi nem szövegfoszlányként, hanem megfelelő szerkezeti struktúrákba rendezetten foghatók meg, tehát a vizsgálat fő tárgyán kívül szükséges még például a válaszadók politikai értékrendjének vagy a közélettel kapcsolatos vélekedéseinek kutatása is. Kérdőívem ezért az általános, tágabb jelenségektől halad az egyedi jelenségek szintje felé, szerkezete fordított, azaz csúcsára állított piramisra emlékeztet. A kutatás belső konzisztenciáját az biztosította, hogy a kérdőív egyes kérdései egymásra épültek, így egymásra visszautalva kérték a résztvevőktől a különböző válaszokat, illetve érték-megállapításokat. A kérdőív számos ellenőrző kérdést tartalmaz, amiket a válaszadók kutatási célokkal kapcsolatos megfelelési törekvéseinek, illetve a társadalmi elvárásokra vonatkozó megfelelési szándékának kiszűrése érdekében alkalmaztam.

A kérdőív segítségével felvett adatok többszöri, SPSS program segítségével történő statisztikai feldolgozását követően ismételt ellenőriztem, hogy az egyes megállapítások és kutatási eredmények valóban megbízhatóak-e. A statisztikai feldolgozás plurális szűrésének eredményeként viszonylag kevés, azonban jól megalapozott megállapítás megfogalmazására törekedtem.

1.3. A kutatás elméleti háttére

1.3.1. A kutatás elméleti csomópontjai

1.3.1.1. Jogászképzés

1.3.1.1.1. Kialakulás, történeti áttekintés

A magyar intézményes jogászképzés kialakulásának kezdete a Nagyszombati Jogi Kar 1762-ben történt megalapítására tehető. Az osztrák fennhatóság miatt Magyarország igazgatása ezen időszakban vált modern birodalmi jellegűvé. A bővülő közigazgatási és adminisztrációs feladatok ellátásához egyre több és egyre képzetesebb hivatálnokra lett szükség. Ezen folyamat eredményeként az intézményes jogászképzés elsősorban közjogias beállítottságúvá vált. A töretlen folyamat, ami újabb és újabb jogi karok kialakulását

hozta magával, a kiegyezés idején érte el tetőpontját. A duális állam korában a részben közös államszervezet fenntartása, és az egyre erősödő birodalmon belüli személy- és áruforgalom következtében óriási volt a kereslet az ebben a közegeben megfelelő szaktudással rendelkező jogászok iránt, ami a fenti réteg szakmai és társadalmi presztízsének jelentős növekedéséhez vezet. Így a hivatalnokréteg, valamint a klasszikus jogász szakmákban dolgozó jogászok mintaadó réteggé váltak az értelmiség és az egész társadalom számára. Mind a jogászság fent felvázolt szerepe, mind az ezzel együttjáró társadalmi elismertség nyomai napjainkban is fellelhetők. A szocialista rendszerben mesterségesen alacsonyan tartották a jogászok számát, azonban a jogász réteg megélhetési lehetőségei már ezen intézkedések folyamánként is biztosítottak voltak. A rendszerváltás kapcsán felmerült „jogász-éhség” és az óriási szakmai lehetőségek még inkább megnövelték a jogáshivatás népszerűségét. A rendszerváltást követő évtizedekben megszilárdult az átalakulás nyomán létrejött szabályrendszer, a nagy szakmai perspektívák megcsappantak, és már csupán a kialakult rendszer működtetéséhez volt szükség a jogász munkára, amelyhez azonban a korábbinál kevesebb jogi végzettséggel rendelkező ember munkája is elegendőnek bizonyult. Ezen helyzet Magyarország Európai Unió tagságának következtében jelenleg változóban van.

1.3.1.1.2. A magyar jogászképzés szerkezete

Magyarországon a jogi képzésbe való felvétel, a többi egyetemi felvételi eljáráshoz hasonlóan, az érettségi vizsgával elért pontok alapján történik. A jogra jelentkezve a hallgatóknak ajánlott emelt szintű érettségi vizsgát tenniük a fenti szakra előírt felvételi tárgyakból (magyar nyelv- és irodalom tantárgy, történelem tantárgy), mivel ez plusz pontokat biztosít. Ugyanez igaz a nyelvvizsgákra is. A plusz pontok a jogi egyetemi felvétel szempontjából azért fontosak, mert a szakma fent felvázolt népszerűségének eredményeképp a felvételi ponthatárok, amelyek a jelentkezők számához igazodnak, igen magasak. Korábban az írásbeli és szóbeli alkalmassági vizsgát tartalmazó egyetemi felvételi is a felvételi eljárás részét képezte, ezt azonban eltörölték.

A leendő hallgató, ha az érettségi vizsgán szerzett pontjainak száma kifejezetten magas, betöltheti az állam által finanszírozott helyek egyikét, ha eredményei szerényebbek, költségtérítéssel képzésben tanulhat. Utóbbi esetben képzésének teljes költségét neki vagy családjának kell előteremtenie, továbbá ösztöndíjakban sem részesülhet, kivéve a nemzetközi mobilitási ösztöndíjakat.

A képzés formáját illetően a tanulmányok folytathatók nappali, illetve levelező tagozaton. A nappali tagozat teljes munkaidőnek megfelelő elfoglaltságot jelent, míg a levelező tagozaton délutáni és hétvégi bontásban, tömbösített formában zajlik az oktatás. A levelező tagozatokon jellemzően a munka világában már aktív személyek vesznek részt, karrierlehetőségeik növelése céljából, így gyakran a jog számukra másod- vagy harmad diploma. A nappali hallgatók zömének azonban ez az első felsőfokú képesítése.

A jogi képzés Magyarországon egységesen 10 féléves. Állami finanszírozásban 12 félévet lehet tanulni, ami 1 év csúszási lehetőséget biztosít. Ezt követően a tanulmányok folytatása mindenképpen költségtérítéshez kötött.

A 10 félév sikeres elvégzésével a hallgató abszolutóriumot szerez. Ezt követően egy szakdolgozatot (thesis) kell prezentálnia és szakmailag megvédenie. Ha ezt is sikeresen teljesíti, 5 tárgyból kell államvizsgáznia. Ezek általában a következők:

- Alkotmányjog
- Közigazgatási Jog
- Polgári Jog
- Büntetőjog
- Nemzetközi magánjog és/vagy Európai közjog és/ vagy Jog-és állambölcselet (a választás lehetőségét az egyes jogi karokon különböző szabályokkal határozzák meg).

A hallgató a sikeres államvizsgát követően megkapja doktori címét. Itt képzése kettéválk a gyakorlati képzés és a folytatólagos elméleti képzés irányában.

1.3.1.1.3. Az elméleti képzés lehetőségei

Amennyiben a végzett jogász tudományos karrierre (is) vágyik, megkezdheti PhD. képzését /az általa választott jogi kar doktori iskolájában. A doktori képzés 6 szemeszter időtartamú, melyből 3 szemesztert aktív képzésben, a további 3 félévet pedig a kutatási/kutatói munka folytatásával kell eltölteni. A kutatási időszakban célszerű tanulmányutakat és kutatászemináriumokat folytatni, valamint részt venni az egyetemi élet mindennapjaiban (előadások/szemináriumok tartása, vizsgáztatás, konferenciaszervezés, karon belüli publikálás).¹ A PhD. képzés végén egy több száz oldalas, megalapozott értekezést kell prezentálni, /amit a korábbi évek publikációi és a kutatási témában elért eredmények összesítéseként kell megszerkeszteni. Ezt egy tudományos bizottság előtt védi meg a készítője. A PhD. fokozat megszerzését

¹ PPKE-JÁK Doktori Iskola szabályzata

követően az illető főállásban oktathat a felsőoktatási intézményekben, valamint jogosulttá válik a tudományos életben való teljes jogú, aktív részvételre.

A doktori képzésben részt vevők is tanulhatnak államilag finanszírozott nappali, illetve önköltséges levelező tagozaton. Az előbbi esetén a PHD. hallgató már a képzési idő alatt is munkaviszonyban áll az adott egyetemmel, ahol oktatóként működik közre, és más főállású munkaviszonya nem is lehet. A levelező hallgatók az alapképzéshez hasonlóan munka mellett folytatják tanulmányaikat.

A jogász szakmában általában a gyakorlatban is jobban elismerik, megbecsülik azt a szakembert, aki a tudományos életben eredményeket tud felmutatni.

A jogász továbbképzések másik nagy csoportja a posztgraduális képzések széles palettája. Ezen belül is megkülönböztethetünk két nagy alaptípust, a szakjogász képzést, illetve a jogász továbbképzést más tudományterületen (interdiszciplináris továbbképzés).

A szakjogász képzések egy adott jogi területen belül nyújtanak lehetőséget az elmélyülésre. Ezek köre gyakorlatilag meghatározhatatlan, a szakjogágak széles spektrumához igazodik (a legnépszerűbbek: sportjog, ingatlanjog, EU szakjog, egészségügyi jog, versenyjog, közbeszerzési jog, környezetvédelem és így tovább).

E képzések közös jellemzője, hogy majdnem mind költségtérítéses, levelező formában elérhető, kifejezetten már aktívan munkát végző jogászok számára. Időben a 2-6 szemeszter között mozognak, kiegészítő diploma megszerzésével zárulnak és követelményrendszerük erősen heterogén. Megjegyzendő, hogy a felsőoktatási intézmények egyik jelentős anyagi forrását jelentik. Gyakorlati alkalmazhatóságuk a biztosító intézmény és az oktatás színvonalának függvényében változó.

A második alaptípus az interdiszciplináris továbbképzések csoportja. Ezeknél alapvetően a jog és egy másik tudományág határterületén levő képzési panelről van szó. Ilyen tudományág a közgazdaságtan, a számvitel, a pénzügy és így tovább. Ebben a rendszerben mind a két területen szakmailag hozzáértő szakemberek képzése valósul meg. A jog határterületeinek bővülésével az ilyen típusú továbbképzések számának és színvonalának bővülése várható. A képzés formájára és finanszírozására ugyanaz a megállapítás igaz, mint a szakjogász képzések esetében.

1.3.1.1.4. A gyakorlati képzés lehetőségei

A gyakorlati képzés alakulása teljes mértékben attól függ, hogy a végzett jogász milyen pályát választ. A klasszikus jogászpályákon, úgymint bíróról, ügyészről, ügyvéd, közjegyző, jogtanácsos egységesen 3 év gyakorlat a kötelező. Ha nem ezeket a pályákat választja az illető, jogi referensként vagy jogi tanácsadóként elhelyezkedhet cégeknél, illetve a közigazgatás különböző területein. A közigazgatási pályák tekintetében annyi eltérés van, hogy a köztisztviselői kinevezés közigazgatási vizsgához kötött.

A kiforrott gyakorlati képzési rendszer azonban a fent említett jogász pályák tekintetében érvényesül. A végzett jogásznak a választott pályán kell eltöltenie a 3 éves gyakorlati időt. A gyakorlati idő keretében lehetőség nyílik módosításra, a gyakorlati időt lezáró egységes szakvizsga előfeltétele csupán annyi, hogy az illető a gyakorlat teljes időtartama alatt szakvizsgával rendelkező jogász felügyeletében végezze a munkáját.

A gyakorlati idő alatt betöltött státuszok a pályák különbözőségének megfelelően eltérőek. A szinteket csak vázlatosan mutatjuk be az alábbiakban:

Ügyvédi pálya: ügyvédjelölt, a szakvizsga után ügyvéd

Bírói pálya: bírósági fogalmazó, a szakvizsga után bírósági titkár, kinevezését követően bírósági írárt

Ügyész pálya: ügyészségi fogalmazó, a szakvizsga után ügyészségi titkár, kinevezését követően ügyész

Közjegyzői pálya: közjegyző jelölt, a szakvizsga után közjegyző helyettes, kinevezését követően közjegyző

Jogtanácsosi pálya: jogi referens, a szakvizsga után jogtanácsos

Az említett jogi szakvizsga a megújuló viták ellenére a mai napig egységes. Ennek keretében a szakvizsgát tevő jogászok polgári jogból, büntetőjogból és egy vegyes joganyagból összeállított vizsgán tesznek tanúbizonyságot arról, hogy képesek integrálni az egyetemen megszerzett elméleti tudást és a 3 év alatt elsajátított gyakorlati ismereteket.

2. Módszertan

2.1.

A minta felvételére a joghallgatók között kérdőíves lekérdezés útján, az egyetemi előadások, illetve szemináriumok előtt, önkéntes alapon, a válaszadók anonimitását biztosítva került sor.

A mintafelvétel pontos adatait az alábbi táblázat tartalmazza.

I. évfolyam	V. évfolyam	ÖSSZESEN
-------------	-------------	----------

2007	150	-	150
2012	141	132	273

1. táblázat: A vizsgálatba bevont hallgatói létszámok évenként és évfolyamonként

A minta felvételét követően került sor a válaszok statisztikai feldolgozására és elemzésére, amely a következőkben részletezett statisztikai módszerek alapul vételével valósult meg.

2.2. A használt statisztikai módszerek

A tanulmány során elvégzett statisztikai elemzéseket az SPSS statisztikai programcsomag különböző moduljainak segítségével végeztem el. A következő néhány alfejezet az összefüggések elemzéséhez szükséges legfontosabb és leggyakrabban használt statisztikai eljárások és mutatószámok rövid leírását tartalmazza.

Az egyszerű leíró statisztikai elemzéseket a programcsomag Frequencies parancsával végeztem el.

2.2.1. Keresztábra-elemzés

Az évfolyamok összehasonlítását abban az esetben, ha maximum ordinális szintű (nem folytonos) változók közötti összefüggések vizsgálatáról volt szó, akkor keresztábra elemzéssel végeztem. Az eljárás azt vizsgálja, hogy az adott keresztábra szignifikánsan eltér-e a két változó esetén létrejövő független táblától. Ezt a vizsgálatot χ^2 próbával végzi el. Amennyiben a próba szignifikancia értéke 0,05-ös értéknél kisebb, ez összefüggő táblát jelez, azaz esetünkben kimondhatjuk, hogy a két évfolyam értékei szignifikánsan eltérnek egymástól.

A kapcsolat erőssége a programcsomag által kiszámolt Phi mérőszám segítségével jellemezhető. A Phi: „ χ^2 alapú asszociációs mérőszám. Értéke [0; 1] között mozoghat, ahol a 0 érték azt jelenti, hogy egyáltalán nincs kapcsolat a két változó között, míg az 1 érték tökéletes statisztikai együttjárást jelez. Minél közelebb van a mérőszám értéke az 1-hez, annál erősebb a kapcsolat. A 0,2-es értéknél kisebb asszociációt „gyenge kapcsolatnak”, a 0,5-nél nagyobbat „erős kapcsolatnak” szokták nevezni. Ezek a küszöbértékek nem egzakt diszkusszió eredményei, ezért ettől valamelyest eltérő interpretációval is találkozhatunk.” (Székelyi-Barna-Himesi)

2.2.2. Az átlagok elemzése

Folytonos változók esetén az imént leírt módszerrel nem vizsgálható, hogy az adott két évfolyam eredményei szignifikánsan eltérnek-e egymástól, mivel a keresztábra-elemzés erre nem alkalmas. Ilyen esetekben az SPSS programcsomag COMPARE MEANS parancsát használtam. A program ebben az esetben F-próbát végez. Az F-próba azt vizsgálja, hogy két átlag szignifikánsan különbözik-e egymástól. Amennyiben a szignifikancia 0,05-ös alatti értéket mutat, szignifikáns eltérésről beszélhetünk.

A hatás erősségét az η^2 értéke alapján állapíthatjuk meg, ami a megmagyarázott hányad értékét mutatja. Az érték 0 és 1 között változhat, azonban ez nem mutatja a kapcsolat erősségét, hiszen e szám nem ilyen jellegű mérőszám.

2.2.3. Főkomponens-elemzés

A főkomponens-elemzés egy adatredukciós módszer, azaz több hasonló jellegű változóból készít egy változót. Azonban nem egyszerűen az eredeti változók összeadásával képez új variánst, hanem azokhoz különböző súlyokat rendel annak megfelelően, hogy mekkora súllyal vesznek részt az új változóban. Az elemzésben résztvevő verziók éppen ezért nem minden esetben kerülnek be automatikusan az új változóba, hiszen, ha valamely variáns nem „elég nagy súllyal” lépne be az új változóba, azt ki kell hagyni annak létrehozásából, hogy az új változó minél jobban leképezze a bevont változók eredeti jelentését. A főkomponens elemzés esetén éppen ezért több statisztikai mutatót is figyelembe kell venni, mire létrejön az új változónk, és eközben néhány eredeti változó ki is eshet az elemzésből. Azonban ezt a veszteséget ellensúlyozza, hogy egy sokkal hatékonyabb, a bevont változók által jól leírt új változót hozunk létre, ami lehetővé teszi, hogy egy bizonyos attitűd jellemző vizsgálatához egy változót használhassunk fel.

A bevont változók alkalmasságát a Bartlett-teszt, valamint a KMO-kritérium segítségével állapítjuk meg.

2.2.4. Korreláció

Két folytonos változó összefüggésének vizsgálatára a lineáris korreláció elemzést alkalmaztam. E módszer segítségével a két változó közötti kapcsolatot és annak erősségét vizsgáljuk. Az elemzés során a Pearson-féle korrelációs együttható (r) értékét vizsgáljuk. A korreláció elemzése megmutatja, hogy szignifikánsan összefügg-e a két változó, azaz a szignifikancia értéke 0,05 alatt található-e, valamint, hogy mekkora a már említett r értéke. Az r jellemző értékeit az alábbi táblázatban foglaltam össze (Sajtos-Mitev), itt fontos megjegyezni, hogy az r értékének előjele nem utal az összefüggés ok-okozati irányára, így a táblázatban feltüntetett értékek abszolút értékben értendők:

r=1	tökéletes kapcsolat (függvényszerű lineáris kapcsolat)
$0,7 \leq r < 1$	erős kapcsolat
$0,2 \leq r < 0,7$	közepes kapcsolat
$0 < r < 0,2$	gyenge kapcsolat
r=0	nincs lineáris kapcsolat

2. táblázat: r értékeinek értelmezése

Annak ellenére, hogy az ok-okozati összefüggés az r érték alapján nem kimutatható, előjele mégis támpontot ad arra nézve, hogy az egyes változók értékének növekedése milyen irányú elmozdulást okoz a másik változó értékében. Azaz egy pozitív előjelű kapcsolat esetében az egyik változó értékének növekedése a másik változó növekedését vonja maga után, míg negatív előjelű összefüggés esetén fordított irányú változás történik.

3. A 2012-ES ADATFELVÉTEL EREDMÉNYEI

3.1. Általános jellemzők

A kérdőív utolsó részében a válaszadók szocio-demográfiai adataira kérdeztem rá, mint például nem, életkor, jövedelem, anyagi helyzet, családi körülmények, valamint a szülők iskolai végzettsége és foglalkozása. A válaszadó joghallgatók szüleinek iskolai végzettségét és foglalkozását azért tartottam fontos adatnak, mert kíváncsi voltam arra, hogy a jogászszülők gyermekei nagyobb valószínűséggel választják-e a jogi pályát, mint az egyéb foglalkozást űző szülőkkel rendelkező válaszadók. Releváns kérdés volt továbbá az is, hogy milyen százalékban jelennek meg a válaszadók között nem értelmiségi szülőkkel rendelkező egyetemi hallgatók.

A nemek eloszlásából láthatjuk, hogy az ELTE jogásképzésében a nők vannak többségben. A két vizsgált évfolyam kétharmada női hallgatókból áll, mindössze egyharmada férfi. Az évfolyamok összehasonlítása során azt láthatjuk, hogy az ötödévesek esetében a nők még nagyobb túlsúlyba kerülnek, hiszen az évfolyam hallgatóinak 73 százaléka nő. Az első évfolyamosok között szignifikánsan kevesebb a nő, mivel a hallgatók 61 százaléka ide tartozik.

3.2. Közélet és tájékozottság

A joghallgatók esetében feltételezhető volt, hogy a válaszadók többsége a társadalom és a közélet problémái iránt érdeklődő emberek köréből kerül ki.

A kérdőív első kérdése arra kérdezett rá, hogy a válaszadó milyen mértékben érdeklődik a közélet iránt. A lehetséges válaszok 1-től 4-ig terjedő skálán helyezkedtek el, az 1-es: „Egyáltalán nem érdekel” és a 4-es: „Nagyon érdekel” szélsőséges válaszok között. A fenti kérdés ún. önbevallásos választást igényel, ezért figyelembe vettem azt a körülményt, hogy a válaszokban fokozott mértékben megjelenhet a résztvevők megfelelési torzítása. Az esetleges torzítások kiszűrését szolgálta a kérdőív harmadik kérdése, amely azokat a hírforrásokat próbálta feltérképezni, ahonnan a válaszadók információikat szerzik. A „Honnan tájékozódik a közéleti kérdésekkel kapcsolatban?” kérdésre válaszolva a vizsgálati személyek három lehetőség közül választhattak: 1. írott sajtó (országos, illetve helyi napilapok), 2. különböző elektronikus információforrások (országos vagy helyi televíziós csatornák, valamint internet), 3. személyes kapcsolatok (ismerősök, barátok, kollégák, családtagok).

A kérdőív harmadik kérdése nemcsak az információszerzéshez felhasznált hírforrásokat tisztázta, hanem azt is, hogy a válaszadók milyen gyakorisággal fordulnak az adott hírforráshoz: naponta, hetente, havonta, ritkán vagy soha.

Hipotézisem szerint a közélet iránt intenzívebben érdeklődő válaszadók nagyobb gyakorisággal vették igénybe a különböző, közélettel kapcsolatos információkkal szolgáló hírforrásokat. E hírforrások kapcsán összehasonlítottam az írott, illetve az elektronikus sajtó, valamint a sajtó és a személyes kapcsolatok, mint információforrások igénybevételének gyakoriságát. A kérdőív első és harmadik kérdésének együttes alkalmazásával tehát a torzításokat minimalizálva mérhettem fel a válaszadók közélet iránti nyitottságát.

A közélet iránti nyitottság feltérképezése nem képzelhető el a résztvevők saját, önnön közéleti tájékozottságukkal kapcsolatos szubjektív megítélésének vizsgálata nélkül. A közéleti nyitottság és a válaszadók tájékozottságának mértéke egymással ugyancsak együtt jár, a két jelenség bizonyos szempontból összefügg egymással.

A kérdőív második kérdése a válaszadók ún. szubjektív tájékozottságának mértékére kérdezett rá. Szintén négyfokú skála állt rendelkezésre, melynek két végpontja az „Egyáltalán nem tájékozott” és a „Nagyon tájékozott” állítás volt. Nem feltételeztem, hogy a joghallgatók körében a válaszadók jelentős része „egyáltalán nem tájékozott” személynek minősíti magát, inkább arra számítottam, hogy a vizsgálati személyek esetenként aktuális tájékozottsági szintjüket a hiányos önismeretből fakadóan túlbecsülve –

vagy szándékosan –, inkább a „Nagyon tájékozott” kategóriát preferálva fogják meghatározni önnön tájékozottsági szintjüket.

A válaszadók önmagukkal kapcsolatos szubjektív megítélését a kérdőív konkrét, a közélettel kapcsolatos tényeket számon kérő, ötödik kérdésének segítségével próbáltam objektív módon tesztelni. Az ötödik kérdés öt részkérdésből állt, amiket egy korábbi kutatás eredményeit felhasználva választottam ki. Ezen előzetes kutatást érettségivel rendelkező, két éves menedzserképzésben részt vevő hallgatók körében végeztem el, akiknek a vizsgálat során 25, a közélettel kapcsolatos kérdésre kellett válaszolniuk. A huszonöt kérdés közül azt az ötöt emeltem ki, és használtam fel a jelen kutatásban, amik a leghatékonyabbnak bizonyultak a válaszadók közélettel kapcsolatos tájékozottságának mérését illetően.

Az első ilyen kérdés az volt, hogy melyik testület vagy szervezet semmisítheti meg az Országgyűlés által alkotott jogszabályt. Ez a kérdés joghallgatók esetében speciális, szakmai kérdésnek minősült, feltételezte az alkotmányos intézményrendszer megfelelő ismeretét, és a normakontroll fogalmát.

A második kérdés a legfőbb ügyészi tisztséget betöltő személy nevére irányult. Ez a kérdés szintén ténykérdés, amely a köztársasági elnök, a miniszterelnök, az Országgyűlés elnöke, az Alkotmánybíróság elnöke, és a Kúria elnöke után egy kevésbé ismert közjogi méltóság személyének tisztázására irányult.

A harmadik kérdés már kitekintő kérdésnek minősült, feltételezte a „Visegrádi Négyek” fogalmának ismeretét, és arra kérdezett rá, hogy mely országok tagjai a „Visegrádi Négyeknek”.

A negyedik kérdés megválaszolásához globalizált világunk meghatározó jelenségei közül a „menekült” és a „bevándorló” fogalmak ismerete szükséges, hiszen a kérdés a fenti két fogalom közötti különbségekre irányult. Azt feltételeztem, hogy a válaszadók egyértelműen meg tudják különböztetni a két fogalmat, azaz tisztában lesznek az elüldözött és az önként távozó külföldi közötti különbség lényegével.

Az ötödik kérdés arra irányult, hogy kit, illetve kiket illet meg az országgyűlési választások során a választójog. A joghallgatók az egyetemi évek során nemcsak polgári és büntetőjogi, hanem közjogi ismeretekre is szert tesznek, ezért azt feltételeztem, hogy a résztvevők helyes választ fognak adni a demokratikus berendezkedésű társadalmakban alapvető feltételnek tekintett választójog intézményével kapcsolatos kérdésre.

3.3. Politikai attitűdök

A kérdőív feje tetejére állított piramisában a közélet és a tájékozottság kérdésének tisztázása után eljutottam a válaszadók politikai attitűdjének feltérképezéséhez.

A kérdőív negyedik kérdése a résztvevők politikai beállítottságára, orientációjára kérdezett rá: („Inkább konzervatív” vagy „Inkább liberális”, „Inkább baloldali” vagy „Inkább jobboldali”). E négy lehetőség mellett egy „Egyéb” rovatot is feltüntettem, és így a válaszadók abban az esetben is nyilatkozhattak politikai irányultságukról, ha az nem illett bele a fenti négy kategória egyikébe sem.

Korábbi kutatásaimban közvetlenül az egyes politikai pártok preferenciájára kérdeztem rá, a joghallgatók körében azonban a közvetlen politikai pártokhoz való kötődés vizsgálatát az egyes politikai attitűdök feltérképezésével helyettesítettem. A negyedik kérdés kapcsán a válaszadók szintén szubjektív módon, önbesorolással nyilatkoztak arra vonatkozóan, hogy konzervatív vagy liberális, illetve jobboldali vagy baloldali beállítottsággal rendelkeznek.

A politikai irányultsággal kapcsolatos kategóriák megállapításakor az aktuális politikai elvárásoktól eltekintve inkább egy eszmetörténeti, filozófiai megközelítéssel bíró, politikai kategóriarendszer kialakítására törekedtem. A bűnözés okaira vonatkozó kutatáshoz kapcsolódóan a konzervatív kategóriában gondolkodók esetében elsősorban olyan eszmetörténeti háttérrel feltételeztem, ami szerint az emberi természet magában hordozza a bűnre való hajlamot, és folyamatosan a társadalom által adott kisebb-nagyobb csoportok (pl. család, iskola vagy maga az állam) felelnek a társadalmi kontroll érvényesüléséért, illetve azért, hogy az emberek magatartását büntetés vagy egyéb eszközök segítségével a megfelelő normakövető irányba tereljék.

A liberális kategória kapcsán abból a feltevésből indultam ki, ami a felvilágosodás óta a liberális gondolkodásmód egyik alaptételének számít. E feltevés szerint az ember természeténél fogva jó, szabadnak születik, és elsősorban a negatív társadalmi hatások azok, amik a természetét megrontják. Így, amennyiben a bűn irányába lép, az elsősorban társadalmi hatásoknak tudható be, nem pedig az ő természetének. A baloldali kategória esetében az ún. „jóléti állam”-nak a XX. század második felében felvázolt modellje lebegett előttem, amely a megfelelő támogatási rendszer és a szolidáris gondolkodás érvényesítése révén a társadalom összes tagja számára megélhetést és anyagi biztonságot garantál.

A jobboldali beállítottság kapcsán elsősorban a versenyhelyzetet és az abból adódó lehetőségeket emeltem ki, valamint azt a klasszikus felfogást, miszerint a társadalom minden egyes tagja önmaga felel azért, hogy a társadalmi-gazdasági hierarchiában hol helyezkedik el: magas, megbecsült pozíciót ér el, vagy a társadalom periferiájára jut.

A kutatás eredményeit megelőlegezve, a „konzervatív”, „liberális” és „jobboldali” kategóriák szinte teljes mértékben lefedték a vizsgálati minta politikai beállítottságát. Mindössze egy válaszadó nyilatkozott szélső jobboldali beállítottságról, hárman pedig „zöldnek” vallották magukat.

A kérdőív hatodik kérdése, a fent bemutatott negyedik kérdést kiegészítve, szintén a válaszadók politikai attitűdjének tisztázására irányul.

E kérdés különböző állításokat tartalmaz, amelyek kapcsán a válaszadók négyfokú skálán jelölhették meg válaszaikat a „Határozottan egyetértek” és a „Határozottan nem értek egyet” végpontok között. Ezen állítások konkrét politikai beállítottságok egyes elemeit kívánták feltárni.

A politikai attitűd önbesorolós megállapítása kapcsán feltételeztem, hogy a válaszadók ugyan egy kategóriát választanak, de tényleges politikai nézetrendszerük eklektikus, illetve valamilyen megfelelési szempont alakította ki azt.

A hatodik skálában szereplő harmadik állítás a halálbüntetés visszaállításával kapcsolatos egyetértés, illetve egyet nem értés mértékét vizsgálta. E kérdéskör megosztja a társadalmat, tény azonban, hogy a többség a halálbüntetés visszaállítását támogatja, függetlenül attól, hogy a különböző nemzetközi megállapodások és a hatályos jogi szabályozás ezt nem teszi ezt lehetővé. A többségi társadalmi támogatottság ellenére azt feltételeztem, hogy azok, akik konzervatív beállítottságúnak vallják magukat, következetesen egyet fognak érteni a halálbüntetés visszaállításával.

A skála hatodik állítása azt mondja ki, hogy legalizálni kellene a könnyűdrogok használatát. Ezen állítás szélsőségesen liberális, éppen ezért azt feltételeztem, hogy a konzervatív elveket és értékeket követő válaszadók egyértelműen/radikálisan egyet nem értésüknek adnak majd hangot.

A hatodik kérdés második állítása kimondja, hogy az abortuszt be kellene tiltani. Az abortusz kérdése, annak ellenére, hogy a kérdőívben belül a konzervatív beállítottságot mérő kérdésnek számít, szintén a társadalmat megosztó kérdések közé tartozik, ami túlmutat a politikai attitűd szintjén, hiszen sok esetben etikai/erkölcsi és vallási értékekhez kötődik. Nem elhanyagolható körülmény azonban az sem, hogy a női válaszadók feltehetően határozottan ragaszkodni fognak azon, korábban már mért többségi álláspontjukhoz, hogy „saját testükkel ők kívánnak rendelkezni”.

A kérdőív hatodik skálájának első és ötödik kérdése egymással eltérő gondolkodásmódot tükröző megállapításokat tartalmaz. Az egyik „A börtönbüntetés önmagában nem oldja meg a bűnözés kérdését”, a másik pedig, hogy „Súlyosabb bírósági ítéletek nagyobb visszatartó erővel bírnak”. Azok a válaszadók, akik magukat konzervatív politikai beállítottságúnak minősítik, feltehetően a súlyosabb bírósági ítéletekkel való egyetértésüknek adnak hangot, míg a liberális gondolkodású és politikai beállítottságú vizsgálati személyek pedig inkább úgy vélik, hogy önmagában a börtönbüntetés és a szankciók nem jelentenek megoldást, ezért a társadalom szélesebb körű támogatása, összefogása szükséges a bűnözés kérdésének megoldásához.

Szintén a jobb- és baloldali válaszadók elkülönítését célozta a skála negyedik állítása, miszerint a szociális támogatások növelése nagymértékben visszaszorítaná a bűnözést. A jóléti állam keretei között a szociális támogatások védőhálójának szélesítése inkább azon irányban hat, hogy a bűnözés kérdése ne pusztán a bűnüldöző hatóságok feladatává váljék.

A kérdőív politikai beállítottságot mérő negyedik kérdés és a hatodik pontban szereplő skála állításait együttesen, megfelelő módon elemelve kaphatunk eredményeket a válaszadók politikai beállítottságának milyenségével kapcsolatban.

3.4. Az igazságszolgáltatás elfogadottsága, az azzal való elégedettség

A csúcsára állított piramisban lefelé haladva a közéleti nyitottság és tájékozottság, valamint a politikai beállítottság vizsgálata után eljutunk az igazságszolgáltatás elfogadottságának, illetve a válaszadók igazságszolgáltatással kapcsolatos elégedettségének méréséhez.

A kérdőív hetedik skálájának első állítása az igazságszolgáltatás - mint hatalmi ág - függetlenségére, azaz a többi hatalmi ágtól és a politikától való elkülönültségére vonatkozik. A válaszadók ezen állítás esetében is négyfokú skála segítségével adhatták meg válaszukat a „Határozottan egyetértek” és a „Határozottan nem értek egyet” végpontok között. Az igazságszolgáltatás függetlenségét nemcsak a hatalmi ágak megosztása, és e megosztás következetes érvényesítése, tehát a montesquieu-i elv megjelenése biztosítja, hanem a bíró személyének függetlensége is. Tehát a skála azon állítása, miszerint „Az ügyek kimenetele a jogszabályok helyes alkalmazásán túl a bíró személyétől is nagymértékben függ”, a bíró belső meggyőződésére utal, és a válaszadók ezzel kapcsolatos vélekedéseire, megítélésére vonatkozik.

Az igazságszolgáltatás elfogadottságát nagyban elősegíti, ha azok az állampolgárok, akik kapcsolatba kerülnek az igazságszolgáltatással, valóban a törvény előtti egyenlőség elvének érvényesülését tapasztalják a különböző eljárások során. A törvény előtti egyenlőség biztosítása a polgári társadalom igazságszolgáltatásának egyik meghatározó eredménye volt. Korunkban nem a politikai egyenlőtlenségek

okoznak leginkább problémát, hanem az igazságukat kereső állampolgárok közötti anyagi, gazdasági különbségek mértéke. Az, hogy az egyik, illetve a másik jogérvényesítőnek milyen források állnak rendelkezésére ahhoz, hogy hatékonyan tudja felhasználni az igazságszolgáltatás nyújtotta lehetőségeket.

A hetedik skála negyedik és ötödik megállapítása: „A kis embert ugyanúgy védi a jog, mint a hatalomhoz közelebb állókat” és „A bíróságon az emberek teljes mértékben egyenlő elbírálásban részesülnek” alapvetően a politikai és gazdasági lehetőségek különböző mértékének a hatását próbálta felmérni az igazságszolgáltatással kapcsolatba kerülők esetében.

A skála hetedik sorszámú állítása arra kérdez rá, hogy a válaszadók miképpen ítélik meg az egyes eljárások során az ügyvédek szerepét. A skála kissé provokatív állítása „Többnyire jobb békésen megegyezni, hiszen a pereskedés csak az ügyvédeknek kedvez” a jogérvényesítés során meghatározó garanciális ügyvédség megítélését és bírósági úton történő igényérvényesítést méri fel. Az ügyvédekkel kapcsolatos negatív megközelítés az utóbbi húsz évben Magyarországon is egyre elfogadottabbá vált. Az ügyvédi hivatás a társadalom egyik olyan hivatásának tekinthető, amit sokan kevésbé tudnak elfogadni, hiszen a jogi segítséget kérők közül többen problémáik hasznélvezőit látják az ügyvédekben.

3.5. Bűnözés

A közéleti nyitottság és tájékozottság, a politikai attitűd és az igazságszolgáltatással kapcsolatos elégedettség skáláinak állításai mind előkérdésként szerepeltek azon konkrét jelenség vizsgálata előtt, amely a kérdőív gerincét alkotja.

A kérdőív második része a bűnözés konkrét okait, a bűnözést magyarázó elméleteket, az áldozattá válás lehetőségét és az ezzel kapcsolatos félelmet, valamint a bűnmegelőzés kérdését mint konkrét társadalmi jelenségek megítélését méri fel a joghallgatók körében.

A kérdőív nyolcadik pontjában egy vizuális analóg skála szerepel, amely arra szolgál, hogy könnyebben lokalizálhassuk a vizsgálati személyeknek a bűnözés kialakulásával és terjedésével kapcsolatos, a két szélsőség között elhelyezkedő véleményét, nézetét. A két szélsőség a társadalmi okok és a személyiségjegyek. A kérdőív első részében szereplő skálákból feltételezhető, hogy a konzervatív politikai beállítottságú személyek a bűnözés kapcsán feltehetően elsősorban a személyben, az egyénben rejlő személyiségjegyeket fogják hangsúlyozni, míg az önmagukat liberális beállítottságúnak valló vizsgálati személyek többnyire a társadalom negatívumait, a megélhetési nehézségeket fogják bűnözési okként megnevezni.

A kérdőív kilencedik pontjában tizenkét bűnözési okot jelöltem meg, amelyek rangsorolására szólítottam fel a válaszadókat. Ezen felsorolás elsősorban belső „pszichés”, illetve külső „társadalmi” okokat tartalmaz, azonban az okok között a társas ráhatás jelensége is szerepel. A tizenkét okot egy pár évvel korábbi, előzetes kutatás során állapítottam meg. Az Államigazgatási Főiskolán a válaszadóktól azt kértem, hogy egy kisdolgozat keretében jelöljék meg, milyen okok vezetnek el a bűnözői magatartáshoz, illetve a hallgatók másik részétől konkrét okok felsorolását kértem. A kisdolgozatok révén kb. 1000-1200 bűnözési okot kaptam. Ezen okok listáját statisztikai elemzés segítségével szűkítettem le arra a tizenkét bűnözési okra, amelyeket a jelen kutatáshoz felhasznált kérdőívben tüntettem fel. Ezen bűnözési okok listája tehát nem a kriminológia tudományából kiollózott bűnözési okok felsorolása, hanem egy empirikus kutatással megállapított bűnözési okrendszer, ami azonban – nem túl meglepően – nagyjából lefedi a kriminológia által megfogalmazott bűnözési okokat is.

A bűnözési okok feltárása és rangsorolása önmagában csak kiindulási pont, ami összefügg a kérdőív tizenegyedik pontjában szereplő, különböző bűnözési elméletek elfogadásával. A kérdőív tizenegyedik pontjához a kriminológia tudománya által megfogalmazott tíz bűnözési elméletet használtam fel, pontosabban ezen bűnözési elméletek egy-egy jellemző állítását fogalmaztam meg. Ezek egyértelművé tehetik azt, hogy a válaszadók a bűnözés jelenségével kapcsolatosan milyen elméleti háttérrel kívánnak álláspontjukhoz a konkrét magyarázaton túl hozzárendelni. Feltételeztem, hogy a joghallgatók előzetes tanulmányaik hatására a bűnözést többnyire összetett társadalmi jelenségnek fogják tekinteni, és nem kívánják azt csupán egy-egy okra és egy-egy magyarázó elméletre visszavezetni, ugyanakkor, mivel a kutatás korábban első, majd később ötödéves joghallgatók körében zajlott, ez a körülmény lehetőséget teremt a két évfolyam hallgatóinak összehasonlítására bűnözéssel kapcsolatos tudásuk és vélekedéseik alapján.

A bűnözési okok és magyarázó elméletek nem különíthetők el a kérdőív tizenkettedik pontjában szereplő, bűnmegelőzéssel kapcsolatos elméletektől. Azok a személyek, akik a bűnözést elsősorban társadalmi okokra vezetik vissza, feltehetően olyan bűnmegelőzési módokat fognak preferálni, mint a munkanélküliség megszűnése, vagy bizonyos szociális támogatások megnövelése. Azon személyek viszont, akik a bűnözést egyéni személyiségjegyeknek tulajdonítják, a büntetések súlyosbítását, és az iskolai nevelés szigorítását fogják hangsúlyozni, mint hatékony bűnmegelőzési módot.

Kérdőívem bűnözéssel kapcsolatos részének tizedik pontja arra kérdez rá, hogy a válaszadók milyen mértékben tartanak attól, hogy bűncselekmény áldozatává válhatnak. Ez nem csupán viktimológiai kérdés,

hanem nagymértékben együtt jár a válaszadók közbiztonsággal kapcsolatos vélekedéseivel, és azzal, hogy mennyire érzik magukat kiszolgáltatottnak a bűnözéssel szemben.

A kérdőív tizedik pontjában szereplő öt bűncselekmény közül egy a nemi élet szabadsága ellen irányul, a többi négy elsősorban vagyon elleni bűncselekmény. A testi sértés, illetve az emberi élet ellen elkövetett bűncselekmények esetében konkrétan ezek nevesítése nem történt meg, hanem lehetőséget adtam a válaszadóknak arra, hogy ők maguk megnevezzék olyan további bűncselekményt, amitől tartanak.

3.6. Kriminológiai statisztikai adatok ismerete

A kérdőív tizenharmadik pontjában feltüntetett kérdéskör független a vizsgálat pszichológiai jellegétől. E pontban a jogi oktatás bizonyos eredményeit, illetve a válaszadók bűnözéssel és igazságszolgáltatással kapcsolatos konkrét ismereteit kívántam feltérképezni. Az ehhez a kérdéskörhöz tartozó állítások tehát nem pszichológiai vetülettel bírnak, hanem annak felmérésére alkalmasak, hogy a jogi egyetem ötödéves hallgatói milyen mértékű többlettudással rendelkeznek az első évesekhez képest. Vizsgálandó továbbá az is, hogy a válaszadók milyen arányban alapozzák válaszaikat tényszerű tudásukra, illetve milyen gyakori a spontán, véletlenszerű válaszadás.

A joghallgatók tudásanyagának konkrét mérését szolgáló tizenharmadik kérdéshez kapcsolódik a kérdőív tizennyolcadik pontjában szereplő azon kérdés is, amely arra kérdez rá, hogy a joghallgatók tanulmányaik befejezése után a jogászai életpályán kívánnak-e maradni, illetve ilyen munkakörben szeretnének-e elhelyezkedni. Ez bizonyos szempontból a jogi oktatás eredményességét, illetve a joghallgatók jogászai pályával kapcsolatos jövőképét vizsgálja.

ÖSSZEFOGLALÓ

Az alábbi fejezet a 2012-es kutatás eredményeinek főbb összefüggéseit tartalmazza szöveges és táblázatos formában. A 2007-es, 2012-es évfolyamok összehasonlításának eredményeit az adott alfejezet táblázataiban foglaltam össze, így ez a fejezet azokat nem tartalmazza.

A tájékozottság szubjektív megítélésében nincs szignifikáns különbség a két évfolyam között, ahogy a közélet iránti érdeklődés tekintetében sem. A legfontosabb hírforrás az internet, valamint a családtagoktól beszerzett információk, igaz, utóbbi az elsőévesek körében fontosabb szerepet tölt be. Ezzel szemben az országos televízió csatornák az ötödévesek körében töltene be fontosabb szerepet.

Az ismeretszinttel kapcsolatban elmondható, hogy az ötödéves hallgatók valamivel nagyobb ismerettel rendelkeznek elsőéves társaiknál.

Ahogy azt az általános ismeretszintet vizsgáló kérdések esetében is láthattuk, az oktatással kapcsolatos ismeretkérdések során is az ötödévesek tettek valamivel nagyobb tudásszintről tanúbizonyságot.

A jövőkép esetében nem találtam szignifikáns eltérést a két évfolyam között, közel kétharmaduk képzeletbeli jövőjét jogászai pályán.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Kriminológiai ismeretek – Bűnözés – Bűnözéskontroll (szerk.: Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévy Miklós). Corvina, Budapest, 1998. 202.
2. Kriminológia – Szakkriminológia (Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós). Complex, Budapest, 2006. 408. o.
3. Kriminológia – Szakkriminológia (Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós). Complex, Budapest, 2006. 472. o.
4. Kriminológia – Szakkriminológia (Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós). Complex, Budapest, 2006. 493. o.
5. Kriminológia – Szakkriminológia (Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós). Complex, Budapest, 2006. 505. o.
6. Kriminológia – Szakkriminológia (Gönczöl Katalin – Kerezsi Klára – Korinek László – Lévy Miklós). Complex, Budapest, 2006. 531. o.
7. <http://www.origo.hu/auto/20110114-orfk-tovabb-csokkent-a-halalos-kozuti-balesetek-szama-2010ben.html>.
8. Sajtos László – Mitev Ariel: SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv, Alinea Kiadó, 2007.
9. Székelyi Mária – Barna Ildikó – Himesi Zsuzsa: Segédanyag az Adatfeldolgozás című tárgyhoz egyetemi jegyzet, Budapest, 2002.
10. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/a577.pdf>.
11. Tájékoztató a bűnözésről. <http://www.mklu.hu/cgi-bin/index.pl?lang=hu/>

PINTÉR DÁNIEL GERGŐ: A TUDOMÁNYOS TARTALMÚ KÖZLÉSFOLYAMAT A GLOBÁLIS MÉDIATÉRBE - BME GTK, TUDOMÁNYFILOZÓFIA ÉS TUDOMÁNYTÖRTÉNET DOKTORI ISKOLA

A tudományos gondolkozásmód terjesztése, a tudomány eredményeinek, s a társadalmi életben betöltött szerepének ismertetése Európában a Felvilágosodás korától erősödött társadalmi igénnyé és gyakorlattá. A modern értelemben vett tudomány ekkor veszi fel az intézményes formát, s tekintélye növekedésével meghatározó társadalmi rangú intézménye lett a nyugati kultúrának. A pozitivisták szemlélet szerint a tudomány fejlődése az emberiség haladásának motorja, így a tudóskép átalakulása lassan mitikus és titokzatos hőssé változtatta a tudomány művelőit a laikusok szemében. Tudománytörténeti szempontból az ismeretterjesztő közlési folyamat először a 17. században jelent meg, amikor a *Francia Tudományos Akadémia* elkezdte szélesebb körben bemutatni eredményeit, és először szólította meg a társadalmat. Az Intézmény gondozásában 1665-ben megjelent a *Journal des Scavans*² első száma, ami kissé propagandista és arisztokratikus módon ugyan, de objektívan és pontosan tájékoztatta a közönséget a legfrissebb tudományos eredményekről. Pár hónappal később a brit Royal Society is követte a franciák példáját, elindítva a napjainkban is létező kiadványát, a *Philosophical Transactions*³-t. Ehhez persze elengedhetetlen volt Johannes Gutenberg⁴ német ötvös-mester találmánya, mely a nyilvánosság felé történő tudományos kommunikáció első technológiai segédeszköze volt. A nyomtatott sajtó, az írott szövegek sokszorosítása és a tudományos szcénában elengedhetetlennek számító ábrák minőségi javulása közelebb hozta az embereket a korábban ismeretlennek, sokszor transzcendensnek vagy okkultnak tartott tudományterületekhez. Előtérbe került a tudományos szemlélet kinevelése: a hétköznapi problémák racionális és logikus megoldásának irányzata az oktatásban is egyre jobban artikulálódott. Voltak tudósok, akik kihasználták az érdeklődés megnövekedését, s kísérleteik elvégzésekor nézőközönséget szerveztek szemtanúknak, hogy igazolják tudományos hipotéziseiket. Ilyen volt Robert Boyle⁵ angol kémikus is, aki empirikus élményeken alapuló megfigyeléseit mediális módszerekkel terjesztette, így szerevezve érvényt kutatásainak. Hasonló demonstratív kísérleteket mutattak be később Tyndall, Faraday és mások. A papír és enciklopédia korszakát a rádió és a televízió világhódítása követte az 1900-as évektől; a Marconi-galaxis, majd McLuhan korát megelőző víziójának megvalósulása, a televízió egyre nagyobb teret adott a tudományos híreknek. Mindezek mellett a társadalomba ágyazott tudomány bizalmi korszakait átmenetileg szkeptikus ciklusok is szabdalják. A tudomány autonómiájának eszménye mellett a szabad piacgazdaság korában a hatalmi befolyás is érvényesül. Nyilvánvaló, hogy a különböző érdekcsoportok víziói szerepet játszanak világlátásunkban; elég utalni a hidegháborús hadifejlesztésekre, a tömegpusztító fegyverek fenyegetésére, vagy az állami iskolák tudományos oktatásába és fejlesztésébe fektetett dollármilliókra. A tudomány mai technológiai alapeszközei – a számítógép és a világháló, az internetes tartalmak robbanásszerű terjedése – már a tudomány-fogyasztás hagyományos modelljét is kikezdték, s a befogadók igényeire szegmentálták a tartalmat, megjelentek a tematikus csatornák és professzionális szűrők. Miközben nőtt a tudományos híradások száma, csökkent a cikkek minőségi érvelése, igazságtartalmuk objektivitása, a disszeminációk hossza, a kutatási területeket bemutató alaposság, s globalizálódó világunk rohanása szabja meg a befogadás feltételeit is. Ugyanakkor a kommunikációs technika fejlődése lehetővé teszi, hogy a széles társadalom számára látható és elfogadható legyen a kor tudományos világa, s létrejöjjön egy visszacsatoláson is alapuló, kétoldalú és transzparens információ-átvitel.

A tudomány-kommunikáció tehát fiatal kutatási terület, csupán az 1970-es évektől kezd el sokasodni azoknak a könyveknek, szakcikkeknek és tanulmányoknak a sora, amelyek a tudományban zajló kommunikatív interakciókat és hatásukat vizsgálják. Elsőként az iskolai oktatáshoz köthető tudományos ismeretterjesztést állították középpontba, mely az általános műveltség szélesítését és a speciális ismeretek megszerzését kanonizálta. Ez volt a tudományos attitűd-mérések bölcsője is: 1972-ben az USA Nemzeti Tudományos Bizottsága *Science Indicator* címmel két évente végzett empirikus szociológiai felméréseket az emberek és tudomány kapcsolatáról, majd Martin Bauer és Ingrid Schoon kutatta⁶ azt, hogy a laikusok közül hányan gondolkodnak a tudósokhoz hasonlóan. Később a tudományos tartalmú közlési folyamat ki nem mondott, alapvető feltevése az lett, hogy a tudomány intézményrendszere, a média és az

² http://en.wikipedia.org/wiki/Journal_des_s%C3%A7avans

³ <http://rstl.royalsocietypublishing.org/>

⁴ http://hu.wikipedia.org/wiki/Johannes_Gutenberg

⁵ http://hu.wikipedia.org/wiki/Robert_Boyle

⁶ <http://sth.sagepub.com/content/25/1/30.abstract>

állampolgárok közötti interakciók, hatások elemzése kizárólag a tömegkommunikáció környezetében lehetséges. Ez nem véletlen: a televízió uralta tömegmédia korszakaként ekkor a társadalom még a hagyományos kommunikációs technológiák segítségével fogyasztotta a tudományos eredményeket. Médiatörténeti vagy információtörténeti aspektusból talán nem helyes ez a kategorizálás, hiszen az elmúlt ezer év fontosabb technológiai állomásai – a determinizmus jegyében – társadalmi változásokat is jelentettek, amelyek gyakran egybe estek a tudományos szcénában bekövetkező politikai fordulatokkal is. Tanulmányomban a tudományos-tartalmú közlésfolyamattal foglalkozom, az elméleti háttérre alapozva kísérletet teszek annak bemutatására, hogy kik, milyen módokon alakítják ma a tudományképet, s ez milyen hatással van a civil-társadalom önszerveződésére. Ez nem írható le valamely egységes rendszerben, azonban a média mechanizmusai gyakran keretezik a tudománykommunikáció eszköztárát is, s a populáris kultúrába ágyazva demonstrálják a tudomány népszerűsítésének ambivalenciáját. Az elkövetkező fejezetekben a *kontextus-modell*⁷ nézőpontjában tárgyalom a tudomány és média kapcsolódási pontjait, egymásra hatását és az összefonódásban rejlő lehetőségeket.

1. TUDOMÁNYOS ÉS INNOVÁCIÓS KOMMUNIKÁCIÓ MAGYARORSZÁGON

Cikkem első fejezetében hazánk mai tudomány-népszerűsítő törekvéseiből mutatok be példákat, hiszen a magyar tudományos világ is látványos sikerekben bővelkedik, s több szervezet is foglalkozik a kutatás-fejlesztési eredmények és az innováció társadalmi szintű megismertetésével. A *Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal*⁸ támogatási politikájának elsődleges célja a magyar gazdaság versenyképességének technológiai innováción és a hazai tudomány-fejlesztés eredményeinek társadalmi integrálásán alapuló növelése. Ennek érdekében aktív szerepet vállal az eredmények széleskörű terjesztésében és a kétoldalú kommunikáció ösztönzésében. Nemcsak országos rendezvényeket, konferenciákat szervez, de rendszeresen ad ki köteteket, mellyel a kutatás-fejlesztés iránt érdeklődőket célozza. Az *Európai Unió*⁹ *Szociális Alapjának* támogatásával évente megrendezésre kerülő *Kutatók Éjszakája* program¹⁰ Európa-szerte már hetedik esztendeje méltán népszerű tudományos fesztivál, mely elsősorban a pályaválasztás előtt álló fiatalokat szólítja meg. Országos programjai több ezer látogatót vonzanak, akik nemcsak bejuthatnak a legnagyobb kutatóközpontokba, de személyesen is találkozhatnak a hazai tudomány legnagyobb képviselőivel, szórakoztató előadások keretében. Hasonló nyílt rendezvény a *Magyar Tudomány Ünnepe*¹¹, mely az egyes tudományterületek felfedező kutatásainak célját, körülményeit, fontosságát és eredményeit hangsúlyozza. Ezt a napot 1825-től datáljuk, amikor *Széchenyi István* birtokainak egy évi jövedelmét a *Magyar Tudós Társaság* alapításának céljára felajánlotta, s ezzel lehetővé tette az Akadémia megalapítását. Az egy hónapos akadémiai rendezvény során az érdeklődőnek lehetőségük van bepillantani a kutatóhelyek falai mögött zajló munkába, a laboratóriumokba, a felfedező kutatások műhelyeibe. Ehhez hasonló szellemű, nagy médiaérdeklődésre számot tartó nemzetközi konferencia a *World Science Forum*¹², melyet magyar Kormány és az MTA – az UNESCO-val, a *Nemzetközi Tudományos Tanáccsal (ICSU)*, valamint a Science folyóiratot kiadó *Amerikai Tudományfejlesztő Társasággal (AAAS)* közösen – rendez két évente.

Magyarország legmagasabb szintű tudományos testületeként külön bemutatást érdemel a *Magyar Tudományos Akadémia*¹³, melynek napjainkban 11 tudományos osztálya van. „A tudományok művelésével, támogatásával és képviseletével, eredményeinek terjesztésével foglalkozó tudományos köztestület önkormányzati elven működik. Az MTA nemcsak a hazai tudományos kutatások szervezésében vesz részt, hanem a magyar tudomány nemzetközi kapcsolatainak erősítésében is, elősegíti a tudományos közélet tisztaságát, őrködik a szellemi munka és alkotás, a tudomány értékeinek elismerése felett, támogatja a fiatal kutatók tudományos tevékenységét.”¹⁴ – írja az Akadémia küldetésnyilatkozata. A legújabb felmérések szerint az ország legmegbízhatóbb intézményéről van szó, igaz sokak szerint ezt éppen a nem igazán nyilvános tevékenységének köszönheti. Tény, hogy az MTA kevésbé kerül a közéletbe, mint egy politikai párt vagy az országgyűlés, de az utóbbi tíz évben jelentős változások zajlottak kommunikációs területen. A vezetőség a nyitottságot, a mindenki számára elérhető tudást és az intézmény láttatásának politikáját szorgalmazza. Az Akadémiára egyre inkább társadalmi nyomás nehezedik: egyre többen akarják tudni, mire megy el a befektetett pénz, mi zajlik a falak között? Ma a Magyar Tudományos Akadémiáról transzparencia, kulturális lojalitás és országimázstudat nélkül nem lehet beszélni. A tudomány fogalmának

⁷<http://mindentudas.hu/metavita/tudomany-es-kommunikacio/item/2120-a-nyilv%C3%A1nyos%C3%A1g-tudom%C3%A1ny%C3%A1nyk%C3%A9pe.html>

⁸ <http://www.nih.gov.hu/>

⁹ http://ec.europa.eu/index_hu.htm

¹⁰ <http://www.kutatokejszakaja.hu/2012/>

¹¹ http://mta.hu/magyar_tudomany_unnepe_2012/?node_id=26179

¹² <http://www.sciforum.hu/>

¹³ <http://mta.hu/>

¹⁴ http://mta.hu/cikkek/akademiarol_22321

társadalmi megítélése egyértelműen kihat a közintézmény népszerűségére is, így nemcsak kommunikációs, de tudománypolitikai váltásra is szükség volt, mely a kutatási tematikákra is kihatott. „Magyarországot alapvetően optimista légkör jellemzi, az emberek hisznek benne, hogy hazai tudományos eredményekkel az országnak komoly hírnevet szerezhetünk. Ennek elérésében pedig kulcsszerepet szánának az akadémiának: ezt azon felmérések támasztják alá, melyek szerint a költségvetési források elosztásának, valamint a magyar tudomány nemzetközi képviseletének, illetve kutatások szervezésének feladata ezen intézményt illeti.”¹⁵ – írta Németh Zsolt tudomány-kommunikációs szakember 2006-ban. Az MTA a *Lendület-program* mellett több tudományos díjat is odaítél évente a magyar tudományos élet legkiemelkedőbb személyiségeinek, melyek közül a legfontosabbak a *Pro Scientia Hungarica* Érem és a *Tudomány a Társadalomért* díjak. Itt említem a *Magyar Innovációs Szövetség*¹⁶ érdekvédelmi munkáját és az általuk kiadott Nagydíj elismerő szerepét. Míg az *Országos Ifjúsági Tudományos és Innovációs Verseny* a fiatalok figyelmét irányítja a tudományra, addig a *Magyar Szabadalmi Hivatal*¹⁷ a szellemi tulajdon létrejöttének ösztönzésére és annak megőrzésére irányulnak, de díjakat is adományoznak, például a *Magyar Formatervezési Díjat*. A *Jövő Háza Központ*, a *Csodák Palotája*, a *Bolyai-díj* is mind igyekeznek jó hírt kelteni a magyar tudósoknak, a magyar tudománynak és a Magyar Tudományos Akadémiának. Természetesen mindezek nem jelentik azt, hogy ne volnának problémák: az Akadémia stagnál. Az ország nemzetközi pozícióvesztése a tudományos szcénán belüli reputáció-csökkenést eredményez, hisz a vezetése bürokratikus és a politika aktuális ügyeitől terhes. Túlsúlyos közintézményként az MTA véges erőforrásokkal rendelkezik, mely bizonytalan jövővel, labilis gazdasági és morális helyzettel párosul.

Jelenleg a legfőbb problémája talán az a tudománynak Magyarországon, hogy nem sikerül folyamatosan fenntartania sem a laikus közönség érdeklődését, sem a politikai döntéshozók figyelmét. Fontos eszköz lehetne ebben a folyamatos médiajelenlét, az online sajtó. A feladat nem egyszerű, tudományos témákról érthetően és figyelemfelkeltően cikket írni vagy riportot készíteni nagy kihívás. Az MTA esetében az összetett szervezeti felépítés nehezíti az egységes kommunikációs arculat kialakítását, s a szeparált tudományterületek és intézmények között gyakran szétaprózódik a figyelem. Sokan azt gondolják, hogy a kutatói-gondolkodás és a média marketing-szemlélete között feloldhatatlan a feszültség, s szellemi termék esetén nívóvesztéshez vezet a közönséges fogyasztási javak esetében használt PR-eszköztár. A burkolt társadalmi érdektelenséget még le tudja győzni a patinás történelem és intézményi hagyomány, de a konkurenciák esetében a kereskedelmi televíziók által készített – gyakran áltudományos – műsorok szenzációhajás hangvétele kevésnek bizonyul. A média közlései gyakran hiteltelnek, s így sokszor rossz fény vetül magára a tudományra is. A valódi minőségre figyelő tudományos műsorok – pl. *Delta*, *Tér- Idő* – megszűntek vagy nézettségük folyamatosan esik, de ezt próbálják kompenzálni a konvergens média és a hírportálok. A hazai tudományos ismeretterjesztés talán legmerészebb vállalkozása a 2002. szeptember 16-án útjára indult *Mindentudás Egyeteme*¹⁸. A nagysikerű előadás- és televíziós sorozat a *Magyar Tudományos Akadémia* és a *Magyar Telekom* együttműködésével jött létre, az *Európai Gazdasági Térség* (EEA; Izland, Lichtenstein, Norvégia) és a *Norvég Alap* mintegy 800 millió forintos támogatásával. A csaknem 100 adásból álló műsorsorozat milliókat ültetett a televízió képernyőjé elé. A 16 tudományterületről választott témák szorosan kapcsolódnak a világszínvonalú kutatási és technológiai-fejlesztési eredményekhez, hatást gyakorolva a társadalom tagjainak mindennapi életére is. Fábri György szerint a „tudomány kommunikációja nem a tudományművelés valamiféle külsődleges luxusa vagy kritikátlan alkalmazkodás a kommunikációs kor divatjához”.¹⁹ Egyértelmű, hogy mind a magyar tudományos közösség, mind pedig a döntéshozók számára érdemes megismerni a kutatás és a fejlesztés aktuális kommunikációs fejleményeit.

2. TUDOMÁNY ÉS MÉDIA: KÉNYSZER VAGY LEHETŐSÉG?

Nemcsak médiafogyasztói oldalról, de kutatói oldalról is folyamatosan változott az objektív és hiteles tájékoztatást nyújtó intézményhálózat szerepköre. Tanulmányom második fejezetében arra keresem a választ, hogy a média-konvergencia és a globális médiatér hibrid felületei torzírtják-e a tudományról alkotott társadalmi képet, vagy segítik az informálódást, és közvetve javítják-e az életminőséget. Napjainkra a patinás múltú tekintő információk fellegvárák szerepe, a tudománykommunikáció régi módszertana a posztmodern média megjelenésével lassan háttérbe került, felhígult. Bár a világ arculatát ma minden korábbinál jobban határozza meg a tudomány, s a harmadik évezred első évtizedét állandó és alapvető változások jellemzik, a megfigyelések alapvető szerepe mégis megkérdőjeleződni látszik, s az egyetemes objektivitásra való törekvés végleg kezd kikopni a köztudatból. Az utóbbi évtizedek technológiai

¹⁵http://www.bolyai.elte.hu/download/eloadas/szakmai/innov/200620072/esszek/Nemeth_Zs_Tudomanyos_kommunikacio.pdf

¹⁶ <http://www.innovacio.hu/>

¹⁷ <http://www.sztnh.gov.hu/>

¹⁸ <http://mindentudas.hu/>

¹⁹ Fábri György (2006): A tudománykommunikáció értelme, értéke, Tudástársadalom Alapítvány, Budapest

fejlődésének és a fogyasztói igények változásának köszönhetően az egyetemes tudás beszédmódját, a róla alkotott társadalmi képet, sőt már magát a tudás fogalmát is elkezdték az adott médiumok sajátosságai alakítani. A média felhasználása a tudományos ismeretek terjesztésére kezdettől fogva ellentmondásos reakciókat váltott ki. A kritikusok szerint a szórakoztató forma megkérdőjelezi a tudomány „komolyságát”, s leegyszerűsíti a tudomány bonyolult eredményeit, hogy a tömegek számára fogyaszthatóvá tegye. Hamar kiderült, hogy a média speciális képességeket és eszköztárat kíván egy olyan komplex „termék”, mint a tudomány népszerűsítésére, és ez nem mindig egyezik meg a tudomány belső hierarchiájában elfoglalt státusszal. Gyakran olyan tudósok válhattak hiteles és népszerű közszereplőkké, akiket a szakma kevésbé ismert el, s ez visszafelé is hatott: ezek a médiasztárok a populáris reprezentációiknak köszönhetően a médiában megszerzett kreditjeiket a tudomány társadalmi beágyazottsága miatt végül szakmai elismerésre, kutatói támogatásra váltották. A közbeszédben megjelentek a „*New Age tudományok*” és a paranormális tevékenységek. Ezeket az „*áltudományokat*”, a paranormális propagandát a tudósok rendkívül károsnak minősítik, *Richard Dawkins* evolúcióbiológus és társai szerint a valódi tudomány helyes megbecsülését fenyegetik. A jelenség mégis érthető, hiszen a média nemcsak tematizálja a közbeszédet, de mesterségesen gerjeszti a fogyasztók szenzációéhségét is azáltal, hogy speciális és gyakran nem a klasszikus tudományágakba vágó eredményeket állítja a középpontba. Ez a gyakorlat nemcsak az áltudományos ismeretek terjesztését eredményezi, de a hivatalos „akadémikus” tudomány által el nem ismert tudományos eredményeket, tudósokat favorizál. Fábri György pontosan fogalmazza meg ezt a jelenséget: „*A tudományos ismeretterjesztés ma a manipulatív tömegkultúra része, s kevés kivételtől eltekintve a korrektségre való törekvésnél erősebb motivációja a szenzációkeltés igénye, s a tudomány fetisizálása. Ez pedig kedvez az ilyen bombasztikus, jól hangzó kijelentéseknek, amelyek ugyanakkor sejtelmesebbé és hatásosabbá válhatnak, ha tulajdonképpen értelmük homályban marad. A manipulatív tömegkultúrában nevelkedett olvasó (néző) pedig éppen erre vágyik: gyorsan fogyasztható szellemi hamburgerre, amely megragadja fantáziáját, de különösebb szellemi erőfeszítést nem kíván tőle.*”²⁰ Jól látjuk, hogy a *mainstream média*²¹ átrajzolni látszik a tudomány világtérképét, s a globális tudomány új korszaka köszöntött be. A hagyományos norma- és szabályrendszer gyakran figyelmen kívül hagyva, a társadalmi célú tudományos tájékoztatás elkezdte beépíteni az „*edutainment*”²², az „*infotainment*”²³ bulvár-ízű fogalmait, így tisztázatlan marad a különbség a valódi tudomány és a média által tudományosnak beállított, de csupán rendszerezett állítások egyéb formái között. *Leon E. Trachtman* és *Dorothy Nelkin* állítása szerint a tömegmédia pozitív tudományábrázolása sokkal tiszteletteljesebb és megbecsültebb a tárgya iránt, mint amennyire az elvárható lenne az újságírás más területein, ráadásul semmibe veszi a tudomány esetlegességét és annak politikai és szociális hátterét.²⁴ Ennek fényében érthető, ha a médiatevékenységen alapuló általános érdeklődés akceptálásának hátterében az a kimondatlan előfeltevés áll, amely szerint a negyedik hatalmi ág eszméket és attitűdöket kreál a hiszékeny és tudatlan közönségben. A hazai felnőtt lakosság nagy többsége a tudományokra vonatkozó ismereteit általános, ill. középiskolai tanulmányai során szerzi, s a továbbiakban megbízható információ hiányában ki van szolgáltatva az erősen szelektáló és ideologiztikus kommunikációs mechanizmusoknak. A kritikus gondolkodás, az elemzési készség és a szkeptikus alapállapot elengedhetetlen a hírek szelektálásában és fogyasztásában. Ez a felfogásmód „*nem igényel akadémiai képzettséget. Egy demokratikus társadalomban mindenkinek rendelkeznie kell azokkal az alapvető képességekkel, amelyek lehetővé teszik, hogy hatékonyan és konstruktívan érvényt szerezhessen a tudás iránti igényének. A tudomány nem követel magasabb szintű szkepticizmust, mint amilyennel használt autót veszünk, vagy TV-reklám alapján választunk sört vagy fájdalomcsillapítót.*”²⁵ – mondja *Carl Sagan* amerikai csillagász. A társadalom több tévhitet is táplál a tudománnyal szemben: igaz, hogy nem tud az emberiség minden problémájára választ adni, de nem is éppen a tudomány a felelős mindazokért a súlyos gondokért, amelyeket az emberiség önmagának okozott.

A média szelektív működése egyrészt arra a feltevésre épül, hogy a közönség információk iránti étvágya kimeríthetetlen, s a fogyasztók inkább a látványos külsőségek és nem a realitások alapján ítélik meg egy tudományos téma legitimáltságát. A gond ezzel csak az, hogy a profit fényében a kereskedelmi csatornák nem tisztelik a tudomány társadalmi intézményének nélkülözhetetlenségét. Mivel a XXI. század elején a globális méretű problémáknak köszönhetően – járványok, környezetkárosodás, energiakrízis, vízhiány, munkanélküliség – a tudomány társadalomban betöltött szerepe ártékelődött, erősödött a megalapozott ismereteken és mérlegelésen alapuló döntéshozatal igénye. Létrejött a tudástársadalom

²⁰ <http://www.vilagossag.hu/pdf/20050411210020.pdf>

²¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Mainstream_media

²² <http://mediapedia.hu/edutainment>

²³ <http://mediapedia.hu/infotainment>

²⁴ http://books.google.hu/books?id=NoFQ0VBjgPEC&pg=PA171&lpg=PA171&dq=Leon+E.+Trachtman+%C3%A9s+Dorothy+Nelkin&source=bl&ots=mQ0iQsx1rl&sig=Jl83b6cENKC3mGSeUQTfN8GYCZ0&hl=hu&sa=X&ei=o-4wUcDiHubm4QST_IGoAQ&ved=0CDwQ6AEwAg#v=onepage&q=Leon%20E.%20Trachtman%20%C3%A9s%20Dorothy%20Nelkin&f=false

²⁵ *Carl Sagan: Korok és Démonok, Typotext, Budapest, 2012.*

fogalma, ami egyfajta elköteleződést jelent a nyugati tudományosság vezérlőelvű értékei mellett. Ahogy a 2002-ben létrejött hazai *Tudástársadalom Alapítvány* célkitűzései között olvasható: az életminőség, az intellektuális gyarapodás, a gondolkodás szabadsága és az erkölcsi integritás szolgálata elengedhetetlen a társadalom innovációs érzékenysége szempontjából. „Az autonóm tudomány társadalmi felelőssége ugyanakkor az is, hogy megfeleljen a polgárok nemzeti-európai közössége és a tudomány világ-republikája által támasztott követelményeknek. A tudomány kommunikálásának elve a szakmai tartalom és igényesség maradéktalan érvényesítésének valamint a közérthetőség kötelezettségének egysége. A tudomány érvényességét, társadalmi-gazdasági nélkülözhetetlenségét, követelményrendszerének intaktaságát öntudattal valló tudomány joggal tart igényt társadalmi elismerésre, finanszírozásra és önálló intézményi-személyes státuszra. Ugyanakkor a társadalom joggal igényli, hogy a tudomány érthetően bemutassa tevékenységét, eredményeit és kérdéseit egyaránt, sőt, hogy az információs piacon versenyképes jelenléttel küzdjön meg a közfigyelemért.”²⁶ – olvasható az Alapítvány küldetésnyilatkozatában, mely jól mutatja a tudástársadalom ambivalenciáját is: egyik oldalról a tudomány központi szerepének felértékelődését hozta, másik oldalról azonban új kontextusba is helyezte azt, s széles körben terjesztve és igényelve a hozzáférés új eszközeit. Ez egyfajta szociális kényszert is szül: egyre több ismeretet kell megszerezniünk, ami megnövelte a tudomány átadó rendszerének a jelentőségét, és újradefiniálta a tudomány-kommunikáció fogalmát. Egy demokratikus társadalomban a tudománynak számot kell adnia arról, hogy jól gazdálkodott-e az adófizetők pénzéből kapott anyagi támogatással, és a tudósok munkája valóban hasznára válik-e a jóléti társadalomnak. Az egyén folyamatos edukációs törekvése közvetve és párhuzamosan kiszélesíti a demokráciát is, s a tudománypolitikával kapcsolatos döntéseket már nem csak a megfelelő jogszabványokkal és háttértudással rendelkező döntéshozó, „illetékes” testületek hozzák. A földöntúli élet keresése, a rák-, klíma- vagy nukleáris energia-kutatások nem azért kerültek át a tudományos diskurzustérből a politikai viták közegébe, mert a hatalmat fenyegetik, hanem mert a tudományos intézmények finanszírozása, tevékenységük biztosítása érdekében abban a közegben is igazolniuk kell értékességüket, amely egyre inkább monopolizálja a döntéshozók tájékozottságát. Bár a tudomány terjesztése szorosan összekapcsolódik a társadalmi felelősségvállalás kérdéseivel, egy adott kutatási terület fejlesztésében, finanszírozásában sajátos, parciális érdekek ütköznek. Ebben a kontextusban érthető, ha a tudomány társadalmi szerepének növekedésével a tudomány presztízse csökken, s ez az aktorok aggodalmát váltja ki. A tudomány hanyatlásában az is fontos tényező, hogy a 2000-es években elindult privatizáló folyamat kiveszi a közösség kezéből a hatalmi döntéseket, és a társadalmi érdekek és közjó szempontjainak érvényesítése helyett napjainkra a profit és magán érdekek kerülnek előtérbe. Így azok, akiknek a kezében összpontosul az alap kutatások fejlesztése, gyakran monopolhelyzetbe kerülnek, s hatalmukat a média csak megerősíti. A tudomány körül zajló finanszírozási botrányok a közbeszédet az állami és közszolgálati apparátus ellen fordítják, miközben a globális szintű társadalmi egyenlőtlenség tovább növekszik. A kanonizált tudás a médiafogyasztás új módjainak köszönhetően egyre kevésbé elérhető egyes társadalmi rétegek számára, s sokan kiszorulnak az emberiség közös örökségéből. Az elmaradott területek állami szervezetei, valamint a radikális civil társadalmi mozgalmak tovább politizálták a tudomány szerepét, és a nyilvánosság napirendjén tartják a problémát. Megjelentek a „tudományos literacy”²⁷-k, mely a közönség oktatásának modellje felől demokratikusba tereli a technikai fejlődés eredményeinek általános megismertetését. Az európai országokban a közönség egyre inkább részt vesz a tudománnyal kapcsolatos döntéshozatal folyamatában. A legújabb kutatások szerint az emberek közömbösebbek a tudománnyal szemben, bár tájékozottságuk relatíve magas. Ez az ún. *információs paradoxon* egyértelműen kritizálja a tudományos infrastruktúra média által közvetített üzeneteit, s jelzi: az információk terjesztése gyakran ellentétes hatást vált ki, s csökkenti a társadalmi rétegek tudományba vetett bizalmát. Ezt hívatott ellensúlyozni a *dialogus-modell*, mely széles körű diskurzust szorgalmaz mondván, a sokoldalú vita depolarizálja a vitatkozó feleket, így megalapozottabb döntések születhetnek tudományos kérdésekben. Ez azon a feltevésen alapul, hogy az embereknek megfelelő háttértudásuk a szituációk értékelésére, így az államnak kötelessége „becsatornázni” a közönséget a döntéshozatalba. A csatorna mi lehetne más, mint a közszolgálati média? Ez a hozzáállás nemzetenként változik: míg az USA, Dánia, Svédország vagy Hollandia liberálisabb felfogású ezen a téren, addig Norvégia vagy Anglia nem tekinti a literacy-t a nemzeti kultúra integráns részének.

3. A TUDOMÁNYKOMMUNIKÁCIÓ DEFINIÁLÁSA

Miközben e sorok íródnak, az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kara újra meghirdeti a nemrég született tudománykommunikáció mesterszakjára a felvételit. „A cél egyértelmű: olyan kommunikációs szakemberek képzése, akik képesek a természettudományos-műszaki ismeretek sokoldalú,

²⁶ <http://www.tudastars.hu/customPages/celkituzesek?subSiteId=2>

²⁷ <http://en.wikipedia.org/wiki/Literacy>

*korszerű és hiteles megjelenítésére a médiában, illetve a közgyűjteményekben.*²⁸ Jól látszik, hogy – míg a tudományfilozófiában és tudománytörténetben a részterületek jól körülírt fogalomtárra és behatárolható ismereti háttérre épülnek, – a tudományos eredmények közlésének szervezési és tervezési sajátosságai a PR-ismeretektől kezdve magas fokú kiadvány-szerkesztési gyakorlaton át, komoly média-elméleti háttérrel, kutatómenedzsment-központú szemlélettel, s projekt-szervezési hajlandóságot kívánnak. A magyar tudományos szcéna is asszimilálta a nemzetközi trendeket és megfogalmazta a maga definícióit az egyes részterületeken. Ugyanakkor a kutatók adósok maradtak a tudomány-kommunikáció meghatározásával, pontos területkijelöléssel és fogalmi bázissal. A tudástermelés és -átadás médiumfüggősége *Hajnal Istvántól Castellig* sokakat foglalkoztatott, s a tudomány-kommunikáció külföldi és magyar kutatói között találunk filozófusokat, szociológusokat, kommunikáció-elmélettel és tömegkommunikációval gyakorlatban is foglalkozókat, internet-kutatókat, társadalomtudósokat is. Cikkem harmadik fejezete terminus technikusokat keres, és megpróbálja definiálni ezt az összetett tudományt, melynek nincs egységes leírása, ezért komparatív hozzáállást kíván. *Carl Sagan* 20. századi amerikai asztrobiológus szuggesztív tudománynépszerűsítő könyvében ezt így fogalmazza meg: *"Napjaink globális civilizációja úgy van megszervezve, hogy minden lényeges eleme – a transzport, a kommunikáció, a mezőgazdaság, a medicina, az oktatás, a szórakoztatás, a környezetvédelem, sőt a demokrácia működéséhez nélkülözhetetlen választások lebonyolítása is – alapjaiban függ a tudománytól és technikától, amelyeket azonban a dolgok mai állása szerint szinte senki sem ért. Ez a helyzet felér egy beprogramozott katasztrófával, amelyet ugyan ideig-óráig elodáztatunk még, de a tudatlanság és a hatalom vészjósló keveréke előbb-utóbb belesüllyed a képünkbe."*²⁹ Az összefoglaló szakirodalom hiányos, az eddig kutatások interdiszciplináris nézőpontjai sokszor ellentmondó és kusza eredményeket adtak Ennek elsődleges oka, hogy a tudomány-kommunikáció többszintű terület, mely egyaránt értelmezhető a tudomány aktorai, a média intézményhálózata, a kutatói közösségek, s az állampolgárok folyamatosan változó és összetett viszonyrendszerében. Az egyes szinteken a szereplőket és elemeket autonóm és független entitásokként lehet megfigyelni, így jól körülhatárolt metodológiára van szükség, hogy megértsük ezek kapcsolatát, fejlődésüket és egymásra hatásukat. Tévedés azt feltételezni, hogy bármilyen tudományos viszonyban zajló kommunikáció vizsgálata elvezet minket a tudományos tartalmú közlésfolyamat definiálásához. A tudománykommunikációt művelőik igen gyakran csak diskurzusként és interakcióként értelmezik, országon és nyelvi korlátokon belül. A technológiai fejlődés azonban túlmutat ezen, s nemzetközi kooperációk és tendenciák kontextusába helyezi a tudománykommunikációt; utalok itt példaként az Európai Unió tudománypolitikai rendeleteire vagy a Magyar Tudományos Akadémia testületének üléseire.

A definíciós értelmezésnek is három szintje van: az első szinten a tudományos tartalmú közlésfolyamatot kommunikációs szintként értelmezik; a másodikon a kommunikációs térben zajló közlésfolyamatok minőségét vizsgálják; a harmadik szinten pedig tudománypolitikai aspektusból. A *Horányi Özséb* által hivatkozott *Jakobson-modell*³⁰ jól illusztrálja ezt: bár a kommunikáció eredendően az információ továbbítására szolgáló eszköz, a társadalmi kohéziót elősegítő folyamat sem elhanyagolható funkció. Ebben az értelemben tehát a közös tudás átadás-átvétele nemcsak verbális kapcsolat, hanem közös értéképzés. A definíciós értelmezések első szintje a nyilvános szintéren megjelenő tudományos megnyilvánulás, mely a társadalmi kommunikáció szerves részét képezi. Ebben fontos szerep jut az adott szituációnak, a környezet kontextusának és az adott felek viszonyának. Ezt elsősorban egy társadalmi normarendszer szabályozza, mely kulturálisan is beágyazott, és a hitelesség megszerzésére/megtartására törekszik. Ez a közös tudományos tudás a nemzeti identitás kollektív része, s a társadalom önazonosságát is jelenti; így túlságosan is tágra nyitja a kaput a tudományról szóló kommunikációs cselekvések előtt. Feltételezi, hogy a civilek nyilvánosságában zajló kommunikáció befolyásolja a tudományos hatalmak döntéseit, ez azonban félrevezető, hisz a tudományos tartalmú közlésfolyamat nem pusztán tér, hanem nyilvános színtereken zajló interakció is. A második szint már a *Shannon-Weaver-modell*³¹ alapján értelmezi a kérdést, s a tudományos tartalom közvetítését láthatjuk benne. Ez mozgásba hozza a tudományos diskurzust, lehetőséget teremt visszacsatolásra, s kidolgozza a tudomány nemcsak szcénán belüli, de köznyelvi nyelvrendszerét is. A tudományos szempontból releváns üzenet küldése, fogadása és feldolgozása a közérdekű tartalmak konfrontációjában, s a sokszor egyoldalú objektív tájékoztatásban nyer értelmet. Ebben a felfogásban a tudomány-kommunikáció a tudománypolitikai rendszer, a média rendszere és az állampolgár-fogyasztó által létrehozott közérdekű tartalmak cseréjeként definiálható. Tehát a tudománykommunikáció a közlésfolyamat szintjén is hármas megközelítést kíván: a hatalomért, erőforrásokért és állampolgárok figyelméért vívott harc a különböző intézmények és kutatási területek között; az állampolgárok szintje, akik miatt történik a kommunikáció, s a tájékoztatást végző médiarendszer, mint a tudománypolitikai hatalom önreprezentációja. A definíciós értelmezés harmadik

²⁸ <http://nyiltnap.ttk.elte.hu/node/56>

²⁹ Carl Sagan: *Korok és Démonok*, Typotext, Budapest, 2012.

³⁰ http://www.ekt.f.hu/user/balint/moodledata/16/tananyag/obj/ie_0065_0_0/0065_0_0.htm

³¹ http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/komm_elm/13_kommunikcis_modellek.html

szintje a hatalmi harc stratégiájaként jelenik meg, egyfajta tudománykommunikációs marketing a pozíciók és intézmények közti hierarchikus viszonyok megtartására vagy megváltoztatására. A tudomány infrastruktúrájának legitimálásáért, finanszírozásáért folytatott harc által termelt stratégiák és eszközök összességébe számos részterület is beleolvad, az országimázs-tudattól kezdve a kulturális lojalitás eszméjén át a hitelességig. Ezeknek a definíciós szinteknek egyaránt megvannak az erősségei és gyengeségei. A hatalom-stratégiai megközelítést éri a legtöbb kritika, mondván, hogy a tudománykommunikáció kiárúsítja a kutatóintézetek klasszikus eszményét, és profanizálja a tudományt, mint eszközt. Ha azonban tágran értelmezzük a kérdést, akkor a kommunikáció ez esetben a szervezetek externális stratégiáját jeleníti meg. A társadalmi intézményrendszerek – az egyház, oktatás, művészet vagy a tudomány – sajátos és különböző tartalmakat kínálnak a fogyasztóknak, de a kommunikációs eszköztár azonban összeköti őket. A szervezeten belüli kommunikációban csak a szervezeti belső érdekek és az intézményi környezet szempontjai érvényesülnek. Az akadémiai tudomány világában például a tudományos publikáció szabályai, a hivatalos nomenklatura lesznek alapvetően a meghatározóak, s nem az egyéb, sokszor általánosabb kommunikációs összefüggések. Ezeknek fontos szempontja a kanonizálás és archiválás, mely a közintézményekben és tudományos szervezetekben termelt jelentős mennyiségű információt rögzíti, aktualizálja, közvetíti proaktív kommunikációs-stratégiák mentén. Ami a szervezet kifelé irányuló kommunikációját illeti, kétféle bonthatjuk: egy másik szakmai szervezettel vagy a laikuslakossággal történő kommunikációra. Míg az előbbi érdekeltnek, együttműködőnek vagy és gyakran konkurensnek számít, az utóbbi attitűdjei optimális esetben semlegesek. A tudományos tartalmú közlésfolyamat módja minden esetben ezt tartja szem előtt, és a két célcsoport sajátosságaihoz igazodik. Itt jön be egy újabb szereplő: az intézménnyé váló tömegkommunikáció, mely „negyedik hatalmi ágként” gyakran önkényesen cselekszik, s nem a résztvevő felek kölcsönösségére épít. A tudományos kommunikációban a hagyományos szerepek berögzültek, s az egyik oldalon a kutatók, oktatók, a másik oldalon pedig a passzív befogadók állnak. (A nyilvánosság csak helyenként, bizonyos kérdésekben és igen minimális mértékben tekinthető aktívnak, de erre a későbbi fejezetekben visszatérek.) Kettejük között újságírók, műsorszerkesztők, rendezvényszervezők, közéleti személyiségek egész sora áll, akik egy egészen új gondolkodási mechanizmust és szempontrendszert emelnek be a korábban letisztultnak mondható folyamatba. Tehát ha tudományos közlésfolyamatra, mint egy intézményrendszer kommunikációjára tekintünk, elmondhatjuk, hogy ez két fő típusra bontható.³² Az *informális folyamatok* kategóriája a személyes közlés, leíratlan beszélgetések, kapcsolatépítések, melyek csaknem 70%-át teszik ki a tudományos információk cseréjének. Ezzel szemben a *formális kommunikáció* a tudományos publikációkat, kutatási disszeminációkat, hivatalos konferenciákat jelenti, mely előadások, PR-anyagok (posztterek, szóróanyagok, plakátok), folyóirat-cikkek, szakkönyvek és kiadványokba rendezett tanulmányok segítségével lép a társadalmi nyilvánosság szférájába. Ennek a fajta kutatói tevékenységnek a mérése a tudományos publikációk osztályozásával kezdődik, melyben a cikket megjelentető folyóirat presztízse, a téma aktualitása, a hivatkozott szakirodalom nagysága egyaránt szerepet játszik. A *Science Citation Index* 1972 óta foglalkozik tudományometriai vizsgálatokkal, mely szabványosított hivatkozási és publikálási időablakok segítségével mára elfogadható „hatástényezőnek” bizonyul.³³ A képlet *Eugene Garfield*, az *Institute for Scientific Information* elnökéről kapta a nevét, s nemcsak megmutatja a folyóiratok nemzetközi hatását, de lehetőséget biztosít relatív publikációs stratégia kiszámítására is. Jóllehet a *Garfield-tényezőnek* megvannak a maga hiányosságai és gyengéi, de egy biztos: ezek az objektív mérőszámok egyfajta közmegegyezést jelentenek az egyes szakmai területek számára, melynek alapján összehasonlíthatóvá válhat egy-egy kutató, kutatócsoport, illetve ország tudományos aktivitása, s ez közvetve a finanszírozás politikai kérdéseire is kihat.

4. PUS ÉS „VALÓDI TUDOMÁNY” – MERTON ÉS ZIMAN TÁRSADALOMELMÉLETE

Gyakorlat természetesen nincs kiforrott módszertan nélkül: tanulmányom következő fejezetében a *Public Understanding of Science*³⁴ áll, mely a tudomány nyilvános, laikusok általi megértését vizsgálja. A társadalomtudományok kutatói arra a kérdésre keresik a választ a területen belül, hogy milyen viszonyban áll a lakosság a tudományos termékkel, hogy milyen képet kommunikál a média és a tudomány intézményrendszere a tudományról, és hogyan, milyen csatornákon és eszköztárakon keresztül teszi mindezt. Jane Gregory és Steve Miller szerint a PUS egyszerre kifejezi „mind a tudomány társadalmi megértésére vonatkozó normatív és gyakorlati meghatározásokat, mind a tudományterület vezérelveit, mind azt a társadalmi és oktatási mozgalmat, amely a probléma felvetése nyomán született; a kifejezés ugyanakkor munkaköri leírás, kutatási terület és gyakorlat akadémikusok és kommunikátorok számára.”³⁵ Maga a

³² Csermely–Gergely–Koltay–Tóth: Kutatás és Közlés a természettudományokban, Osiris, 1999.

³³ Vinkler Péter (2008): Tudományometriai kutatások Magyarországon. Magyar Tudomány. 169, 1372–80.

³⁴ http://en.wikipedia.org/wiki/Public_awareness_of_science

³⁵ Jane Gregory–Steve Miller: Keresztútban? A nyilvánosság szerepe a tudományháborúban, Replika 54-55 (2006), 195-205.

fogalom az Amerikai Egyesült Államokban született a második világháború után, s alapvetően az a kíváncsiság ihlette, hogy a kívülállók vajon mennyire értik a tudományt, mekkora a tudományos műveltségük, s mennyire alkalmazzák helyesen. A publikus tudomány-felfogás e modelljére deficitmodellként is szoktak hivatkozni, mely szerint az emberek feje üres a tudományos kérdéseket illetően, nem tudnak semmit a kutatási eredményekről és azok társadalmi aspektusairól, ezért minden eszközzel pótolni kell az ismeretek hiányát, s a folyamatos tudástermeléssel párhuzamosan közlés-alapú ismeretterjesztést is kell művelnie a tudománynak, melyben intézményként megbízunk.

Az amerikai szociológus, Robert K. Merton *Társadalomelméleti és társadalmi struktúra* című kötetével fektette le a tudományszociológia alapjait. A Columbiai Egyetem oktatója 1949-ben megjelent tanulmányában a tudományt a társadalmi struktúrába illesztve vizsgálta, s elválasztotta az intézményektől a független, önálló tudományt. Ennek fő funkciója a társadalomra kifejtett pozitív hatás, a felhasználási területek sokszínűsége. Csak abban az esetben beszélhetünk tiszta tudományról, ha világosan látjuk a tudomány ilyen társadalmi hatásait is, hiszen a tudományos kutatás semmilyen körülmények között nem zajlik társadalmilag légtüres térben. „A tudós felelőssége kutatásai gazdasági hasznát is figyelembe venni, ellenkező esetben a technológiai változás iránti ellenszenv könnyen alakulhat át és vetülhet rá a tudományra.”³⁶ (A 17. században a megújuló természettudományok elismertsége például összefügg a kutatási eredmények hasznosságával.) Merton hangsúlyozza, hogy a független tudomány a társadalmi rend egyik legfontosabb komponense, hiszen sokszor politikai kérdést csinálnak belőle a mindenkori kormányok, akik folyamatosan ellenőrzés alatt tartják az innovációt. A tudományok kiterjesztése helyett centralizálódik az irányítás, így a tudomány presztízse is folyamatosan változik. Ennek fényében nem csoda, ha a laikusok gyanakvó és szkeptikus hozzáállással közelítenek a modern tudóshoz és a legújabb technológiákhoz. A továbbiakban a szerző a tudománnyal szembeni ellenségeskedést osztályozza, a tudós önállóságának korlátozása, a kutatások alkalmazhatósága és a politikai hatalom autoritársága mentén. Merton szerint e korlátozó körülmények jelenléte esetén nem képes megvalósulni a demokratikus társadalmi rend. A tudomány ethosát az igazolt tudás bővítésén keresztül írja le, s osztályozza a modern kor fényében. „Értelmezhető (1) egyfajta módszerként, mely a tudás megszerzésére szolgál, vagy (2) felhalmozott tudásanyagként, esetleg (3) kulturális értékek és szokások csoportjaként, de értelmezhetjük (4) az előbbieket bármely kombinációjaként is.”³⁷ Merton az értelmezési alternatívákat végül négy tényezővel egészíti ki: (1) univerzalizmus, (2) kommunizmus, (3) pártatlanság és (4) szervezett szkepticizmus. Az eredeti, univerzális tudomány-felfogásban a tudomány teljesen független országhatároktól, eszméktől és ideológiáktól, faji hovatartozásoktól és vallástól. A tudomány személytelen és objektív, mely garantálja a kutatásokhoz való általános hozzáférhetőséget. A kommunizmus értelmezése a társadalmi együttműködés sikerére és a kollektív tudásra, közös munkára teszi a hangsúlyt. Ez kanonizált örökséget jelent, melyben az individuális alkotó részvétel elenyésző, így az elismerése is intézményes. Merton szerint a pártatlanság elve teszi lehetővé a nyilvános tudomány ellenőrizhetőségét, színvonalának fenntartását. Állítása szerint „a tudományos kutató nem tiszteli a szent és a profán közötti szakadékot”, így szkeptikus szembehelyezkedéssel szemléli a világot, s ezzel gyakran veszélyezteti az adott hatalommegosztást.³⁸

Jhon Ziman, a brit Tudomány és Társadalom Tanácsának (Council for Science and Society) nemrég elhunyt elnöke a klasszikus tudományelméletet markáns kommunikációs állásponttal egészíti ki. Abból indul ki, hogy tudást csak a tudomány intézményrendszere termel, így „alapvető fontosságú, hogy a laikus ember bizalma két szinten is megteremtődjön a tudomány terén: egyrészt a tudósba, mint emberbe vetett hit szintjén, másrészt pedig a tudósok csoportjába (mint intézménybe) vetett hit szintjén, mely a tudományos tudást „termeli.”³⁹ Ziman kiegészíti a Merton-féle kommunista szemléletet annyiban, hogy a kutató köteles eredményeit hozzáférhető módon dokumentálni, ami referencia-értékkel bír. Így az egyéni megfigyelés közösségi eredménnyé válik, és a szubjektívból közösségi tudás születik. Ez a folyamat szociológiai, pszichológiai és filozófiai megközelítést egyaránt követel, sikere számos tényezőtől múlik. Ezek közül Ziman az általánosítást segítő mennyiségi eredményekre, a kísérleti folyamatok standardizálására és komplex eszközök kiválasztására helyezi a hangsúlyt a megfigyeléseket végző tudós oldaláról. Bár tudós-tudós viszonylatában is elengedhetetlen, de a társadalom oldaláról is kulcsfontosságúnak tartja a bizalmat. A média térhódításával a szavahihetőség kérdése újra előtérbe került, s szorosan összekapcsolódott az igazolhatóság szempontjaival. Ziman úgy tartja, hogy a tudományos tények manipulálása és az áltudományos csalás kiküszöbölhető azzal, ha a kísérletek – a témék változó figyelembevételével – megismételhetők a hallgatóságos tudásra (tacit knowledge) alapozva. Mivel Ziman a tudásra, mint közösségi normára tekint, „interszubjektivitás”- elmélete nélkül a tudományos aktivitás nem működhetne. Earl Babbie, amerikai szociológus ugyanezt hasonlóan fogalmazza meg: „a tudománynak az a minősége,

³⁶ Rédey Soma: Nyilvános tudomány, Világosság 2006/5

³⁷ Soma Rédey: Science for the Public – The Dimensions of Science Communication, Hivatkozta: Fábri György (2006): A tudománykommunikáció értelme, értéke, Tudástársadalom Alapítvány, Budapest 75-81 o.

³⁸ Robert K. Merton: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra, Osiris, 2002.

³⁹ Ziman, John (1968). *Public Knowledge: Essay Concerning the Social Dimension of Science*. Cambridge University Press

melynek folytán két különböző kutató, ha ugyanazt a problémát vizsgálja, ugyanarra a következtetésre jut. Végül soron ez a gyakorlati kritériuma az úgynevezett objektivitásnak. Valamiről akkor mondjuk, hogy objektíve igaz, ha különféle szubjektív orientációjú megfigyelők mind igaznak mondják."⁴⁰

5. A KOMMUNIKÁCIÓ TUDOMÁNYBAN BETÖLTÖTT SZEREPE

A kommunikációs folyamat információs oldalának vizsgálatát követően érdemes a tudományos megismerés befogadásának nehézségeivel is foglalkozni. *Csermely Péter* a valóság megismerésének 4 fő módszerét különbözteti meg: *a köznapi, a művészi, a tudományos és a vallási aspektus alapján.*⁴¹ Míg az első felületes, informális és általános, addig a többi sajátos megismerésre irányuló módszer, melynek lényege az egyediségben és aktualitásában rejlik. Egy művészi alkotás megismételhetetlen, megítélése szubjektív, s a befogadóra tett hatás személyiségenként változhat. A vallás még tovább megy: transzcendens meggyőződésből fakad, akceptálását pedig több kulturális és szociális tényező is befolyásolhatja. Ezzel szemben, a tudományos megismerés legfőbb ismérve, hogy az empirikus természeti tapasztalat csupán egyetlen általánosan kiragadt komponense az egyedi jelenségnek. Egy tudományos kísérlet alapvető feltétele, hogy reprezentatív legyen és gyakorlatilag végtelenszer ismételhető. Ez befogadói oldalról az objektivitásban manifesztálódik, s a másik három felfogással ellentétben a tudományos megismerés az individuum és szubjektum visszaszorítását sürgeti. Ez természetesen nem zárja ki a felfedező megérzéseinek fontosságát, a tudományos szubjektum kreatív eredményeit – e nélkül nem jöttek volna létre a tudományos forradalmak szerkezetváltozásai. Ha a vallási kérdésekkel vetjük össze, akkor elmondható, hogy a tudomány is ember-centrikus, bár paradigmái megkérdőjelezhetőek és kizárják a teológiára jellemző ellentmondásosságot. A tudományos megismerés jóval analitikusabb és szkeptikusabb, s előfeltevései kevésbé támaszkodnak morális alapokra. Ezek közül a szempontok közül az általánosíthatóság és a közérdekűség a legfontosabb, mely a laikus társadalmi nyilvánosság számára érthető formájú, közvetített üzenetekben nyer értelmet. A folyamat eredményeként közös tudás keletkezik, mely induktív és deduktív formában egyaránt megvalósulhat. Az előbbi során a befogadó felismeri a szelektált információk közti kapcsolatot, s hipotézisek felállításával, elméletek igazolásával adaptálja a tudást. Az utóbbi szerint az elme nem információkban, hanem eszmékben gondolkodik, s hatás-mechanizmusok során írja le a tudást. A kommunikáció gyakorlati aspektusa, hogy a modern eszközök segítségével a tudósok egymás közti kapcsolattartása is kiterjedtebb, mint korábban. A már említett hálózatok segítségével akár napi szintű lehet egymás tudományos munkáinak értékelése, a publikációk bírálata, stb. Ezen felül a tudás adatbázisokba gyűjtése hatalmas jelentőségű előrelépésnek számít, hiszen az az egyes kutatási témák komplexitása miatt gyakori, hogy a munkavégzésre nem egyénileg, hanem csapatban, projektek keretein belül kerül sor. Ennél kicsit lazább, de még mindig tudományon belüli kommunikáció zajlik az információs- és kulturális transzfer együttműködésének keretein belül. Ebben a folyamatban tudósok, illetve kutatási-, fejlesztési-, innovatív ipari partnerek és oktatási intézmények képviselői vesznek részt. Nyilvánvaló, hogy a tudományt közvetíteni kell a finanszírozásért felelős döntéshozók felé, így a fentieknél újabb kommunikáció a tudományt a külvilággal összekapcsoló interakció. Felmerülhet a kérdés, hogy hogyan tudja a tudomány saját létjogosultságát bizonyítani a külvilágnak, hiszen egy civil személy nem feltétlen azt találja érdekes és érdemleges eredménynek, mint egy tudós. Költségvetési tárgyalásokkor a döntéshozók, politikusok, tudomány-menedzserek hajlamosak a finanszírozási kérdésekben mennyiségi adatok alapján dönteni, és csökkenteni egy adott tudományterületnek szánt összeget csakis azért, mert a kevés benne tevékenykedő nem jelent lényeges szavazóbázist. Ez erősíti a tudomány külvilággal folytatott kapcsolatának egy másik irányát: a laikus közönséggel folytatott kommunikációt, mely nemcsak szakmai publikációkban, de médiareprezentációkban is testet ölt. Ha ugyanis a tudomány a mindennapi emberekhez eljutó hírforrásokon keresztül (rádió, újságok, televízió, stb.) meg tudja győzni az állampolgárokat saját fontosságáról, az a döntéshozókra is pozitív hatást gyakorol.

Jól látszik tehát, hogy a kommunikáció és a tudomány nem függetleníthető egymástól, sőt a kommunikáció bizonyos értelemben kulcsszerephez jut a tudomány esetében is. Ez azonban számos változást is szül, kezdve a kutatói szerepek alapvető kibővülésével. A tudományos értékelési trend sztenderdjei elasztikusokká váltak, megjelentek a személyek – s nemcsak intézmények – nevei az erőforrás-szerzés harcában és a szakmai profilok alakulásában. A tudományban dolgozók jelentős hányada most már nemcsak a megfelelő elméleti háttérrel kell rendelkezzen, de a hagyományos tudós-szereptől eltérően kutatás-szervezői, tudománymenedzseri, illetve egyéb PR- és marketingfeladatok is hárulnak rá. Új munkák, hatás- és szerepkörök jönnek létre: a tudománykommunikátor lesz ugyanis az, aki elsősorban felelős a tudomány és az azon kívüli világ közti kapcsolat megteremtéséért és ápolásáért. Egy tudományos

⁴⁰ The practice of social research by earl r. babbie (1994, paperback)

⁴¹ Csermely-Gergely-Koltay-Tóth: Kutatás és Közlés a természettudományokban, Osiris, 1999.

intézetnél dolgozó kommunikációs szakember feladata az Intézet PR-tevékenységének átfogó vezetése, szervezése, a külső-belső kommunikációs kapcsolatrendszer működtetése, kapcsolattartás a szervezet részlegeivel valamint a média képviselőivel. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy hosszú távú kommunikációs- és PR-stratégia mentén növeli az intézet tudományos kiadványainak olvasottságát, a weblapok látogatottságát és az ipari megrendelések mértékét. A tudománykommunikátor széleskörű interdiszciplináris ismeretekkel, kiváló szervezőkészséggel és jó médiakapcsolatokkal kell, hogy rendelkezzen! Mosoniné Fried Judit „A felvilágosítástól a részvételig” című cikkében a társadalom és tudomány kapcsolatával foglalkozó elméleteket és gyakorlati kutatásokat tekint át, s összegzi a két szféra közötti párbeszéd motivációit és alternatíváit. Rámutat, hogy míg a kuhni normális vagyis akadémiai tudomány kevésbé tárgya a társadalom-tudományi vitáknak, addig az aktuális témához kötődő posztnormális kutatások esetében egyre hangsúlyosabbá válik a participáció kérdése. „Az ilyen kutatásokkal kapcsolatos döntéseket nagyfokú döntési kockázat és bizonytalanság jellemezi, mely utóbbi sokszor episztemológiai, illetve etikai jellegű”⁴² – írja az MTA Kutatásszervezési Intézet közgazdásza. Ha elszakadunk a személyek szintjétől és általánosságban szemléljük a dolgot, akkor a két oldal közül a tudomány az, aki meg akarja szólítani a külvilágot, amiben a kommunikációs szakember kvázi szolgáltatóként van jelen. Ennek következtében a közösség nemcsak belelát a kutatók világába, de felhatalmazva érzi magát a véleményformálásra és annak kifejezésre juttatására. A laikusok médiakörnyezete totalizálódik, a fiatal felső-középosztálybeli értelmiségiek kezdenek elfordulni a jelenlegi médiakínálattól, hiszen a kereskedelmi televíziós versenyspirál egyértelmű lejtmenetet mutat, az audio-vizuális világ kultúrájának trendfüggősége ellenére. A tudománypolitikának a laikusok támogatását mindvégig szem előtt kell tartani, ami nem olyan egyszerű, ha a tudományt hatalmi, világnézeti-, etikai- vagy vallási problémák keresztüztüze állítjuk. Alapvető társadalmi elvárás a közösségi érdekek szolgálata, valamint a fenntarthatósági követelmény érvényesítése a profittal szemben. A társadalom összessége döntési autonómiát igényel a tudománytól; a kutatók saját álláspontjukat nem hogy nem erőltethetik rá a közösségre, de joguk van eldönteni, hogy a közterhekből milyen tudományos irányt támogatnak. A közösségi részvétellel a hagyományos tudománypolitikai döntéshozatal meggyengül, a tudomány társadalmi tekintélye relativizálódik. Felértékelődnek a rövidtávon megtérülő, valamint eladhatóbb, prezentálhatóbb kutatások. A tudományos érték fogalma is megváltozott, mely nyilván a témaválasztásokban, valamint a tudományos hálózatok alakulásában is érezteti a hatását. A tudomány-popularizáció azonban nemcsak kényszer, de egyben esély is: a radikális átalakulás a tudomány egységének újraformálódását is lehetővé teszi az infokommunikációs eszközrendszerekkel.

6. LEHETŐSÉGEK A JÖVŐBEN

Tanulmányom utolsó fejezetében a digitális tér sajátosságairól, a tudomány egységes brandjéről, s a multidiszciplináris érdeklődés felhasználóbarát kielégítéséről írok. A tudományos közösség számára a digitális kor beköszöntével új távlatok nyíltak a kutatási eredmények elektronikus terjesztésében. Az eszköz-innovációs hektikusságok ma még nem kínálnak valódi platformot. A konvergált infokommunikációra egyelőre nem tekintünk a tanulás eszközeként, hiszen a *sciencetainment* üzleti kérdése megoldatlan. A versenyképes mediális tudástermék első feltétele a nyílt hozzáférés, mely lehetővé teszi, hogy a különböző tudományos anyagokat, publikációkat, monográfiákat és egyéb, nehezen elérhető és speciális ismeretanyagot on-line elérhessék és díjmentesen, korlátlanul felhasználhassák a kutatói közösségek. E cél érvényesítése során többféle jogi szempontot is figyelembe kell venni, hiszen a digitális korba lépve radikális változásoknak lehetünk szemtanúi a területen. A korábbi évszázadok technikai feltételei között kialakult szerzői jogi megoldások tarthatatlannokká válnak, ráadásul a tudományos ismeretek ellenőrzéséhez, validálásához, falszifikálásához, értelmezéséhez, terjesztéséhez szükséges adatok minél szélesebb körben való hozzáféréseinek biztosítása felveti az információs szabadság kérdését is. Ezek a kérdések pedig megkívánják az új szerzői jogi rezsim, a *Creative Science Commons* lehetőségeinek újratárgyalását. Ennek érdekében az elektronikus infrastruktúrákat is fejleszteni kell, javítani kell az azonnali nyílt hozzáférés feltételein és állami finanszírozásán, felhasználóbarát verziókat kell fejleszteni, hogy a tudományos információk egységes formátumban kerülhessenek megőrzésre a jövő generációi számára, országhatároktól függetlenül. Bár a kommunikációs technológiáknak a tudományos munka folyamataira, a tudomány szerkezetére gyakorolt hatása nem kérdés, a hordozható mobil eszközök hozzádekaival jóformán nem foglalkozik a szakirodalom. Az M-Learning koncepciója ugyan kedvez a tudomány és társadalom közti párbeszéd bővítésére irányuló igényeknek, de az eszközök hordozhatósága által megváltozó kontextusok, és az eszközök technológiai lehetőségeire szabott formátumok problémája máig megoldatlan maradt.

⁴² MOSONINÉ FRIED Judit 2005. A felvilágosítástól a részvételig. In Mosoniné Fried Judit – Tolnai Márton (szerk.) A tudományon kívül és belül. Budapest: MTA KSZL.

A web 2.0 korszakában a korábbi egyirányú, egyoldalú kommunikációt felváltja a többirányú, megosztáson, újrahasznosításon alapuló erőforrás-használat. A tudomány képviselői e szemlélethez meglehetősen kritikusan, tartózkodóan állnak, azonban az egymással szembenálló érdekek és szempontok konszenzusra hozhatók. Lehetséges egy olyan webjelenlét-stratégia, amely minden oldal számára elfogadható megoldásokat kínál, de ennek a megalkotásához mindenképpen érdemes figyelembe venni azokat a tartalmi és funkcionális különbségeket, amelyek a tudományos tudás termelése, előállítása, illetve terjesztése, közvetítése között jelen vannak. Ezeket az eltérő tevékenységeket részben másfajta logikák működtetik, a szakemberek és laikusok, illetve a különböző tudástípusok közötti viszonyok jelentősen eltérnek a kétféle alaphelyzetben. Mindenekelőtt a siker érdekében ezt tudatosítani kell, s eltérő kommunikációs technikákat is érdemes alkalmazni. A tudományfilozófia álláspontja szerint a tudományos tudás lényege és célja szerint kontextus- független tudás. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy valamely hipotézis igazságát és érvényességét azért fogadjuk el tudományosnak, mert minden ismert környezetben és kontextusban igazolható. A tudományos intézményrendszer azt a célt szolgálja, hogy az ilyen érvényességgel rendelkező tudástermelés minél hatékonyabb legyen. A véleményformálás érdekében megfelelő képzési és oktatási módszerekre, tudományos normákra, kommunikációs technikákra van szükség. A tudás előállításának folyamatán túli terjesztéshez azonban más megoldásokra, intézményekre és technikákra is szükség lehet. A tudomány átadásának és terjesztésének sikere a társadalmi megértésben és elfogadásban mérhető, így elsősorban a laikusok közti kommunikáció feltételeihez és logikáihoz kell, hogy igazodjék. Ehhez figyelembe kell venni a célcsoport motivációit, attitűdjeit, a laikus közönség elvárásait, s a korszerűség érdekében ki kell lépni a skolasztikus, akadémikus keretből. A kommunikációt nemcsak egyéni szinten kell megvalósítani konferenciák, ipari együttműködések segítségével, hanem a tudósoknak fel kell hívniuk munkájukra a nemzetközi figyelmet is. A tudomány önreflexiójának számos egyéb – jogi, erkölcsi, alkalmazásbeli, gazdasági, stb. – vonatkozása van: melyek mind arra indítanak minket, hogy a jövőben kommunikációs szempontból is a racionalitás képviselőjére helyezzük a hangsúlyt.

Michael F. Weigold: „*Communicating Science: A Review of the Literature Science Communication*” című cikke szerint a tudománykommunikáció folyamatának négy résztvevői csoportja van, az újságíró, a kommunikációs szakember, maga a tudós és a laikus közönség. Weigold három modellt ábrázol: a deficit modell szerint a kutatói közösségek a felhasználóktól függenek a finanszírozás, a támogatás és a tudománypolitika vonatkozásában. A tudományos tartalmak közérthető nyelvre való fordítása növeli vagy csökkenti a társadalmi ignoranciát, s top-down kommunikációja javítja a passzív-aktív befogadói szerep arányát. A racionális választás modell fő kérdésfeltevése: milyen készségeket és kognitív tudást kell elsajátítani az állampolgároknak ahhoz, hogy tudásközösségekben boldogulhassanak? A kontextus modell a különféle életkörülmények során felmerülő emberi igényekre helyezi a hangsúlyt. Ehhez szükséges megérteni a tudásszerzés kontextusát, a fogyasztói igényeket és az emberek érték-preferenciáit is.⁴³ Weigold a tudomány világhálón és web2-es alkalmazásokon, videó-megosztókon és közösségi oldalakon keresztül történő ismertetésének és népszerűsítésének számos előnyét definiálta a közvetlenség jegyében. Szerinte a szervezetek a web használatával kiküszöbölhetik a hagyományos médiumok esetében fennálló idő- és térbeli korlátokat, ráadásul a költséghatékonyság és a visszacsatolás lehetősége szempontjából sem elhanyagolható a különbség. A hagyományos csatornáknál a web jóval alkalmasabb szofisztikált, multimodális és összefüggő információk közlésére, de ötvözi a nyomtatott sajtó információgazdagságát az interaktív hírszórás lehetőségével, ráadásul a virtuális környezet az oktatás és E-Learning határfokát is gyakorlatban javítja. A tudomány tradícióján és tekintélyen alapuló igazságérvényének közvetítése továbbra is kiemelt figyelmet élvez, de a hálózatos tudás megteremtésének igénye sem elhanyagolható. Olyan proaktív, részleteiben kidolgozott és hosszútávú médiastratégiára van szükség, melynek két fő alapelve van: az értékelvűség megtartása, s professzionális médiaeszközökkel való érvényesítése. A „*Public Understanding of Science*” fogalma megköveteli a versenyképességet és nyitottságot is, de az intézményeknek azt is figyelembe kell vennie, hogy az újítások veszélyeket is hordozhatnak magukban. Elsőként érdemes kitérni a tudomány és erkölcs viszonyára, mely mindig alternatív értelmezésekkel és nyilvános konfrontációkkal terhes. Bár filozófiai értelemben a tudomány lehet egy és oszthatatlan, de a tudományos eredmények alkalmazása során sosem lehet egyetlen, kizárólagos tudományos törvényszerűség érvényesülését feltételezni. A társadalmi normák és értékelköteleződések, az ipari partnerek érdekei, a politikai finanszírozás céljai mentén minden közösségen belül létezik egy szükségszerű tagoltság. A médiatevékenység és a közérdeklődés fenntartása időt és pénzt von el a kutatástól, ráadásul korántsem biztos, hogy a pozíciójavulás arányos lesz a befektetéssel. A már említett hitelvesztéssel is számolni kell, sőt már magának a médiának az értékvesztettsége is kihathat a tudományra. Okos intézkedésekkel, megfontolt módszerekkel azonban a tudomány helyzete jelentősen megszilárdítható, pozíciói megerősíthetőek. Valósággá válhat az, amit a közösség is remél, a tudományos eredmények hozzájárulhatnak az ország hírnevéhez, a polgárok boldogulásához.

⁴³ Weigold, Michael F. 2001. *Communicating Science: A Review of the Literature*. In *Science Communication*, 23.

IRODALOMJEGYZÉK:

1. A magyar tudomány ünnepe 2006, akadémiai beszámoló
http://www.mta.hu/index.php?id=1171&no_cache=1&backPid=1171&tt_news=3338&cHash=cf8951300b
2. Baló György: Tudományos kommunikáció a médiában
[http://www.tudastars.hu/upload/ftp/honlap/Balo_Tudomanyos_kommunikacio_a_mediaban\).pdf](http://www.tudastars.hu/upload/ftp/honlap/Balo_Tudomanyos_kommunikacio_a_mediaban).pdf)
3. Bencze Gyula 1998. Posztmodern panoptikum. Magyar Tudomány 12, 1468–1474.
4. Bencze Gyula 1999. Az értelem: fény a sötétben. Magyar Tudomány 4, 486–487.
5. Béres István – Horányi Özséb 1999. Társadalmi kommunikáció. Budapest: Osiris.
6. Carl Sagan: Korok és Démonok, Typotext, Budapest, 2012.
7. Catells, Manuel (2007): Az évezred vége, az információ kora gazdaság, társadalom és kultúra III. kötet, Dondolat-Infonia
8. Csermely Péter – Gergely Pál – Koltay Tibor – Tóth János 1999. Kutatás és közlés a természettudományokban, Budapest: Osiris.
9. Dr. Farkas János: A technika szociológiai fogalma (Letöltés: 2012.09.28.)
http://www.titoktan.hu/raktar/e_vilagi_gondolatok/FarkasItechnika.htm
10. Earl Babbie: The Practice of Social Research (1994, Paperback)
11. Fábri György: Megújítja-e a kommunikáció a tudományt? (egyetemi előadás),
<http://www.bolyai.elte.hu/download/eloadas/szakmai/innov/200620072/20070306.pdf>
12. Fábri György: Tudomány és közönség új találkozásai
<http://www.vilagossag.hu/pdf/20050411210020.pdf>
13. <http://bigthink.com/age-of-engagement/re-defining-science-communication-emerging-best-practices-that-empower-the-public>
14. <http://frankburnet.files.wordpress.com/2011/01/why-and-how-to-communicate-your-research1.pdf>
15. http://www2.mta.hu/index.php?id=544&no_cache=1&backPid=544&begin_at=525&tt_news=9899&cHash=810c1db7ab
16. Jane Gregory-Steve Miller: Keresztútban? A nyilvánosság szerepe a tudományháborúban, Replika 54-55 (2006), 195-205.
17. Krinsky Sheldon: Science in the Public Interest: Has the Lure of Profits Corrupted Biomedical Research? 2004.
18. Kutorvác Gábor-Láng Benedek-Zemplén Gábor: A tudomány határai, 2009. Typotext
19. Merton, Robert K. 2002. Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Budapest: Osiris.
20. Mosoniné Fried Judit – Pálkó Éva – Stefán Eszter: Kommunikáció a kutatók és a laikusok között: a kutatók szerepe, <http://www.vilagossag.hu/pdf/20041206152715.pdf>
21. Mosoniné Fried Judit 2005. A felvilágosítástól a részvételig. In Mosoniné Fried Judit – Tolnai Márton (szerk.) A tudományon kívül és belül. Budapest: MTA KSZI.
22. Nyíri Kristóf 2000. Nyitott tudomány, nyitott oktatás – Internet és interdiszciplinaritás. Magyar Tudomány 7.
23. Percz László 1997. A posztakadémikus tudományig és tovább, beszélgetés Fehér Mártával. Magyar Tudomány 7.
24. Robert K. Merton: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra, Osiris, 2002.
25. Soma Rédey: Science for the Public – The Dimensions of Science Communication, Hivatkozta: Fábri György (2006): A tudománykommunikáció értelme, értéke, Tudástársadalom Alapítvány, Budapest 75-81 o.
26. Szekfű András 1999. A szervezetek kommunikációjáról. In Béres – Horányi (szerk.) Társadalmi kommunikáció. Budapest: Osiris.
27. Tamás Pál: A tudományos kommunikáció változó terei: az információtermelés új rendjéről,
http://21.sz.phil-inst.hu/TamasP/tamas_prj2nd_descr.htm
28. Tudás és társadalom kommunikációja, <http://www.tudastars.hu/index.php?pid=18>
29. Vinkler Péter 2003. A Garfield-tényező. Magyar Tudomány 12.
30. Weigold, Michael F. 2001. Communicating Science: A Review of the Literature. In Science Communication, 23.
31. Ziman, John (1968). Public Knowledge: Essay Concerning the Social Dimension of Science. Cambridge University Press
32. Ziman, John 2000. Real Science. Cambridge: Cambridge University Press.

KERESZTES ANITA: A KÖZIGAZGATÁSI KÉPZÉS ÉS TOVÁBBKÉPZÉS ÚJ IRÁNYAI MAGYARORSZÁGON - BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM, POLITIKATUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

1. BEVEZETÉS

Az elmúlt egy-két évtizedben a közigazgatást megújító törekvéseknek időben két, jól elkülöníthető iránya volt megfigyelhető. Leginkább az ún. neoliberális államfelfogáshoz és az abból eredeztethető új közmenedzsmenthez (New Public Management) kapcsolódó reformkísérleteknek a '80-90-es évek fordulójától lehettünk tanúi. A rendészeti, védelmi funkciókat ellátó államból, közigazgatásból az elmúlt évtizedekre szolgáltató állam, szolgáltató közigazgatás lett. (Lőrincz, 2007: 163)

A nemzetközi közigazgatási reformtörekvések új irányt vettek a 2000-es évek elején. Az ún. neo-weberi államkoncepció a korábbiakhoz képest az állami szerepvállalás megerősítését, a szolgáltatások minőségének és professzionális nyújtásának követelményét, az állampolgári és közigazgatási konzultációk kiterjesztését, eredményalapú szemlélet elterjesztését hangsúlyozta. (Lőrincz, 2007: 164)

A közigazgatás magas szintű működésének elsődleges feltétele a hozzáértéssel, szakértelemmel, szervezési készséggel, hivatástudattal és felelősségérzettel rendelkező személyi állomány léte. A Magyar Zoltán Közigazgatás-Fejlesztési Programban ambiciózus személyügyi célkitűzéseket határozott meg a közigazgatás és vele együtt a közigazgatási szakemberképzés fejlesztéséhez. A téma felvetése meglehetősen időszerű, mert a fejlesztési program felöleli az egész magyar közigazgatási szakemberképzést.

2. A KÖZIGAZGATÁSI KÉPZÉS MAGYARORSZÁGON

2.1. A képzés fogalma

Néhány szóban szükséges a képzés fogalmát meghatározni. A képzés azt a folyamatot jelenti, amelynek révén a közszolgálatban elhelyezkedőt alkalmassá teszik annak a feladatnak az ellátására, amelyre alkalmazták. A képzés úgymond egy iskolarendszerű oktatásnak tekinthető és többnyire munkába állás előtt történik. Fő szabályként elmondható, hogy az iskolarendszerű képzésben való részvételnek, illetve a diploma megszerzésének meg kell előznie a közigazgatásba való belépést, kivételként említhetjük az esti, vagy levelező tagozaton, vagy távoktatásban történő képzést, amikor az iskolarendszerű képzésben való részvétel már a munkába állás után történik. (Gajduschek, 2008:193) Lőrincz Lajos tág fogalom-meghatározása szerint azonban nemcsak az iskolarendszerű képzésről van szó, hanem azokról a tanfolyamokról is, amelyeket közigazgatási szervek szerveznek. (Lőrincz, 1995:123-124) A közigazgatásban az igazgatásszervező (vagy közigazgatástudományi) végzettségűeken kívül számos közgazdász, jogász, mérnök, pedagógus, mezőgazdász, stb. végzettségű szakember dolgozik, akik nélkül a közigazgatás képtelen lenne ellátni a rá háruló szakfeladatokat. Ezen képzések vizsgálata olyan terjedelmű kutatást eredményezne, mely e tanulmány keretében nem valósulhat meg, így az iskolarendszerű képzés során csak a generalista, a minden területen otthonosan mozgó szakember képzés új irányai kerülnek bemutatásra.

2.2. A hazai közigazgatási szakemberképzés történeti áttekintése

A hazai közigazgatási szakemberképzés igénye a reformkorban, ill. a kiegyezést követően merült fel. Az oktatás azonban a jogásképzésbe integrálódott, és a két tudományos képzés egy intézeten belül, az állam- és jogtudományi karok rendszerében konzerválódott. Az 1800-as évek közepére kialakult az a gyakorlat, hogy közigazgatás felső- és közép szintjén jogászok dolgoznak. Ezzel szemben az alsó szinten, a községi adminisztrációban csak jó pár évtizeddel később, a jegyzőképzés államosítása után teremthették meg a szakképzés intézményi feltételei. Az 1900. évi jegyzőképzési törvény egy sajátos modellt teremtett: meghonosította a nem átjárható rendszerű – nem egymásra épülő – kétszintű szakképzést. A jogi karok egyoldalú igazságszolgáltatás-centrikus képzését egyre több támadás érte, amelyhez hozzájárult az is, hogy „a közintézmények legnagyobb részében a közigazgatási ügyeket félbe maradt egzisztenciák és dilettánsok végezték”. Ezt a helyzetet felismerve, 1934-ben a József Nádor Gazdaság- és Műszaki Egyetemen létrehozták a közgazdasági-közigazgatási szakot.

Az 50-es évek politikai hulláma átalakította a közigazgatást is. A tanácsrendszer kialakításával megszűnt a jegyzőképzés. 1952-ben megalakult a Tanácsakadémia, ahol elsősorban a megyei, járási vezetők képzése folyt. 1963-tól a Budapesten, Szombathelyen és Veszprémben működő

Tanácsakadémiákon a képzési idő 5 hónapról 10 hónapra emelkedett, majd 1970-ben a három intézményt összevonták, és megindultak a kétéves képzések. (Máthé, 1997: 7-16.)

Így jutottunk el az Államigazgatási Főiskola 1977-es alapításához.

2.3 Hazai közigazgatási képzési rendszerek

2.3.1 Az államigazgatási főiskola történeti mérföldkövei

Az Államigazgatási Főiskola, az 1977. évi III. tvr., illetve az ennek végrehajtásáról rendelkező 1017/1978 (VI. 14.) MT számú határozat alapján 1978/1979-ben kezdte meg első tanévét, mellyel a magyar oktatási rendszer megteremtette intézményi alapját a felsőszintű közigazgatási szakemberképzésnek. A Főiskola a graduális képzést 3 tagozaton kezdte meg: a tanulmányi idő a nappali tagozaton három, az esti és levelező tagozatokon pedig négy év volt. A nappali és esti tagozat Budapesten működött, a levelező, majd a másoddiplomás tagozatok pedig a Főiskola Veszprémi Intézetében. A különböző képzési formák keretei között a 90-es évekre már a magyar közigazgatásban dolgozók 25%-a a főiskoláról került ki.

2000-től megteremtődött a lehetősége annak, hogy az intézmény a Budapesti Közgazdasági és Államigazgatási Egyetem (BKÁE) karaként egyetemi oklevéllel záruló képzést is folytasson. A BKÁE 2004 szeptembere óta a hétkarú egyetem Budapesti Corvinus Egyetem néven működik.

2005. december 1-jétől az Államigazgatási Kar egyetemi karrá vált, s új elnevezése a Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Kar lett. 2008 februárjában megvalósult az egyetemi szintű közigazgatási képzés: a kar elindította a közigazgatási menedzser mesterszakot (MA), mellyel egy több mint egy évszázados folyamat mérföldkövét vitte véghez. 2008-ban több mint 700 hallgató kezdhetette meg tanulmányait az Igazgatásszervező alap- és mesterképzési szakon nappali, levelező és diplomás levelező tagozaton. (Imre, 2007.)

A Budapest Corvinus Egyetem Társadalomtudományi Karán működő Doktori Iskolában 2009-től az országban egyedülállóan Államigazgatási alprogram keretében doktori fokozatot szerezhetnek az igazgatási szakemberek. Az alprogram homlokterében a közigazgatástudomány áll, de jelentős szerepet kap a társjogi intézmények mind magánjog, mind kereskedelmi jog (társasági jog) mind pedig pénzügyi jog vonatkozásában.

2010-től indítja a Kar a hat féléves nemzetközi igazgatási szakot. A magas szintű idegen nyelvtudással rendelkező, nemzetközi és hazai jogi, igazgatási szaktudással bíró nemzetközi igazgatásszervezők alkalmasak nemzetközi nagyvállalatokon belüli döntések előkészítésére, végrehajtására, a közigazgatási szervek, önkormányzatok nemzetközi kapcsolatainak szervezésére, európai uniós szervezetekben történő igazgatási feladatok ellátására. (NKE-KTK 2012.)

A Kormány 1278/2010. (XII. 15.) számú határozatában döntött a Nemzeti Közzolgálati Egyetem létrehozásáról. A Nemzeti Közzolgálati Egyetem (továbbiakban: NKE) létesítéséről szóló 2011. évi XXXVI. törvény rendelkezésének értelmében az új Egyetem a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, a Rendőrtiszt Főiskola és a Budapesti Corvinus Egyetemből kiváló Közigazgatástudományi Kar általános jogutódjaként 2012. január 1. nappal jött létre.

Működésének alapelveit és céljait a Nemzeti Közzolgálati Egyetemről, valamint a közigazgatási, rendészeti és katonai felsőoktatásról szóló, 2011. évi CXXXII. törvény következőképpen foglalja össze:

„A magyar felsőoktatási rendszer részeként a közigazgatási, rendészeti és katonai képzést folytató Nemzeti Közzolgálati Egyetem tevékenységének célja a közigazgatást, a hon- és rendvédelmet érintő tevékenységet végző szakemberek képzése, a hon- és rendvédelmi szervek tisztai utánpótlásának biztosítása, valamint az egységesülő közzolgálati életpályák közti átjárhatóság megteremtése.” (NKE 2012.) Tehát a Kormány a közzolgálati felsőfokú szakemberképzést egységes intézményi alapokra kívánja helyezni.

2.3.2 Az NKE-n kívüli közigazgatási szakemberképzés

Ahogy Ficzer Lajos is megemlíti, az egyetemi jogászképzés és a közigazgatási szakemberképzés között szoros kapcsolat áll fenn. (Ficzer, 1995: 139) Az NKE-n kívül az alábbi egyetemek képeznek még generalista közigazgatási szakembereket Magyarországon.

Kelet-Magyarországon először a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán volt választható a bolognai rendszerbe illeszkedő, hároméves, BA diplomát adó igazgatásszervező alapképzés. 2009-től a Karon a 4 féléves, MA diplomát adó okleveles közigazgatási menedzser mesterképzés működik. (DE-ÁJK 2012)

A Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karon az Igazgatásszervező alapszakon nappali és levelező tagozaton képeznek igazgatásszervezőket. Az alapidiploma megszerzését követően lehetőség van a közigazgatási mesterszakon második diploma megszerzésére. (ME-ÁJK 2012)

Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Karon a nemzetközi igazgatási alapszak képzése során hallgatók két szakirány közül választhatnak. A diplomázottak 2009. szeptembertől folytathatják tanulmányaikat az Európai és nemzetközi Igazgatási mesterszakon. (SZE-ÁJK 2012)

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karon is van lehetőség közigazgatási ismereteket szerezni a 4 féléves, levelező munkarendű, kredit rendszerű Közigazgatási mesterszakon. (PTE-ÁJK 2012)

3. TOVÁBBKÉPZÉS A KÖZIGAZGATÁSBAN

3.1. A továbbképzés fogalma

Továbbképzésnek nevezzük a munkába állást követően, tanfolyami jelleggel folyó, tipikusan rövidebb időtartamú, és gyakorlatias orientáltsgú oktatást. A továbbképzés a közszolgálati tisztviselő státuszához kapcsolódik, így kifejezetten a közszolgálati tisztviselői karrier része. A továbbképzés általában az adott munka, illetve feladatkörhöz kapcsolódik. A korábbi szabályozás szerint 2012. szeptember végéig továbbképzésnek tekintünk a köztisztviselő alkalmazásához megkívánt iskolai alapképzettségen (szakképzettségen) kívüli minden további iskolai rendszerű vagy iskolarendszeren kívüli képzést, amely feladatköre ellátásához szükséges.⁴⁴ A jelenleg hatályban lévő szabályozás a továbbképzés fogalmát, nem szabályozza, viszont sokkal részletesebben határozza meg az egyes továbbképzés típusait, különbséget téve belső továbbképzés⁴⁵, egyéni⁴⁶ és éves⁴⁷ továbbképzési terv, közszolgálati továbbképzési program⁴⁸, minősített továbbképzési program⁴⁹, szakmai továbbképzési program⁵⁰ között. Míg a köztisztviselők továbbképzéséről és a közigazgatási vezetőképzésről szóló 199/1998. (XII. 4.) Korm. rendelet szerint vezetőképzésnek neveztük a vezető-utánpótlásként számításba vett köztisztviselő felkészítése képzés keretében a vezetői feladatok ellátására vonatkozó képzést, míg a vezető továbbképzést a vezető köztisztviselők szakmai, vezetési, szervezési, személyiségfejlesztő tárgykörű iskolarendszerű vagy iskolarendszeren kívüli képzése, továbbképzése határozta meg, addig az új szabályozás, a közszolgálati tisztviselők továbbképzéséről szóló 273/2012. (IX. 28.) Korm. rendelet 2. § 1) i) pontja szerint közszolgálati vezetőképzés a közigazgatási szervek vezetői utánpótlásképzése, a vezetők rendszeres továbbképzése és a vezetők kiválósági képzése.

A továbbképzés különféle típusai között – a hazai szakirodalomban domináns jogi szemléletet követve – elsősorban a kötelező és nem kötelező típust szokták elkülöníteni. A továbbképzés tartalmát tekintve pedig a kifejezetten általános közigazgatási, valamint speciális tudástartalmakat átadó továbbképzéseket különítünk el.

3.2. A továbbképzés bemutatása

Magyarországon a közigazgatási továbbképzés tervszerű alapjainak megteremtése 1998-ig nyúlik vissza. Ettől az időponttól kezdve biztosítottak azok a jogi, pénzügyi, módszertani feltételek, melyek a köztisztviselők közszolgálati jogviszonya idején a munkájuk ellátásához szükséges ismeretek folyamatos fejlesztését, új ismeretek, készségek és képességek elsajátítását lehetővé teszik.

Lőrincz Lajos szerint a közigazgatásban három okot szokásos a továbbképzési ciklusok folyamatosságának szükségességére megemlíteni: az ismeretek gyors elavulása, az igazgatástechnika teljes átalakulása, valamint a világ megismerésének szükségessége. Így az oktatási politika általános célkitűzése, a folyamatos vagy meg nem szakadó képzés megvalósítása, vagyis az Európai Unió jelmondata az „egész életen át tartó tanulás”, tért nyert a közigazgatási személyzetpolitikában is. A továbbképzés mind formájában mind tartalmában különbözik a képzéstől: hisz a továbbképzés eleve már megszerzett ismeretekre épül, amit vagy kiegészít, vagy elmélyít, vagy felfrissít.

A továbbképzési formákat többféleképpen osztályozhatjuk. Legelterjedtebb a szolgálati és karrier-jellegű továbbképzések megkülönböztetése. (Lőrincz, 2007: 165) A szolgálati továbbképzésen való részvétel – lásd közigazgatási alapvizsga és szakvizsga kurzusok - kötelező, szolgálatnak számít úgy, mint a hivatali ügyintézés, mely munkaidőben történik, a részvétel a köztisztviselő számára ingyenes. A karrier-

⁴⁴ 199/1998. (XII. 4.) Korm. rendelet a köztisztviselők továbbképzéséről és a közigazgatási vezetőképzésről, 2 §

⁴⁵ a munkáltató közigazgatási szerv által folytatott szakmai továbbképzés, amely speciális intézményi vagy munkaköri ismereteket, illetve képességeket közvetít

⁴⁶ a közszolgálati tisztviselő tárgyévra meghatározott tanulmányi kötelezettségeinek és egyéni fejlesztési igényeinek teljesítését biztosító képzési terv

⁴⁷ a munkáltatónál foglalkoztatott kormánytisztviselők, köztisztviselők egyéni továbbképzési terveinek összessége

⁴⁸ általános közigazgatási ismeretek megszerzésére irányuló, a közigazgatási szakvizsgára való felkészülést moduláris rendszerben szolgáló, továbbá a jogalkalmazás javítására irányuló továbbképzések, melyek fejlesztéséről és megvalósításáról az NKE gondoskodik

⁴⁹ az előírt szakmai és vizsgakövetelményeknek megfelelő, minőségtanúsított képzési program, amely önálló tanítási vagy tananyag egységekből áll és lehetővé teszi a képzés kimeneti követelményének teljesítéséhez szükséges ismeretek elsajátítását

⁵⁰ a közigazgatási szerveknél betöltött munkakörökhöz kapcsolódó szakmai és kompetenciafejlesztő képzések, amelyekről a munkáltató gondoskodik a minősített programjegyzékre felvett felsőoktatási továbbképzésekkel, felnőttképzéssel vagy belső továbbképzéssel

jellegű továbbképzésre is, mely önkéntes, a köztisztviselő ambíciójától, érdeklődési körétől függ. A közigazgatási szerv a továbbképzésnek ezt a fajtáját is köteles támogatni, a képzés költségeit részlegesen vagy teljesen átvállalhatja, munkaidő kedvezményt biztosít stb.

A továbbképzés bemutatásakor ki kell térni azokra a jogszabályokra is, amelyek a különböző továbbképzési programokat szabályozzák. A vizsgálatkor nemcsak a hatályban lévő jogszabályok kerülnek bemutatásra, hanem elengedhetetlen olyan jogszabályok elemzése is, amelyeket már újabb jogszabályok hatályon kívül helyeztek.

A Kormány középtávú tervet alkotott a továbbképzéssel összefüggő keretek megállapítására, mely kijelöli a kormányzati érdekből szervezendő továbbképzéseket, módszertani feladatokat, valamint a helyi önkormányzatok köztisztviselőit érintő továbbképzéseket. A 2020/2008. (II. 23.) Kormány határozat tartalmazta például a 2008-2010. évekre a közigazgatási továbbképzés és vezetőképzés középtávú terveit.

A magyar közigazgatás továbbképzési célja elősegíteni azt, hogy olyan felkészültségű közigazgatási kar álljon a nemzet szolgálatára, amely a polgárok ügyeit és a közigazgatás más feladatait, valamint az uniós tagságból fakadó kötelezettségeit a fejlett közigazgatási rendszerek színvonalán, a szolgáltató közigazgatás követelményeit érvényesítve, hatékonyan, eredményesen, professzionálisan képes intézni. (2020/2008. (II. 23.) Korm. határozat)

A köztisztviselők képzését és továbbképzését a közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvény (továbbiakban Kttv.) és a közszolgálati tisztviselők továbbképzéséről szóló 273/2012. (IX. 28.) Korm. rendelet szabályozza. A Kttv. 80. §-a szerint a köztisztviselő jogosult az előmenetelhez, és köteles a központilag vagy a közigazgatási szerv által előírt képzésben, továbbképzésben, átképzésben vagy közigazgatási vezetőképzésben részt venni. Törvényünk tehát különbséget tesz átképzés, vezetőképzés és továbbképzés között is. Továbbképzés az iskolai alapképzettségén kívüli minden további képzés, amely a köztisztviselőnek feladatköre ellátásához szükséges. Átképzéssel a köztisztviselő más munkakör ellátására válik alkalmassá. Vezetőképzéssel a vezető-utánpótlásként számításba vett köztisztviselőt készítik fel vezetői feladatok ellátására. A vezetők továbbképzése is külön fajtáját képezi a továbbképzési programnak.

Az iskolarendszeren kívüli továbbképzést a közigazgatás szervezi, pénzügyi feltételeit a központi költségvetésben kell biztosítani. E kategóriába tartozik a gyakornoki felkészítés, az alap- és szakvizsgára való felkészítés, a vezetőképzés, az átképzés. Az iskolarendszerű továbbképzésre, mely a magasabb iskolai végzettség, illetve második vagy további szakképesítés megszerzésére irányul, is kitérnek a tanulmányban, de kevesebb figyelmet kívánok szentelni, csak azokat a képzéseket szeretném érinteni, ami a generalista köztisztviselők szakmai ismeretének bővítéséhez szükségesek.

A tanulmányban szintén bemutatásra kerülnek a legújabb továbbképzési lehetőségek, mint a kormánytisztviselők számára nyújtott képzések a kormányablakban történő ügyintézéshez, vagy a 2010-ben meghirdetett Magyar Közigazgatási Ösztöndíj Program, melyek szintén hozzájárulhatnak a közigazgatásban dolgozók szakmai ismeretének bővítéséhez.

3.3. Hazai továbbképzési rendszerek

Lőrincz Lajos gondolataival élve szükséges egy intézet felállítása, ami közigazgatás személyi állományának legfontosabb működtetési feltételeit megteremti. 80 éve Magyar Zoltán professzor a budapesti jogi karon, az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogelődjében, alapította meg azt az intézet, amely közigazgatás személyi állományának legfontosabb működtetési feltételeit megteremti, a Magyar Közigazgatási Intézetet. Az évek során különböző elnevezéssel és funkcióval működött az intézet. 1998–2006 között a Magyar Közigazgatási Intézet (továbbiakban: MKI) néven funkcionált, majd 2007–2010 között a Kormányzati Személyügyi Szolgáltató és Közigazgatási Képzési Központ (továbbiakban: KSKK) látták el ezt a feladatot, míg a 2010-es kormányváltás után a Nemzeti Közigazgatási Intézet töltötte be ezt a funkciót. A Nemzeti Közigazgatási Intézet neve 2012. augusztus 16. napjától Emberi Erőforrás Támogatáskezelő névre változott, egyes feladatait 2012. augusztus 16. napjától a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal látja el, más feladatit pedig a Nemzeti Közzolgálati Egyetem.

3.3.1. Nemzeti Közigazgatási Intézet

A Nemzeti Közigazgatási Intézet (továbbiakban: NKI) 2010.-2012. augusztus 16-ig központi hivatalként működött, 2011-től a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium (továbbiakban: KIM) felügyelete alá tartozott. Az Intézetet a magyar közigazgatás továbbképzési, vezetőképzési és személyügyi rendszerének minőségirányítási és módszertani központjaként ismertük meg. Egy olyan tudásközpont, amely közvetítette és fejlesztette a hatékony közigazgatáshoz szükséges tudásanyagot, részt vett a nemzetközi közigazgatás-fejlesztési programokban és kiválósági központként szakértői háttérrel biztosított a központi közigazgatás számára.

„Az NKI mint kormányzati háttérintézmény állandó szakértői háttérrel biztosít a közigazgatás-fejlesztési munkához. Aktív partnerséget épít ki a hazai és külföldi egyetemi, akadémiai kutatóhelyekkel, összegyűjti és a kormányzat felé közvetíti a tudományos és nemzetközi összehasonlító tudást. A

tudásbázisra épül az NKI szervezeti egységeként a Közigazgatási Akadémia: biztosítja a professzionális közigazgatási továbbképzés intézményi kereteit, a közigazgatási életpálya vizsgarendszerét.” (NKI 2012.)

Képzési tevékenysége keretében a 199/1998. (XII.4.) Korm. rendeletnek megfelelően a köztisztviselők továbbképzésének és a közigazgatási vezetőképzésnek országos módszertani központjaként működött, ellátta a nem vezetői besorolású köztisztviselők szervezetfejlesztési, szakmai, általános és idegen-nyelvi képzése képzését. A 174/2011. (VIII.31.) Korm. rendelet értelmében közigazgatási és ügykezelői alapvizsgákra felkészítő képzéseket szervezett; vizsgákat szervezett és lebonyolította a vizsgáztatást. A 35/1998. (II. 27.) Korm. rendelet szerint megszervezte a közigazgatási szakvizsgára való felkészítő képzéseket és a vizsgákat és ellátta a vizsgáztatást is. A 335/2010. (XII. 27.) Korm. rendeletnek megfelelően megszervezte a Magyar Közigazgatási Ösztöndíj (továbbiakban: MKÖ) Programot.

Képzési tevékenységén túl biztosította a közalkalmazotti, köztisztviselői, valamint kormánytisztviselői pályázati kiírások közzétételét, amennyiben azt jogszabály előírta. Toborzási adatbázist működtetett a kiválasztás és a lehetséges pályázók tájékoztatásnak elősegítésére. Kezelte és nyilvántartotta a versenyvizsgával, a pályázati eljárással és a kompetencia vizsgálattal, a tartalékállománnyal, a toborzási adatbázissal kapcsolatos adatokat.

A Nemzeti Közigazgatási Intézettel megvalósult Lőrincz Lajos elvárása, egy olyan központi, kormányzati költségvetési szerv, amely az államot, mint munkáltatót képvisel, amely ellátja a toborzás, kinevezés, előmenetel, létszámgazdálkodás, képzés, továbbképzés témakörét.

3.3.2. Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal

A Nemzeti Közigazgatási Intézet neve 2012. augusztus 16. napjától Emberi Erőforrás Támogatáskezelő névre változott, egyes feladatait 2012. augusztus 16. napjától a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal látja el. A Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal (a továbbiakban: Hivatal) a kormányzati tevékenység összehangolásáért felelős miniszter irányítása alatt álló központi hivatal. A Hivatal feladatai között többek között az igazságügyi, támogatáskezelői- és közvetítői, elemzői, valamint személyügyi igazgatási feladatokat lát el. (177/2012. (VII. 26.) Korm. rendelet) Jelen fejezetben a Hivatal azon feladatai kerülnek bemutatásra, amelyeket, mint jogutód az NKI-től átvett, valamint amelyek a közszolgálat képzését, továbbképzését érinti.

Az NKI személyügyi feladataiból a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal átvette a közszolgálati statisztikai adatgyűjtésre vonatkozó feladatokat. (45/2012. (III. 20.) Korm. rendelet) A Kormányzati Személyügyi Szolgáltató Rendszer üzemeltetését az NKI-hez hasonlóan a Hivatal látja el. (335/2010. (XII. 27.) Korm. rendelet) A Hivatal feladata lett az NKI jogutódjaként a közszolgálati állásportált működtetése a közalkalmazotti, köztisztviselői, valamint kormánytisztviselői pályázati kiírások közzétételére. A jogutódot is megbízhatja a közigazgatási szerv a pályázati eljárás útján betölteni kívánt közszolgálati tisztviselői álláshoz kapcsolódó kiválasztási folyamat lebonyolításával. A Hivatal üzemelteti a tartalékállományba helyezett köztisztviselők és kormánytisztviselők információs rendszeré, elektronikus adatbázisát a TARTINFO-t. (KIH 2012.) A Hivatal teljes körű koordinációs, kapcsolattartási, információs és pénzügyi-ügyviteli feladatokat⁵¹ lát el a Magyar Közigazgatási Ösztöndíj program megvalósítása kapcsán. Az ösztöndíj program működtetésének pénzügyi fedezete a Hivatal költségvetésében került betervezésre. (228/2011. (X. 28.) Korm. rendelet)

Képzési tevékenysége keretében számos változás történt az NKI korábbi képzési tevékenységéhez képest. Az egyes feladatokban történt változást legkönnyebben a korábbi feladatokat leíró a jogszabályok sematikus ismertetésével lehet szemléltetni. Míg korábban az NKI megszervezte a közigazgatási és ügykezelői alapvizsgákra felkészítő képzéseket, vizsgákat és lebonyolította a vizsgáztatást, addig a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal a vizsga kapcsán módszertani és minőségbiztosítási feladatokat⁵² lát

⁵¹ 228/2011. (X. 28.) Korm. rendelet a Magyar Közigazgatási Ösztöndíjról 4. § (1) a) kidolgozza és a miniszter jóváhagyását követően közzéteszi a pályázati felhívást és az ösztöndíj program működési szabályzatát,

b) lefolytatja a pályázati eljárást,

c) ellátja az ösztöndíjas szerződés megkötésével, módosításával, megszüntetésével kapcsolatos feladatokat,

d) módszertani irányítást végez

da) az ösztöndíjasok közigazgatási szakmai gyakorlati képzésével (a továbbiakban: szakmai gyakorlat), és

db) a mentorok tevékenységével kapcsolatban,

e) működteti az ösztöndíj program értékelési rendszerét,

f) gondoskodik az ösztöndíj program részét képező szervezett képzések és egyéb programok megszervezéséről és lebonyolításáról,

g) ellátja az ösztöndíjrendszer pénzügyi-ügyviteli feladatait,

h) szervezi a PIB működését,

i) beszámolót készít a miniszter számára az ösztöndíj program végrehajtásáról,

j) az ösztöndíjas szerződés megszűnésekor, valamint az ösztöndíjas kérelmére igazolást állít ki az ösztöndíjas foglalkoztatásról,

k) monitoring tevékenységet végez a program során a képzés, a gyakorlat és a mentori tevékenység területén,

l) szervezi az ösztöndíjasok külföldi gyakorlatra való elhelyezését, nemzetközi befogadó intézményi partnerkapcsolatokat épít és koordinál.

⁵² A közigazgatási és az ügykezelői alapvizsgáról szóló 174/2011. (VIII. 31.) Korm. rendelet 3/A. § (2) A Közigazgatási és Igazságügyi Hivatalnak a közigazgatási alapvizsgához kapcsolódó feladatai különösen:

el, a vizsgák működtetésével kapcsolatos feladatok⁵³ pedig Nemzeti Közzolgálati Egyetemhez kerültek. A Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal az alapvizsgára vonatkozó minőségügyi követelményeket minőségirányítási folyamatleírásban határozza meg. A minőségirányítás eljárásait a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal adja ki. A vizsgák minőségbiztosítása kapcsán a Hivatal helyszíni ellenőrzéseket végez. (174/2011. (VIII. 31.) Korm. rendelet) Korábban az NKE a 35/1998. (II. 27.) Korm. rendelet szerint megszervezte a közigazgatási szakvizsgára való felkészítő képzéseket és a vizsgákat és ellátta a vizsgáztatást is. Jelenleg a Hivatal a szakvizsgák szervezéséhez, a bizottságok munkájához, a vizsgakövetelmények egységes érvényesítéséhez módszertani útmutatást ad, továbbá módszertani felkészítőt szervez a szakvizsgaszervezők és a vizsgabiztosok részére. A közigazgatási szakvizsga tananyagát az NKE - különösen a jogszabályi változásokra tekintettel - rendszeresen, de legalább évente felülvizsgálja, és szükség esetén aktualizálja. (35/1998. (II. 27.) Korm. rendelet)

3.3.3. Nemzeti Közzolgálati Egyetem Vezető- és Továbbképzési Intézet

Berényi szerint jelentős kérdés azoknak a speciális ismereteknek a biztosítása, amelyek a közigazgatásban minden közigazgatási tisztviselőtől elvárható. A közigazgatás specifikus szakképzési rendszerbe sorolhatjuk az egyetemeken és részben a főiskolákon megjelenő posztgraduális szakképzést. (Berényi, 1992: 164-165) Így a továbbképzés jellemzésekor meg kell említenünk a kormányzati szerven kívül szintén továbbképzést nyújtó Nemzeti Közzolgálati Egyetem Vezető- és Továbbképzési Intézetét.

Az intézmény feladata a graduális képzés mellett a már az államigazgatásban dolgozó szakemberek továbbképzése is. A szakirányú továbbképzés feladatait az intézmény Továbbképző Intézete látja el, ahol különböző szakokon egy- és két éves posztgraduális képzés folyik, melynek eredményeként a hallgatók szakoklevelet kapnak. A kettő- illetve négy szemeszteres képzések célja, hogy a hallgatók bizonyos szűkebb közigazgatási területeken - jelenleg tizenkettő szakirányon⁵⁴ - széles horizontú, multidiszciplináris, elmélyült ismereteket szerezzenek. (NKE-VTI 2012.) A Nemzeti Közigazgatási Intézet 2012. augusztusi átalakítása kapcsán az NKE Továbbképző Intézete plusz feladatokat kapott az iskolarendszeren kívüli továbbképzés területén. A közigazgatási, valamint az ügykezelői alapvizsga működtetésével kapcsolatos feladatokat 2012. augusztus 16. napjától az NKE látja el, így feladata különösen az ügykezelői alapvizsga követelményrendszerének, országosan egységes oktatási programjának, tananyagának, valamint a követelményrendszerén alapuló vizsgatételeinek a kifejlesztése és szükség szerinti - különösen a jogszabályi változásokra figyelemmel történő - aktualizálása.⁵⁵ A közigazgatási szakvizsga tananyagát is hasonlóan az alapvizsgához az NKE vizsgálja felül és szükség esetén aktualizálja. (35/1998. (II. 27.) Korm. rendelet)

A kormányablak ügyintézői képesítés megszerzésére az NKE két féléves szakirányú továbbképzést szervez a felsőfokú végzettséggel rendelkező közzolgálati tisztviselők részére, a középfokú iskolai végzettséggel rendelkező közzolgálati tisztviselők részére pedig szakirányú továbbképzéssel megegyező időtartamú közzolgálati továbbképzést nyújt. (KAB 2012.)

3.4. Közigazgatási továbbképzési vizsgarendszer

2011. szeptember 1-jétől a közigazgatási vizsgarendszerbe visszatért a közigazgatási alapvizsga, aminek fő célja, hogy az eltérő iskolai végzettséggel rendelkező tisztviselők a munkájuk ellátásához szükséges általános közigazgatási alapismereteket megszerezzék, és olyan tudással gazdagodjanak, melyek szükségesek a közigazgatási munka mindennapi ellátásához. A közigazgatási „alapműveltséget”

a) fejleszti és működteti a Közigazgatási Továbbképzési és Vizsgaportált (a továbbiakban: Vizsgaportál);

b) kidolgozza és működteti a minőségirányítási rendszert;

c) tárgyévet követő év március 31-ig összefoglaló-értékelő beszámolót készít a közigazgatási alapvizsgák tapasztalatairól;

d) kezeli a munkáltatói regisztrációkat;

e) vizsgaportál működtetéséhez technikai támogatást nyújt;

f) módszertani felkészítést szervez a vizsgaszervezők és vizsgabiztosok részére.

⁵³ lásd következő fejezet.

⁵⁴ személyzeti igazgatás a közzszférában, önkormányzati gazdálkodási, államháztartási költségvetési ellenőrzési, vámigazgatási, választási igazgatás, közigazgatási modernizáció, igazgatási szoftverkezelői, közmenedzsment, környezetvédelmi, közzszolgálati kommunikáció, szociális igazgatás és esélyegyenlőség és kisebbségvédelem a közigazgatásban

⁵⁵ A közigazgatási és az ügykezelői alapvizsgáról szóló 174/2011. (VIII. 31.) Korm. rendelet 3. § (1) A közigazgatási, valamint az ügykezelői alapvizsga működtetésével kapcsolatos feladatokat az NKE látja el.

(2) Az NKE-nek a közigazgatási alapvizsgához kapcsolódó feladatai különösen:

a) kifejleszti, valamint szükség szerint - különösen amennyiben a jogszabályi változások indokolják - aktualizálja a közigazgatási alapvizsga követelményrendszerét, országosan egységes oktatási programját, tananyagát és a követelményrendszeren alapuló írásbeli vizsgakérdéseit;

b) kifejleszti a vizsgára felkészítő konzultáción való közreműködéshez előírt oktatói felkészítő programot;

c) elvégzi a közigazgatási alapvizsgára vonatkozó statisztikai adatokkal kapcsolatos adatgyűjtési, feldolgozási feladatokat;

d) vezeti a közigazgatási alapvizsga nyilvántartását.

(3) Az NKE-nek az ügykezelői alapvizsgához kapcsolódó feladata különösen az ügykezelői alapvizsga követelményrendszerének, országosan egységes oktatási programjának, tananyagának, valamint a követelményrendszerén alapuló vizsgatételeinek a kifejlesztése és szükség szerinti - különösen a jogszabályi változásokra figyelemmel történő - aktualizálása.

közvetlenül a jogviszony létesítését követően, a pályán maradás feltételeként kell elsajátítaniuk, oly módon, hogy az így megszerzett általános tudásra a speciális ágazati ismeretek később, a továbbképzési rendszer keretében ráépíthetők legyenek. Az új közigazgatási alapvizsga a közigazgatási életpálya és előmeneteli rendszer részeként illeszkedik a honvédelmi és rendészeti életpálya-hoz, képzési és vizsgarendszerhez.

A közigazgatási szakvizsga célja, hogy a felsőfokú végzettségű köztisztviselő olyan általános közigazgatási ismeretekre tegyen szert, amelyek birtokában a közigazgatási szervek széles körében és minden szintjén alkalmassá válik a közhatalmi típusú döntések törvényes - a közigazgatás céljaival összhangban álló, a közigazgatás eszközszerét hatékonyan felhasználó - előkészítésére, illetve meghozatalára. (35/1998. (II. 27.) Korm. rendelet)

3.5. Aktuálisan bevezetett továbbképzési programok

3.5.1. Kormányablak ügyintézői képzés

Az egyablakos ügyintézéshez vezető, az ország 29 pontján működő kormányablakokban a megyei kormányhivatalok állományába tartozó ügyintézők látják el a feladatokat, akik ügyfélszolgálati készségeket és képességeket fejlesztő képzéseken vettek részt. A kormánytisztviselői továbbképzés alapvetően az ismeretanyag bővítésére és a feladatok hatékony elvégzéséhez szükséges kompetenciák elsajátítására épül. (Tóth, 2011: 24.)

A járási hivatalok felállításával kapcsolatos átalakítás számos köztisztviselő munkakörét és feladatát érinti. Az okmányirodák 2013 januárjától a járási hivatalokban kormányablakként működnek tovább, az okmányirodai ügyintézőkből kormányablak ügyintéző válik. A kormányablak ügyintéző képzés 2013 tavaszán indul. A Nemzeti Közszerződési Egyetem a felsőfokú végzettséggel rendelkező közszerződési tisztviselők számára két féléves szakirányú továbbképzést, a középfokú iskolai végzettséggel rendelkező közszerződési tisztviselők részére két féléves közszerződési továbbképzést nyújt kormányablak ügyintézői képesítés megszerzésére. (148/2012. (VII. 6.) Korm. rendelet) A képzés blended learning, azaz vegyes típusú képzési formában zajlik. A szakirányú továbbképzés esetén a jelenlétet igénylő oktatás óraszám 120 óra, ehhez kapcsolódik 8 óra egyéni konzultáció. A képzés során a hallgatók közigazgatási alapismeretekkel, közigazgatási eljárásokkal, e-közigazgatás az ügyfélszolgálatban, egyedi ügyek és élethelyzetek, ügyfélszolgálati készségfejlesztés témakörrel, valamint ügyfélszolgálati informatikai ismeretekkel bővítik tudásukat. (KAB 2012.) A képzésre történő jelentkezés 2012. október 5. napján járt le, ezt követően került sor a résztvevők kiválasztására. A kiválasztási eljárás során megfelelt közszerződési tisztviselővel - a munkáltatója beleegyezésével - a személyügyi központ (a képzés meghirdetésekor még az NKI, de jelenleg a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal) továbbképzési megállapodást köt. A kampányszerű képzés érdekessége, hogy a középfokú iskolai végzettséggel rendelkező közszerződési tisztviselőnek a kormányablak ügyintézői képzése elvégzésével, felsőfokú igazgatásszervező szakképzettséget kell szereznie a kormányablak ügyintézői álláshely betöltését követő legfeljebb öt éven belül. (148/2012. (VII. 6.) Korm. rendelet) A képzés feltételeit az ÁROP-2.2.20. számú, „Kormányablakok munkatársainak képzése” című kiemelt projekt 6500 ügyintéző számára biztosítja.

3.5.2. Magyar Közigazgatási Ösztöndíjprogram

A Magyar Közigazgatási Ösztöndíj a korábbi Bibó István Közigazgatási Ösztöndíj továbbfejlesztett változata. Míg az utóbbi aktív hallgatói jogviszonnyal⁵⁶ rendelkezőknek nyújtott négy féléves elméleti és nyolcszáz órás szakmai gyakorlati képzést (103/2010. (IV. 7.) Korm. rendelet), addig a 2011-ben bevezetett Magyar Közigazgatási Ösztöndíj a közigazgatásban dolgozni szándékozó fiatal diplomásoknak nyújt egy 10 hónapos tanulmányi programot. Mindkét ösztöndíjat Kormány működteti, a Bibó István Ösztöndíj működtetésében még a Közigazgatási Személyügyi és Képzési Központ, valamint a Közigazgatási

⁵⁶ 103/2010. (IV. 7.) Korm. rendelet a Bibó István Közigazgatási Ösztöndíjról és az ahhoz kapcsolódó tanulmányi programról 6. § (3) Pályázatot nyújthat be az állami és az állam által elismert felsőoktatási intézménynek a felsőoktatási alap- és mesterképzésről, valamint a szakindítás eljárási rendjéről szóló 289/2005. (XII. 22.) Korm. rendelet 2. számú melléklete szerinti társadalom-tudomány, jogi és igazgatási, valamint gazdaságtudományok képzési területen azon aktív hallgatói jogviszonnyal rendelkező, nappali tagozatos, magyar állampolgárságú hallgatója, aki angol nyelvből államilag elismert középfokú szóbeli és írásbeli nyelvvizsgával rendelkezik, megfelel a miniszter által előírt pályázati feltételeknek, valamint

a) mesterképzés esetén

aa) a tanulmányok befejezésének várható ideje az ösztöndíj tanulmányi programjának kezdeténél legalább egy évvel későbbi és

ab) alapképzésben az utolsó négy szemeszter tanulmányi átlaga legalább 4,0 vagy

b) egységes osztatlan képzés esetén

ba) legalább négy befejezett szemeszterrel rendelkezik és

bb) utolsó négy szemeszter tanulmányi átlaga legalább 4,0.

Továbbképzési Kollégium működött közre, míg az MKÖ működtetésénél kezdetben a Nemzeti Közigazgatási Intézet, jelenleg pedig a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal jár el.

Az MKÖ program fiatal, diplomás, idegen nyelveket beszélő szakemberek számára lehet érdekes, akik a közigazgatás, köz-/kormánytisztviselői pálya iránt elkötelezetten érdeklődő diplomás pályakezdők, illetve a közigazgatási karrier iránt érdeklődő, de jelenleg más területen (nem a közigazgatásban) dolgozó diplomás szakemberek. A Magyar Közigazgatási Ösztöndíjról szóló 228/2011. (X. 28.) Korm. rendelet 7. §-a részletesen meghatározza jelentkezés feltételeit, miszerint a jelentkezőknek felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkező magyar állampolgárnak kell lenniük, akik 35. életévüket pályázatuk leadásakor még nem töltötték be, az angol vagy német, vagy francia nyelvet pedig legalább B2-es tárgyalóképes szinten beszélik. A kiválasztásnál nagy előnyt jelent további európai uniós nyelvek aktív, B2-es kommunikációs szintű ismerete.

A 10 hónapos program két fő szakaszból épül fel: egy 8 hónapos magyarországi közigazgatási gyakorlatból és egy 2 hónapos külföldi gyakorlatból, mely beékelődik a magyarországi szakaszba. A külföldi gyakorlati szakasz a külföldi közigazgatási munkatapasztalat-szerzést, más európai uniós országok munkamódszereinek, jó gyakorlatainak megfigyelését szolgálja. Az itthoni gyakorlat pedig a magyar közigazgatási munka alapos megismerésére ad lehetőséget.

A program ösztöndíjasai először egy magyarországi minisztériumban, háttérintézménynél vagy megyei kormányhivatalban teljesítenek egy 6 hónapos gyakornoki programot. Ezt a programszakaszt kiegészíti egy tananyag-modulok teljesítéséből álló, általános közigazgatási ismereteket tartalmazó képzés. A képzés mellett az ösztöndíjasok még készségfejlesztő tréningeken és európai uniós szakismereti képzésen vesznek részt. A tananyagokban való előrehaladást tutorok is segítik.

A külföldön töltött 2 hónapos időszakban a program résztvevői egy európai uniós tagországban, annak egy központi közigazgatási intézményénél teljesítenek szakmai gyakorlatot. A célország és az intézmény, ahol az ösztöndíjas gyakorlatát végzi, az ösztöndíjas szakmai háttérének és idegennyelv-tudásának, illetve a külföldi partnerek fogadókészségének figyelembe vételével, személyre szabottan kerül meghatározásra. Az ösztöndíjas a külföldi fogadó intézmény egy előre meghatározott részlegében, irodájában teljesíti gyakorlatát, ahol lehetősége van projektekre bekapcsolódni, meetingeken, munkaüléseken részt venni, a könyv- és dokumentumtárban kutatómunkát folytatni stb. A külföldi gyakorlat alkalmával közelről megismerkedhetnek egy másik európai uniós ország közigazgatásával, ott új módszerekkel, mechanizmusokkal találkozhatnak, hasznos példákat figyelhetnek meg, és nem utolsósorban egy személyes nemzetközi kapcsolati hálót is kiépíthetnek.

A program végén a külföldről hazatérő ösztöndíjasok két hónapra visszatérnek abba a befogadó intézménybe, ahol a program első 6 hónapját töltötték, így a külföldön tapasztalt jó gyakorlatokat hazatérésük után a magyar közigazgatásban hasznosíthatják, és szakmai karrierjüket itthon folytatva friss impulzusokat adhatnak, új szemléletet hozhatnak a magyar közigazgatásba.

A programnak köszönhetően ez a fiatal, motivált köztisztviselői és kormánytisztviselői réteg hozzájárul a magyar közszféra fejlődéséhez, fellendíti a közigazgatásban dolgozók európai mobilitását, így a magyar közigazgatás nemzetközibbé válhat, és jobban bekapcsolódhat az európai vérkeringésbe. (MKÖ 2012.)

3.5.2. Vezetőképzés

A vezetőképzési rendszer megújítása során kiemelt feladat a Magyary-programhoz és a Széll Kálmán-tervben megjelölt célokhoz illeszkedő, a kormánytisztviselői életpályamoddellel és előmeneteli rendszerrel összhangban álló képzési szerkezet kialakítása, mely a közigazgatás, a rendészet és a honvédelem jelenlegi vezetőképzési struktúrájára épít. Mindezt a Közigazgatási Vezetői Akadémia néven működő képzési szerkezet kialakításával kívánják elérni, melynek szerkezete a különböző vezetői szintekhez igazodik: a vezetői utánpótlás képzése, a vezetői továbbképzés és a legfelső vezetői szinteket megcélzó vezetői kiválósági képzés. A vezetői képzés az egyéni igényekre épül; a vezető választhatja meg, milyen képzésen vesz részt szakmai elvárásai, előmeneteli aspirációja függvényében. Fontos újdonság még, hogy a képzés az elfoglalt vezető napirendjébe jobban illeszthető, mert a hagyományos, előadórtermi ismeretátadás helyett az e-tanulás alkalmazása élvez prioritást. (Koltányi, Klotz, 2011: 42)

4. ZÁRÓ GONDOLATOK

A kormány a Nemzeti Együttműködési Programban és az ezt részletező Magyary-programban fogalmazta meg a közigazgatás modernizációjával kapcsolatos célkitűzéseit. Ennek egyik pillérként a társadalom által is megfogalmazott elvárás, megfelelő szaktudású és elhivatottságú közigazgatási kar kialakítása. A továbbképzési és vezetőképzési rendszerek ma különálló képzési kínálat, önálló kapacitásokkal egymás mellett működnek. Mind az összehangolás igénye, mind a kapacitások jobb kihasználása egyaránt indokolja, hogy létrejöjjön egy közös integrált közszolgálati továbbképzési és

vezetőképzési rendszer a közigazgatási, rendészeti és a honvédelmi továbbképzés és vezetőképzés bázisán. Az erős állam kialakítását ugyanis az szolgálja leginkább, ha a közigazgatási tisztviselők, valamint a fegyveres és más hivatásos állomány életpályáinak fejlesztése közös elvek és értékek mentén történik.

IRODALOMJEGYZÉK:

1. Berényi Sándor. 1992. A közigazgatás személyzeti rendszere – közszolgálat. Budapest
2. Ficzer Lajos. 1995. „Az egyetemi jogászképzés és közigazgatási szakemberképzés” In A magyar közszolgálat, Közigazgatási szakemberképzés a XX. században, Budapest
3. Imre Miklós. 2007. „Beköszöntő [a 30 éves évfordulóra].” In A Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Karának (Államigazgatási Főiskola) története 1977–2007. Szerk. Orosz Agnes. Kozread. a Budapesti Corvinus Egyetem. Közigazgatástudományi Kar. Budapest: HVG-ORAC
4. Klotz Balázs. 2011. „A közigazgatás továbbképzési rendszer átalakításának irányai”. Magyar Közigazgatás. 55-66.
5. Koltányi Gergely, Klotz Balázs. 2011. „Született vagy tanult vezető?” Magyar Közigazgatás. I. évf. 2. szám: 42.
6. Lőrinc Lajos. 1995. „Közigazgatási szakemberképzési modellek” In A magyar közszolgálat, Közigazgatási szakemberképzés a XX. században. Budapest
7. Lőrincz Lajos. 2003. „A hazai jogászképzés aktuális kérdései.” In A jogászképzés múltja, jelene és jövője. Ünnepi tanulmányok, konferenciaelőadások, kerekasztal beszélgetések. Budapest
8. Lőrincz Lajos. 2007. A közigazgatás alapintézményei. Budapest
9. Magyar Zoltán Közigazgatási Fejlesztési-program. 2011. Budapest
10. Tóth Nándor. 2011. „Túljelentkezések a kormánytisztviselői továbbképzésen” Magyar Közigazgatás. I. évf. 4. szám: 24.
11. 2011. évi CXCV. törvény a közszolgálati tisztviselőkről
12. 2011. évi XXXVI. törvény a Nemzeti Közszolgálati Egyetem létesítéséről
13. 45/2012. (III. 20.) Korm. rendelet a közszolgálati tisztviselők személyi irataira, a közigazgatási szerveknél foglalkoztatott munkavállalók személyi irataira és a munkaügyi nyilvántartásra, a közszolgálati alapnyilvántartásra és közszolgálati statisztikai adatgyűjtésre, valamint a tartalékállományra vonatkozó egyes szabályokról
14. 148/2012. (VII. 6.) Korm. rendelet a Kormányablakkal összefüggő feladatokat ellátó személyek kiválasztásának és képzésének szabályairól
15. 177/2012. (VII. 26.) Korm. rendelet a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatalról
16. 178/2012. (VII. 26.) Korm. rendelet a Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal és az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő létrehozásával kapcsolatos egyes kormányrendeletek módosításáról
17. 273/2012. (IX. 28.) Korm. rendelet a közszolgálati tisztviselők továbbképzéséről
18. 228/2011. (X. 28.) Korm. rendelet a Magyar Közigazgatási Ösztöndíjról
19. 174/2011. (VIII. 31.) Korm. rendelet a közigazgatási és ügykezelői alapvizsgáról
20. 40/2010. (II. 26.) Korm. rendelet a közigazgatási felsővezetői képzésről
21. 103/2010. (IV. 7.) Korm. rendelet a Bibó István Közigazgatási Ösztöndíjról és az ahhoz kapcsolódó tanulmányi programról
22. 335/2010. (XII. 27.) Korm. rendelet egyes központi államigazgatási szervek személyügyi nyilvántartási és integrált emberi erőforrás-gazdálkodási rendszeréről
23. 336/2010. (XII. 27.) Korm. rendelet a Magyar Közigazgatási Ösztöndíj programról
24. 1278/2010. (XII. 15.) Korm. határozat a Nemzeti Közszolgálati Egyetem létrehozásáról
25. 2020/2008 (II. 23.) Korm. határozat a közigazgatási továbbképzés és vezetőképzés 2008-2010. évekre szóló középtávú tervéről
26. 35/1998. (II. 27.) Korm. r. a közigazgatási szakvizsgáról
27. 199/1998. (XII. 4.) Korm. rendelet a köztisztviselők továbbképzéséről és a közigazgatási vezetőképzésről
28. DE-ÁJK 2012. „Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.” letöltés dátuma február 12. <http://www.law.klte.hu>
29. KAB 2012. „Járási Kormányablak ügyfélszolgálati munkatársak kiválasztásával és képzésével kapcsolatos információs honlap.” letöltés dátuma 2012. szeptember 25. <http://kabkarrier.kormany.hu>
30. KIH 2012. „Közigazgatási és Igazságügyi Hivatal.” letöltés dátuma 2012. október 07. <http://www.kih.gov.hu>
31. ME-ÁJK 2012. „Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.” letöltés dátuma február 12. <http://jogikar.uni-miskolc.hu/igsz>
32. MKÖ 2012. „Magyar Közigazgatási Ösztöndíj.” letöltés dátuma 2012. október 08. <http://www.kozigosztondij.gov.hu/>

33. NKE 2012. „Nemzeti Közszerológáti Egyetem.” letöltés dátuma február 2. <http://www.uni-nke.hu>
34. NKE-KTK 2012. „Nemzeti Közszerológáti Egyetem Közigazgátástudományi Kar.” letöltés dátuma 2012. február 2. <http://kozigazgatastudomany.uni-corvinus.hu>
35. NKE-VTI 2012. „Nemzeti Közszerológáti Egyetem Vezető- és Továbbképzési Intézet.” letöltés dátuma 2012. október 7. <http://www.uni-nke.hu/index.php/hu/intezetek/vezeto-es-tovabbkepzesi-intezet/vezeto-es-tovabbkepzesi-intezet-kuldetese>
36. NKI 2012 „Nemzeti Közigazgátási Intézet” letöltés dátuma 2012. március 17. <http://www.nki.gov.hu>
37. PTE-ÁJK 2012. „Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.” letöltés dátuma február 12. <http://www.law.pte.hu>
38. SZE-ÁJK 2012. „Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar.” <http://dfk.sze.hu>

MOLNÁR MILLS ESZTER: KARAKTER ERŐSSÉGEK A GYAKORLATBAN - DE, HUMÁN TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA, PSZICHOLÓGIA ALPROGRAM

1. SUMMARY

In recent years with the developments in the field of positive psychology, much focus has been placed on the study of strengths as the area where positive growth can be achieved. A number of instruments are now available to identify strength and form the basis of research. Much of the peer-reviewed literature refers to the VIA survey (Peterson and Seligman, 2004), this instrument and the corresponding classification of character strengths is presented.

Strength-based interventions have been shown to be effective in a range of settings, including clinical, occupational and educational studies. For individual interventions the use of a three-stage process is suggested as developed by Niemiec (2009). Initial Hungarian data on strength preferences will be presented, alongside suggestions for further research.

Bevezetés

Az utóbbi években a pozitív pszichológia területén végzett kutatás jelentős hányada az erősségek vizsgálatára összpontosított. Ez nem is meglepő, ha Sheldon és King (2001) pozitív pszichológiára vonatkozó definícióját olvasva: „Mi a pozitív pszichológia? Ez nem más, mint a közönséges emberi erősségek és erények tudományos vizsgálata. Pozitív pszichológia újra vizsgálja „az átlagos személyt”, érdeklődik annak kiderítése iránt, hogy mi működik, mi a helyes, és mi javul... a pozitív pszichológia egyszerűen pszichológia” (Sheldon és King, 2001, 216. oldal). Konkrétabban Linley és mtsai (2006) a terület gyakorlati fókuszát az erősségekkel és boldogsággal való foglalkozásként jellemzik. Amint Oláh és Kapitány-Fövényi (2012) kiemelik, bár a tudományterület az elmúlt tíz évben került előtérbe, a jóllétre, illetve erősségekre fókuszáló figyelem az ókori filozófusokig nyúlik vissza.

Erősség tipológiák és a VIA kérdőív

Ma már több kérdőív is rendelkezésre áll a személyes erősségek vizsgálatára, illetve kutatási alapként. Ezek között a The Gallup Organization által kifejlesztett Clifton StrengthsFinder®, a VIA Survey és a brit Strengthscope™ érdemel külön említést. Mindhárom kérdőív technikai útmutatója elérhető. Ezek igazolják az adott kutatási eszközök validitását és megbízhatóságát (Asplund, és mtsai 2007, Brook and Brewerton, 2010; Peterson and Seligman, 2004). A referált szakirodalom nagy része a VIA kérdőívet használta mérőeszközként, tehát az alábbiakban ezen kutatások bemutatására kerül sor.

A VIA osztályozás kidolgozói szerint az erősségek „A személyiség-erősségek alapvetően stabil, univerzális személyiség-vonások, melyek a gondolkodásban, az érzelmekben, az akaratban, és a viselkedésben manifesztálódnak.” (Peterson és Seligman, 2004). Más szerzőknél különböző definíciókat találunk, a The Gallup Organization és a Strengthscope™ meghatározása például közelebb áll a tehetség vagy képesség fogalmához (Asplund, 2007, Brook and Brewerton, 2010), mint az erény koncepciójához.

A VIA osztályozás átfogó tipológiát képez, hat erény köré csoportosulva. Ezek a bölcsesség, a bátorság, az emberiség, az igazságosság, mértékletesség, és a transzcendencia. Ezeket a szerzők szerint az erkölcsi filozófusok, különböző vallások és kultúrák szintűen az emberiség alapvető pozitív jellemzőiként értékelik (Peterson és Seligman, 2004). Alapos vizsgálatokat követően az ezeknek megfelelő huszonnégy „karakter erősséget”, avagy „pszichológiai összetevőt” választottak a hosszú jelöltlistából. Minden erősségnek mérhetőnek kellett lennie, valamint elvárásként szerepelt, hogy minden kultúrában jelen kellett lennie (Peterson és Seligman, 2004). A VIA karakter erősségek tehát:

Bölcsesség

- Kreativitás
- Kíváncsiság
- Ítéletképesség
- Tanulás szeretete
- Perspektíva

Bátorság

- Bátorság
- Kitartás
- Öszinteség
- Lendület (életkedv)

Emberiség

- Szeretet

- Kedvesség
- Társas intelligencia

Igazság

- Csapatmunka
- Méltányosság
- Vezetés

Mértékletesség

- Megbocsátás
- Alázatosság
- Körültekintés
- Ön-szabályozás

Transzcendencia

- A szépség és kiválóság értékelése
- Hála
- Remény
- Humor
- Spiritualitás

A VIA Survey (kérdőív), más néven a VIA Inventory of Strengths az a mérési eszköz, amelynek célja, hogy értékelje a 24 erősséget. A 240 tétel megválaszolásakor Likert skálán kell jelezni, hogy az állítás mennyire jellemző a válaszadóra. Az interneten elérhető kérdőívet máig több mint egy millióan töltötték ki. A kérdőív jó megbízhatóságot és érvényességet mutat (Peterson és Seligman, 2004). Az eredmények megegyeznek a válaszadók barátainak és családtagjainak jelentésével, és az eszközt gyakran alkalmazzák kutatók az erősségek tanulmányozására.

2. MAGYARORSZÁGI ADATOK

A VIA kérdőív magyar nyelvre történő fordítása folyamatban van, de magukat az angol nyelvű kérdőív kitöltésekor magyarnak mondók adatai érdekes köztes eredményekkel szolgálnak. 2013-februárjáig ez a csoport 377 főből áll és VIA jelentéseikben a karakter erősségek a következő sorrendben szerepeltek:

Erősség megnevezése	Rangsor	Átlag érték*
Ítézőképesség	1	3,98
Kíváncsiság	2	3,94
Tanulás szeretete	3	3,85
Méltányosság	4	3,84
Őszinteség	5	3,71
Kreativitás	5	3,71
Kedvesség	7	3,69
A szépség és kiválóság értékelése	7	3,69
Szeretet	9	3,68
Perspektíva	10	3,67
Humor	11	3,66
Hála	12	3,54
Társas intelligencia	12	3,54
Vezetés	14	3,53
Csapatmunka	15	3,52
Megbocsátás	15	3,52
Bátorság	17	3,46
Lendület (életkedv)	18	3,42
Körültekintés	18	3,42
Kitartás	20	3,4
Remény	20	3,4
Ön-szabályozás	22	3,22
Alázatosság	23	3,16
Spiritualitás	24	3,07

*Az átlagérték számításánál 5 a teljes mértékben jellemző, 1 az egyáltalán nem jellemző választ jelzi.

A VIA kérdőív kidolgozói szándéka szerint nemzetközileg alkalmazható és kulturálisan minden közegben elfogadható. Ezt támasztja alá Park és munkatársainak (2006) azon megállapítása, miszerint ötvennégy ország és ötven USA állam eredményeinek összehasonlításakor az erősség sorrendbeli hasonlóságok szignifikánsabbak voltak a különbségeknél. Példaként, az akkori magyar minta (N 98) amerikai mintával való Spearman-rangkorrelációja 0,86 volt (Park és mtsai 2006).

Itt természetesen a mintavétel komoly limitációira is fel kell hívunk a figyelmet, különös tekintettel a nem angol anyanyelvű országokra, hiszen maga a kérdőív megválaszolásának képessége magával hozza

egy idegen nyelv magas szintű ismeretét, mint ahogy a 2013-as magyarországi minta 67%-a rendelkezik diplomával.

A magyar nyelven elérhető kérdőív ebből a szempontból is javítja majd a mintavételt, és ez által a kutatási eredmények megbízhatóságát.

3. ERŐSSÉG-ALAPÚ BEAVATKOZÁSOK

A saját erősségek tudatosulásának hatását elemző kutatási programok pozitív befolyást tártak fel klinikai beavatkozások (Sin and Lyubomirski, 2009, Rashid, 2009) sikerével kapcsolatban. Ez a megállapítás vonatkozik a pszichoterapeuták tevékenységére is, ha lehetővé tették az erőforrások aktiválását (Fluckiger, C, Grosse Holtforth, M, 2008): a terapeuták jobb eredményeket értek el, amikor a terápiás ülések kezdete előtt pár perccig a kliens erősségeire összpontosítottak.

A pozitív beavatkozásokra vonatkozó, egészséges személyekkel végzett kutatások rámutatnak arra, hogy az egyén erősségeinek használata, konkrétan azok különböző kontextusokban való alkalmazása, szignifikánsan javítja a szubjektív jól-létet (Seligman és mtsai, 2005), csökkentette a depresszió és a stressz valószínűségét (Peterson és Peterson, 2008), és növelte a megelégedettséget (Peterson és Peterson, 2008, Rust, Diessner és Reade, 2009).

Az erősségek munkahelyi alkalmazásának szempontjából sarkalatos az az elmélet, miszerint minden ember a legfontosabb erőssége, illetve tehetsége területén képes a legnagyobb fejlődést elérni (Asplund, és mtsai 2007) – szemben a konvencionális elgondolással annak ellenkezőjéről. Clifton and Harter, (2003) szavaival: „Az egyén többet nyer, ha a tehetségére épít, mint ha hasonló erőfeszítéseket tenne, gyengesége javítására.”

Annak vizsgálatakor, hogy miként segíti az erősségek használata a magasabb teljesítményt, Linley (2010) azt találta, hogy fontos kapcsolat áll fenn a jól-lét és a karaktererősségek használata között, mert az erősségek segítik céljaink elérését és eleget tesznek az olyan alapvető szükségleteknek, mint a függetlenség, a kapcsolatok kialakítása, és a kompetencia érzete. Ezen felül empirikus kutatások felismerték az erősségek alkalmazásának jótékony hatását a teljesítményre (Park and Peterson, 2009), továbbá a saját erősségek ismeretének befolyását az elkötelezettségre (Asplund és mtsai, 2007).

A munkahelyen a saját erősségek megismertetése együtt jár a munkavállalók elkötelezettségével, megnőtt produktivitásával, valamint a csökkenő munkavállalói mozgással (Asplund, és mtsai 2007). A saját erősségek munkahelyi alkalmazásához kapcsolódóan kimutatható a fokozottabb munkával való elégedettség, személyes jól-lét, és az élet értelmességének érzete is (Littman-Ovadia és Davidovitch, 2010; Littman-Ovadia és Steger, 2010).

A fenti eredmények alapján, az erősségek iránt joggal érdeklődik gyakorlati szakemberek széles köre. Az egyéni erősségek feltárására és tudatosítására dolgozta ki Ryan M. Niemiec (2009) a VIA Institute munkatársa azt következő három lépésből álló folyamatot:

Első lépésben a szakember segíti a klienst karaktererősségeinek tudatosításában, amely önmagában fontos feladat, hiszen például Linley (2008) felmérésében a résztvevők kevesebb, mint egyharmadának volt érdemleges elképzelése saját erősségeiről.

Ezt követően az erősségek feltárására kerül sor. Ebben a fázisban a segítő elmélyíti a kliens önismeretét és saját karaktererősségeinek megértését. A beszélgetés kitér olyan kérdésekre, hogy a kliens mikor és milyen körülmények között alkalmazta erősségeit sikerrel, illetve hogy miként építheti saját „legjobb jövőjét” erősségeinek segítségével.

A harmadik fázisban akció terv készül az erősségek célzott fejlesztésére, azok alkalmazására a kliens valamely céljának elérése érdekében, illetve itt alkalmazhatóak a kísérletekben hatékonynak talált módszerek a jól-lét vagy teljesítmény növelésére is (Niemiec, 2009).

4. ÖSSZEZÉS

Az erősségek gyakorlati alkalmazása tehát ígéretes eredményeket hozhat. Természetesen ezen a területen is további kutatási eredményekre van szükség, valamint a beavatkozások körültekintő alkalmazására. Ugyanakkor, a magyar szakirodalomban is egyre nagyobb szerepet kap a pozitív pszichológia területe, mind elméleti, mind pedig alkalmazott vonatkozásban. Jövőbeni lépésekre vonatkozó javaslatunk tehát, a nemzetközi szférában hatékonynak bizonyult beavatkozások hatáselemzése a magyar kultúrkörben, azok adaptálása és meghonosítása.

IRODALOMJEGYZÉK:

1. Asplund, J., Lopez, S. J., Hodges, T. Harter, J. (2007) *The Clifton StrengthsFinder® 2.0 Technical Report: Development and Validation*, Princeton, NJ: The Gallup Organization
2. Brook, J. Brewerton, P (2010) *Strengthscope™ – Technical Manual*, Hurstpierpoint: Strengths Partnership

3. Clifton, D. O., & Harter, J. K. (2003). Investing in strengths. In K. S. Cameron, J. E. Dutton, & R. E. Quinn (Eds.), *Positive organizational scholarship* (pp. 111-121). San Francisco: Berrett-Koehler.
4. Fluckiger, C, Grosse Holtforth, M (2008) Focusing the Therapist's Attention on the Patient's
5. Strengths: A Preliminary Study to Foster a Mechanism of Change in Outpatient Psychotherapy, *Journal of Clinical Psychology: In Session*, Vol. 64(7), 1-15 (2008)
6. King, L. A. (2001). The health benefits of writing about life goals. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, 798-807.
7. Linley, A. (2008). *Average to A+: Realising strengths in yourself and others*. Coventry, UK: CAPP Press.
8. Linley, P.A., Joseph, S., Harrington, S., Wood, A.M. (2006). Positive psychology: Past, present, and (possible) future. *The Journal of Positive Psychology*, 1(1): 3-16.
9. Linley, P. A., Nielsen, K. M., Gillett, R., Biswas-Diener, R. (2010). Using signature strengths in pursuit of goals: Effects on goal progress, need satisfaction, and well-being, and implications for coaching psychologists. *International Coaching Psychology Review*, 5(1), 6-15.
10. Littman-Ovadia, H., és Davidovitch, N. (2010). Effects of congruence and character-strength deployment on work adjustment and well-being. *International Journal of Business and Social Science*, 1(3), 138-146.
11. Littman-Ovadia, H., és Steger, M. (2010). Character strengths and well-being among volunteers and employees: Toward an integrative model. *Journal of Positive Psychology*, 5(6), 419-430.
12. Niemiec, R. M. (2009). Ok, now what? Taking action. VIA Institute on Character: Elérhető itt: <http://www.viacharacter.org/www/AwareExploreApply/tabid/249/language/en-US/Default.aspx>
13. Oláh, A., M. Kapitány-Fövény (2012) A Pozitív Pszichológia Tíz Éve. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 67(1) 19-45.
14. Park, N., Peterson C. (2009) Character Strengths: Research and Practice, *Journal Of College and Character* 10 (4)
15. Park, N., Peterson, C., Seligman, M. E. P. (2004). Strengths of character and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23, 603-619.
16. Park, N., Peterson, C., és Seligman, M. E. P. (2006). Character strengths in fifty-four nations and the fifty US states. *The Journal of Positive Psychology*, 1(3), 118-129.
17. Peterson, C., Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Washington, DC: American Psychological Association.
18. Rashid, T (2009) Positive Interventions in Clinical Practice *Journal of Clinical Psychology: In Session*, 65(5), 461-466
19. Rust, T., Diessner, R., Reade, L. (2009). Strengths only or strengths and relative weaknesses? A preliminary study. *Journal of Psychology*, 143(5), 465-476.
20. Seligman, M. E. P., Steen, T. A., Park, N., Peterson, C. (2005). Positive psychology progress: Empirical validation of interventions. *American Psychologist*, 60, 410-421.
21. Sheldon, K. M., King, L. (2001). Why positive psychology is necessary. *American Psychologist*, 56, 216-217.
22. Sheldon, K. M., Lyubomirsky, S. (2006). How to increase and sustain positive emotion: The effects of expressing gratitude and visualizing best possible selves. *Journal of Positive Psychology*, 1, 73-82.
23. Sin, L.N., Lyubomirsky, S (2009) Enhancing Well-Being and Alleviating Depressive Symptoms With Positive Psychology Interventions: A Practice-Friendly Meta-Analysis, *Journal of Clinical Psychology: In Session*, Vol. 65(5), 467--487 (2009)

KIS ZSUZSANNA: POLITIKAI NEVELÉS PRÓBÁJA A POLITIKAI GYAKORLAT - POLITIKAI NEVELŐK ÉS HÍRES EGYEDURALKODÓVÁ VÁLÓ TANÍTVÁNYAIK - ELTE-ÁJK, POLITIKATUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

„Megfelelő neveléssel és tanulással minden feladatukat különlegesen jól elláthatják, a legtöbb és legnagyobb jót tehetik, tanulatlanul és nevetlenül azonban mindenki másnál több rosszat és kárt tehetnek. [...] Esztelen, aki azt hiszi, hogy tanulás nélkül meg tudja különböztetni a hasznos és ártalmas dolgokat.”⁵⁷

A politikai nevelésben véleményem szerint éppúgy kimutatható egy szerves fejlődés folyamata, mint a politikai eszmék és a politikai gondolkodás fejlődésében. Ez a fejlődés pedig alapvetően Szókratésztől indult ki, s bármilyen meglepő a görög demokrácia adta a táptalajt annak a politikai nevelési gyakorlatnak, ami a későbbiekben jelentős egyeduralkodókat hozott létre. Mivel a politikai nevelés az iskola vagy a tanító által, közvetlenül, tanulás útján történik a politikai fogalmak konkretizálásával, megértésével, tisztázásával, ezért kell a tanító elméleti munkáit és a kiemelkedő tanítványok gyakorlati cselekedeteit megvizsgálunk eme szerves fejlődés kimutatásához, miközben rögzíteni kell természetesen azt is, hogy a politikai nevelés nem választható el teljesen attól a politikai környezettől, amiben folyik, így fontos ennek a megismerése is.

Fontos annak a megértése, hogy miért is Szókratésztől indulunk, hiszen Szókratész korában élt az athéni demokrácia a fénykorát, azt gondolhatnánk, hogy ebből következően ekkor egy a demokráciát előtérbe helyező politikai nevelés kialakulása a legkézenfekvőbb. Ez részben igaz is, ugyanis az athéni demokráciában a politikai nevelésnek volt egy klasszikus szemlélete, egy demokrata nevelés ideál, „mely szerint az állampolgári erények közvetítése nem a kiválasztott kevesek (szakértők) privilégiuma, hanem az athéni polgárok közösségének egészéé”⁵⁸, s a szofisták feladata csupán a politikai technikák, technológiák megtanítása pénzért, ez utóbbit viszont csak a tehetősek engedhették meg maguknak. Szókratész gyakorlatilag ezzel a felfogással ment szembe, mert egyrészt ő nem pénzért tanít, másrészt legalább ilyen fontos, hogy nem a politikai technikák, hanem a fogalmak megismerésére törekszik, ezért is lesz ő az első politikai nevelő, mivel a politikai nevelés a politikai fogalmak konkretizálása, megértése által folyik, s Szókratész egyértelműen törekszik az abszolút fogalmak meghatározására. Ezt csak fokozza a bábáskodás módszere, az, hogy Szókratész példamutatással és kérdésekkel vezeti tanítványait, nem megoldásokat ad, hanem csupán rámutat a problémákra, megvárja, milyen megoldás születik az ifjú fejében, majd a megoldások problémáira is rámutat kérdéseivel. Eddig a pontig még gondolhatnánk, hogy ez lehet egy nagyon jó, széleskörű, mindenkire kiterjedő politikai nevelés alapja is, azonban Szókratész egyértelműen egy szűkebb, elitrekrutációs céllal működő politikai nevelést folytatott. Szókratész a politikába is szakértőket szeretne, gyakorlatilag egy szakértői elitet, hiszen szerinte egyértelmű, hogy a politika is egy szakma, s erre is tanítani, nevelni kell az ifjakat: „A politika sokkal nehezebb a többi mesterségnél, hiszen csak nagyon kevesen bizonyulnak rá alkalmasnak a rengeteg vállalkozó közül [...] azoknak, akik államügyekbe vágnak bele, jóval alaposabb és elmélyültebb felkészülésre van szükségük, mint azoknak, akik más szakmában.”⁵⁹ A szókratészi politikai nevelés fontos eleme még véleményem szerint a kritika, hiszen ha kritizálunk valamit, akkor egyben a változtatási lehetőségeket is mérlegeljük, s mint a történelmi gyakorlat mutatja Szókratész tanítványai ugyanazon rendszer problémájának megoldására meglehetősen változatos dolgokat hoztak létre. Alkibiadész, Kritiasz, ifjabb Periklész, Thérámenész is Szókratész tanítványok voltak, akik meghatározó szerepet töltöttek be Athén életében, s szinte mindannyian valamilyen oligarchikus-elitista szemlélettel bíró rendszer kiépítésében tevékenykedtek. Szókratész politikai nevelése az ifjabb tanítványaiban is továbbélt, és eme fiatalabb generáció tagjai közül Platón és Xenophón művei maradtak fenn számunkra, így esetükben vizsgálhatók meg, mik azok a momentumok, melyek a szókratészi örökségből valók, s ezek, hogyan fejlődtek tovább önálló gondolatokká.

Platónnál az elitista szemlélet olyannyira kidolgozásra kerül, hogy már ténylegesen leírja, hogy miért és hogyan kellene nevelni az egyes társadalmi rétegeket az ideális államban. Természetesen a legfontosabbnak a legfelső réteg nevelését tartja, sőt kiemeli azt is, hogy akik a legjobb nevelésben részesülnek, azoknak fontos szerepet vállalniuk az államban: „mi benneteket a magatok és az állam javára úgy neveltünk fel, akárcsak a méhkasban a vezéreket és a királynőket.”⁶⁰ Talán ebből is következik a gondolat, hogy a filozófusoknak kellene irányítaniuk az államokat, hiszen Platón szerint „amíg vagy filozófusok nem veszik át a királyi hatalmat az államokban, vagy pedig a jelenlegi, úgynevezett királyok és uralkodók nem fognak becsületesen és komolyan filozofálni, s amíg nem esik egészen egybe az

⁵⁷ Xenophón: Emlékeim Szókratészről – 137. oldal

⁵⁸ Mogyorósi Emese 47. jegyzete Platón Szókratész védőbeszéde című művéhez kapcsolódóan. – 74. oldal

⁵⁹ Xenophón: Emlékeim Szókratészről – 140. oldal

⁶⁰ Platón: Az állam – 467. oldal

államhatalom a filozófiával, [...] addig [...] nem lehet nyugta a bajoktól az államnak.”⁶¹ Sőt a gondolatmenet eljut odáig, hogy Az államférfi című művében Platón már az egyeduralmat igazolja, olyannyira, hogy a királyt és az államférfit „az emberi nyáj egyedüli pásztornak és uralkodójának tesszük meg.”⁶² Azonban a vezetők, a filozófusok kiválasztásánál is megjelenik a sajátos elitizmus: „a legállhatatosabbakat és a legbátrabbakat kell előnyben részesítenünk, s lehetőség szerint a legszebb külsejűeket. [...] Éles felfogóképességük legyen a tanulmányokra [...] jó emlékezőtehetségű, törhetetlen akaratú és minden tekintetben munkaszerető ifjakat kell keresnünk.”⁶³ A többi ember fölé emeli őket az az elképzelés is, hogy „csakis az állam vezetőinek áll jogában a hazugsággal való megtévesztés, akár az ellenséggel, akár a polgársággal szemben, az állam érdekében.”⁶⁴ Platón a gyakorlatban már egy konkrét oktatási programmal rendelkezik, ahogy ez Az állam című művében tantárgyakra lebontva (mértan, csillagászat, szilárd testek tana, összhangzattan, dialektika), a nevelés korszakait megjelölve meg is jelenik. S feltehetően ennek szellemében jött létre Platón Akadémiája is, aminek a végső gyakorlati célja éppen a megfelelő vezetők kinevelése volt a görög városállamok számára. Ezenkívül kiemelném még azt a tényt, hogy Platón kezdetben Szókratészt követve párbeszédes formában tanított, azonban a feljegyzések szerint később összefüggő előadásokat is használt, amit ma már frontális tanításnak hívunk. Véleményem szerint érdemes ezt a tényt kiemelni, ugyanis a nevelésméletek szerint a frontális tanítás már nem az önálló gondolatok megalkotását célozza meg, hanem az autokrata személyiséget hozza előtérbe, ami viszont az alárendelődést vonja maga után. Tehát elképzelhető, hogy az oktatási módszer váltásában is felfedezhetjük a demokráciától való elfordulást. Továbbá az Akadémia gyakorlati oktatásában is megjelenik az elitizmus oly módon, hogy a Platón által tanított tudományok többsége a hétköznapi ember számára túl homályosnak, túl bonyolultnak tűnt, így tényleg csak a kiválasztottak elitképzőjévé vált az Akadémia, annak, aminek Platón eredetileg is szánhatta.

Xenophónnál, a másik fiatalabb nemzedékhez tartozó tanítványnál még inkább érezhető a demokráciától való elfordulás. Ez egyrészt annak tudható be, hogy Xenophón viszonylag fiatalon otthagyja a demokrácia bölcsőjét, s nagyon változatos utat bejárva ismerkedik meg Spártával illetve a Perzsa Birodalommal is. Politikai nevelési szempontból a legkiemelkedőbb munkája a Kürosz nevelkedése, mely történetileg ugyan hiteltelen, hiszen Xenophón a tényeket úgy torzítja, hogy az ő elképzeléseit támasszák alá, ám képet kapunk nagy uralkodó élet és tettei mögé rejtve arról, hogy Xenophón szerint milyen is az egyeduralom mibenléte, és hogyan kell kinéznie egy egyeduralkodó nevelkedésének és képességeinek. Ahogy rögtön az elején megfogalmazza Xenophón: „nem lehetetlen, és nem is nehéz uralkodni az embereken, csak érteni kell hozzá.”⁶⁵ A nála rögtön az a kérdés, hogyan vajon „milyen neveltetésben részesült, hogy ennyire tudott uralkodni az embereken?”⁶⁶ Xenophón szerint a perzsáknál „Az oktatás eredményességét fokozza az öregebbek józan erkölcsű magatartásának minden áldott nap látható példája”⁶⁷, ebben a mondatban rögtön visszaköszön az a szókratészi gondolatkör, mely a példamutatást tekinti a nevelés főszeközének. Ugyanakkor Xenophónnál elsősorban a gyakorlati tapasztalatokból eredő tudás dominál, ellentétben a platóni teoretikus tudással, valamint a katonai nevelés kiemelkedő fontosságát kap, ami egyáltalán nem meglepő, hiszen ő maga is életének nagy részét katonaként élte le. Xenophón számára a politikus és hadvezér együtt jelenik meg, nem választható ketté, nem jöhet létre két intézmény, ami véleményem szerint Xenophón háborúkkal teli életéből fakad. Tehát Platón és Xenophón politikai nevelési elképzelései nem is állnak olyan messzire egymástól, hiszen mindketten elfordulnak a demokrácia hagyományos berendezkedésétől, s már az ideális vezetőt keresik.

Ebből a bölcsőből ered az a politikai nevelő, aki már a gyakorlatban is kipróbálhatta magát egy egyeduralkodó nevelésében, ő pedig nem más, mint Arisztotelész, a neveltje pedig a hódító makedón uralkodó, Nagy Sándor. Tudjuk, hogy Arisztotelész Platón tanítványa volt az Akadémián, bár életkorát tekintve viszonylag későn csatlakozott az Akadémiához, 17-20 évesen, amikor az ember már viszonylag kialakult személyiséggel rendelkezik, ám feltehetően egyetértett a nevelés bizonyos alapelveivel, ha majd 20 évig az Akadémián élt, tanult és dolgozott, így feltételezhetjük, hogy megjelenik a szókratészi-platóni örökség Arisztotelészénél is. Ugyanakkor fontos, hogy míg Platón a nevelés és a filozófia területén is az elméletekre és az elméleti tudásra helyezi a hangsúlyt, addig Arisztotelész mindenterületen a megismerés és a leírás fontosságát hangsúlyozza és helyezi előtérbe, így megjelenik nála az empíria előtérbe helyezése.

A politikai nevelés szempontjából kiemelném, hogy Arisztotelész politikai neveléshez kapcsolódó művei a Nikomakhoszi etika, a Politika és az alkotmány gyűjteménye már az után születtek, hogy befejezte Nagy Sándor nevelését, de feltételezhető, hogy ezen művek már akkor elkezdtek formálódni,

⁶¹ Platón: Az állam – 364. oldal

⁶² Platón: Az államférfi – 40. oldal

⁶³ Platón: Az állam – 503-504. oldal

⁶⁴ Platón: Az állam – 156. oldal

⁶⁵ Xenophón: Kürosz nevelkedése – 258. oldal

⁶⁶ Xenophón: Kürosz nevelkedése – 258. oldal

⁶⁷ Xenophón: Kürosz nevelkedése – 260. oldal

körvonalazódni, mikor a leendő uralkodó nevelése folyt, úgy is fogalmazhatnánk, hogy Nagy Sándor az arisztotelészi nevelés prototípusa.

Arisztotelész, hogy beemelte az elődöket, s követte őket, hiszen a „rendszeresített tanulmányokat”⁶⁸ alkalmazza, tehát az „írás-olvasást, a testgyakorlást, a zenét és [...] a rajzot”, ezen alapoknak a fontosságát elismeri. Ugyanakkor kiemelendő, hogy ő Platónnal ellentétben már nem a filozófiát tekinti alapnak, hanem szerinte „a legfőbb és leginkább vezető tudomány [...] az államtudomány; ez szabja meg ugyanis, hogy milyen tudományokra van szükség a városállamokban, s hogy melyeket és milyen fokig kell mindenkinek megtanulnia; látjuk, hogy még a legnagyobb becsben tartott képességek, pl. a hadtudomány, a gazdaságtudomány, s a szónoklás művészete is alája tartoznak”.⁶⁹ Egyrészt itt látszik, hogy Arisztotelész még a városállamokra alapoz, a városállami téren gondolkodik, tehát a nevelés sem szakítható el a városállami sajátságoktól, hiszen az adott városállam alkotmányának megfelelően kell kialakítani a nevelési alapokat, hogy milyen tudományokra van szükség, ugyanakkor fontosnak tartom, hogy azt mondja, hogy ezeket mindenkinek meg kell tanulnia, hogy működhessen az állam. Persze a mögött, hogy mindenkinek meg kell tanulnia, még nem feltétlenül van egy demokratikus politikai nevelés, hiszen egyrészt tényleg akarhat egy szélesebb körű nevelés megfogantatását, másrészt viszont a vezető kör nevelésére is gondolhat, hiszen Arisztotelész nem foglal állást a különböző állami berendezkedések között.

Arisztotelész már nem vallja azt az elvet, mint Platón, hogy csak egy ideális államforma van, amit ráadásul ő álmodott meg. Arisztotelész szerint „az a helyes alkotmány, mely a közérdeket tartja szem előtt [...] a hatalom szükség szerint lehet egy ember, néhány vagy sok személy; ha az az egyetlen ember, azok a néhányan, vagy sokan a közérdek szerint uralkodnak, keletkeznek szükségképpen a helyes alkotmányok; azok meg, melyek amaz egyetlen ember, ama néhány, vagy sokak érdekéhez igazodnak, a korcs formák”.⁷⁰ Nem emel ki tehát egyetlen, üdvözítő megoldást vagy formát, sőt jónak tartja a sokszínűséget az állami berendezkedések terén, feltehető, hogy ezen álláspontra az alkotmányok empirikus vizsgálata során jutott el, s bár az alkotmánygyűjteményéből mára csak az athéni alkotmányt leíró maradt ránk, ám ebből is látszik, hogy egyrészt leírja a rendszert, másrészt pedig feltárja a visszasságait. Feltehető, hogy a többi alkotmánnyal is így járt el, hiszen az alkotmányok összehasonlítása, a jó és rossz elemeik kiemelése a Politikában is megjelenik több helyen is, sőt ahogy ezt a Nikomakhoszi etikában le is írja: „a törvény- és az alkotmánygyűjtemények valóban jó szolgálatokat tehetnek olyan embereknek, akik képesek ezeket tudományosan megvizsgálni és eldönteni, hogy mi bennük a jó és mi a rossz, s mi mivel egyeztethető össze; ámde aki megfelelő lelki alkat nélkül nyúl az ilyen kérdésekhez, abban nem lehet meg a helyes ítélet”.⁷¹ E gondolatsorból több tényezőre is felhívnom a figyelmet, egyrészt a megtalálható benne az Arisztotelész által oly nagyra tartott megfigyelés, másrészt a benne van a Szókratész-től eredő jó és rossz kettőssége, illetve a szakértelem igénye, és ugyanakkor megjelenik benne a platóni gondolkodásból eredő erény fontossága, ami itt megfelelő lelki alkatként van leírva. Ugyanakkor újra kiemelném, hogy Arisztotelész nem tesz hitet egyik állami forma mellett sem, sőt azt mondja, hogy a „túlságosan egységes államra való törekvés nem helyes”⁷², azonban „az ember természettől fogva állami közösségekben él”⁷³, tehát az államtudomány nem kikerülhet, s minden népnek meg kell találnia a saját államformáját, mindamellett, hogy „sokszor észrevétlenül is nagyon megváltozik az alkotmány”⁷⁴. „Királyságra alkalmas az a nép, melynek természete, hogy egy, a politikai vezetés erényében kiváló nemzetséget hozzon létre; arisztokráciára az, amely alá tudja rendelni magát, szabad emberekhez méltóan azoknak, akik erényük szerint képesek az alkotmányos uralkodásra; köztársaságra pedig az a nép alkalmas, amelyben a fegyverfogható elem, a törvényeknek megfelelően engedelmeskedni és parancsolni egyaránt tud, és a tehetős polgároknak érdekeik szerint juttatja a tisztségeket.”⁷⁵ Persze ezen sorok megszületésekor Arisztotelész feltehetően éppen a saját iskolájában, a Lükéionban tanított Athén városában, mely ekkor még elvileg demokratikus városállam volt, ám valójában már a régi tanítvány Nagy Sándor birodalmához tartozott, így véleményem szerint ez is közrejátszott abban, hogy nem választ az egyes államformák között. Azonban kiemelnék pár sort, ami az arisztotelészi egyeduralkodói képhez kapcsolódóan: „Mikor tehát történetesen egy egész nemzetségből vagy némelyek közül egyetlen férfi annyira kimagaslik erény szempontjából, hogy erénye a többiét túlszárnyalja, akkor méltányos, hogy az a nemzetség valamennyiök fölött királyi és uralkodói, az az egyetlen férfi pedig király legyen.”⁷⁶ E idézetet egyrészt azért tartom fontosnak, mert kitűnően megjelenik benne a platóni filozófia által is fontosnak tartott erény, másrészt, mivel közvetlenül a három leírt államforma alatt helyezkedik el, véleményem szerint mintegy rejtett

⁶⁸ Arisztotelész: Politika – 285. oldal

⁶⁹ Arisztotelész: Nikomakhoszi etika – 6. oldal

⁷⁰ Arisztotelész: Politika – 92. oldal

⁷¹ Arisztotelész: Nikomakhoszi etika – 367. oldal

⁷² Arisztotelész: Politika – 37. oldal

⁷³ Arisztotelész: Nikomakhoszi etika – 17. oldal

⁷⁴ Arisztotelész: Politika – 173. oldal

⁷⁵ Arisztotelész: Politika – 121. oldal

⁷⁶ Arisztotelész: Politika – 121. oldal

állásfoglalásként jelenik meg az egyeduralom, vagy pusztán Nagy Sándor személye mellett, s e feltételezésem alátámasztásaként szolgál az is, hogy Nagy Sándor halála után Arisztotelésznek el kellett hagynia Athént.

Arisztotelész szerint tehát alapvetően „három helyes alkotmány van, ezek között pedig szükségképpen az a legtokéletesebb, amelyet a legkiválóbb férfiak igazgatnak”⁷⁷, valamint „ugyanazon nevelés és erkölcs formálja a jellemes férfit, mind a köztársaság, mind a királyság számára”⁷⁸. Emiatt kell megvizsgálunk a tanítvány, tehát Nagy Sándor oldalát is, hogy vajon mit alkalmazhatott az arisztotelészi nevelésből.

Nagy Sándor politikai és hadvezéri pályát a legnagyobb tisztelet és dicsőség övezi évszázadokon, sőt évezredekben keresztül, azonban ezek közül én azokat a momentumokat emelném ki, melyek feltételezésem szerint az arisztotelészi nevelés következményei is lehetnek.

Az első kérdés persze az, hogy mit is tanulhatott Nagy Sándor. Alapvetően feltételezhetjük, hogy a platóni Akadémián is szereplő tárgyak szerepeltek a tanulmányai között, tehát mértan, csillagászat, szilárd testek tana, összhangzattan, dialektika, ugyanakkor Plutarkhosz szerint „Alexandrosz, úgy látszik, nemcsak etikai és politikai tudományokban kapott kiképzést, hanem azokba a titkos és mélyebb tanokban is, melyeket a bölcselők akroamatikus és eoptikus tanításoknak neveznek, és amelyeket kívülállók nem szoktak közölni”⁷⁹. Bár ezeket az állítólagos tanokat Nagy Sándor nevelését követően állítólag Arisztotelész leírta, amire tanítványa Plutarkhosz szerint egy levélben a következőkkel reagált: „Nem tetted helyesen, hogy közrebocsátottad akroamatikus tanításaidat. Mert miben különbözünk majd másoktól, ha azok az ismeretek, amelyekben neveltetését kaptunk, köztulajdonná válnak?”⁸⁰ Ezen felfogásban szerintem az elitista szemlélet kitűnően felfedezhető, amely már Szókratész politikai nevelésében is kimutatható.

Mindemellett nagyon fontos, hogy Nagy Sándor feltehetően a korszakban kiemelkedő műveltséggel rendelkezett, s igényei is volt ennek a műveltségnek a fejlesztésére, megtartására, valamint használta is a megszerzett tudását. Egyrészt újra vissza kell fordulnunk Plutarkhoszhoz, aki szerint az Ázsiát hódító uralkodó könyveket küldetett magának Hellászból. Másrészt több gyakorlati tette mögött is megjelenik az olvasottsága. Tudjuk például, hogy ismerte Xenophón munkásságát, sőt hódításai során felhasználta Xenophón Anabasis című művét, mely Kis-Ázsiát és a perzsa sereget egy katona szemével ábrázolta. Olvasottsága és műveltsége jelenik meg Nagy Sándor politikai propagandájában is. „A görögökhöz fordulva emlékeztetükbe idézte, hogy elsőnek Perzsia népei keltek hadra Göröghon ellen, előbb Dareiosz, majd Xerxész orcátlanságából, akik földet és vizet követeltek a görögöktől, hogy egyetlen korty víz, egyetlen falat kenyér se maradjon a meghódoltaknak. Majd felemlgette, hogy a perzsák lerombolták és felperzselték templomaikat, megostromolták városaikat, megszegték az isteni és emberi törvényeket. A rabláshoz szokott illírek és thrákok tekintetét az ellenség aranytól és bíbortól csillogó csatasoraira irányította: zsákmányt hordoznak magukon, nem fegyvert. Menjenek hát, férfiasan ragadják el attól a gyáva, asszonyias néptől az aranyat, és cseréljék fel örök zúzmarába dermedt, zord hegyormaikat, kopár hegyi legelőiket a perzsák kövér mezeivel és szántóföldjeivel.”⁸¹ Mint látható a leírások szerint Nagy Sándor a hadseregének különböző más-más háttérrel rendelkező tagjait más-más céllal igyekszik meggyőzni, motiválni. Véleményem szerint a legérdekesebb a görög városállamok megnyerése, hiszen itt az Iszokratész által kitalált gondolatsort veti be, mely szerint a poliszoknak össze kell fogniuk a perzsák ellen, s gyakorlatilag erre a „kvázi” ideológiai alapra helyezi Nagy Sándor a hódításainak az alapját. Valamint ugyanígy nyomon követhető a politikai elem abban is, hogy Egyiptom meghódítását követően felkeresi a kiemelkedően fontos szent helyeit az egyiptomi vallásnak: „Nagy Sándor Memphisztől tovább hajózott a Níluson, behatolt Egyiptom belső területeire, s ügyelt rá, hogy tiszteletben tartsa az egyiptomiak ősi szokásait. Ezért elhatározta, hogy felkeresi a főistennek, Hammónnak a jóshelyét. A szinte járhatatlan úton nehezen vergődött keresztül még könnyű fegyverzetű maroknyi csapatával is. Se az ég, se a föld nem ad vizet arrafelé, terméketlen homok borít be mindent, s amint a nap tüze áthevíti, a talpat égető, izzó talaj tűrhetetlenül felforrósodik. Nemcsak a nagy meleggel és a tikkasztó szárazsággal kellett megbirkózniuk, hanem a süppedő, feneketlenül mély homokkal is, mely kiszalad a talp alól, s így hiába tapossa az ember. Az egyiptomiak még ezeknél cifrább nehézségeket is emlegettek, de Nagy Sándort égető vágy hajtotta, hogy fölkeresse a főisten templomát, mert a halandók rangjával be nem érve, vagy maga is elhitte, vagy csak másokkal akarta elhitetni, hogy ez az isten nemzette őt.”⁸² Azonban ezzel nemcsak azt bizonyította, hogy tiszteletben tartja az ősi hagyományokat, hanem azt is elhitette Egyiptom népével, hogy a fáraók méltó utódja. Azonban mondhatnánk azt, hogy ezek az elemek bármelyik jó vezetői képességekkel megáldott

⁷⁷ Arisztotelész: Politika – 122. oldal

⁷⁸ Arisztotelész: Politika – 122. oldal

⁷⁹ Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok – 587. oldal

⁸⁰ Plutarkhosz: Párhuzamos életrajzok – 587. oldal

⁸¹ Quintus Curtius Rufus: A makedón Nagy Sándor története – 14-15. oldal

⁸² Quintus Curtius Rufus: A makedón Nagy Sándor története – 32. oldal

politikusnál illetve hadvezérnél megtalálhatóak lennének, mégis akkor hol van ebben Arisztotelész szerepe, hatása. Mivel Arisztotelész csak 12 és 16 éves kora között nevelte Nagy Sándort, tehát a szerepe közvetlenül nem mutatható ki Nagy Sándor gyakorlati politikájában, azonban véleményem szerint a hatása igenis megjelenik.

Az egyik momentum, amiben szerintem Arisztotelész hatása kimutatható az abban áll, hogy Nagy Sándor nem akarja a helyi sajátosságokat felszámolni, helyileg elfogadja a különböző államberendezkedéseket, alkotmányokat, sok esetben meghagyja az eredeti formákat, sőt még a nagy ellenfél, a Perzsa birodalom legyőzése után is, annak a közigazgatási rendszerét meghagyja, s használja. Ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy ezek részben csak látszatok, hiszen tudjuk, hogy a szatrápiák rendszere egy nagyon jól működő közigazgatási rendszer, amit megérte hasznosítani, míg a görög poliszok önállóságát Nagy Sándor igyekszik megnyirbálni. Azonban mindezek ellenére egy meglehetősen helyi szinten egy sokszínű birodalom körvonalazódik uralkodása alatt, ami véleményem szerint részben éppen Arisztotelész tanításainak gyakorlati megvalósulásai. A birodalmi szintéren pedig az Arisztotelész által leírt egyeduralgkodó megjelenését láthatjuk megtestesülni Nagy Sándorban: „a legyőzött perzsáknak nagy a becsülete előtttem! De hiszen számomra mértéktartásomnak éppen az a legerősebb bizonyítéka, hogy még a legyőzöttek fölött sem uralkodom gőgösen”⁸³.

A másik eleme, melyben felismerhető az arisztotelészi hatás az az újjvárosok, „Alexandriák” alapítása. Persze nem abban keresendő Arisztotelész hatás, hogy Nagy Sándor önmagáról elnevezett városokat alapított, hanem a városok működésében. Ezen frissen létrejövő városok egyes jegyeiben követik a görögvárosállamokat, bár sokkal kevesebb joguk van, mint a görögvárosállamoknak, de van egy belsőautonómiájuk, és saját önkormányzatuk is, sőt a városok intézményrendszere egyes görög poliszok mintájára jön létre, így nem véletlen, hogy található bennük bulé illetve ekkleszia is, melyek az athéni intézményrendszer neveit követik, tehát Nagy Sándor olvasta az alkotmányokat, s annak kiválasztotta a szerinte jó elemeit. Bár ezek az intézmények már közel sem olyan erősek, mint a hagyományos görög poliszokban, s a városok már a birodalom részei, sőt centrumjellegükből és stratégiai elhelyezkedésükből adódóan, mint egy birodalmi háló alapját képezik, miközben például szolgálnak a többi városnak arra, hogy egy birodalmon belül milyen szerepkörre és jogokra számíthatnak.

Végül pedig a legfontosabb elem, ami Arisztotelész hatásának köszönhető, az véleményem szerint maga a hellénizmus. A hellénizmus megfogalmazása talán legjobban Curtiusnál olvasható, amit állítólag maga Nagy Sándor egy ellenirányuló sikertelen merényletkísérlet után mondott beszédében fogalmazott meg: „nem azért jöttem Ázsiába, hogy kiirtsak minden nemzetet, sem, hogy pusztasággá tegyem a földkerekség felét, hanem azért, hogy az általam háborúban leigázott népeknek öröme teljék győzelmekben, így aztán veletek együtt katonáskodnak, birodalmatokért vérüket ontják, de menten fellázadnának, ha gőgösen bánnánk velük. Nem időálló az a hatalom, melyet karddal veszünk birtokunkba, de a jótettekért örök a hála. Ha Ázsiát meg akarjuk hódítani, és nemcsak átvonulni rajta, akkor szelíden kell bánnunk e népekkel: az ő hűségük szilárdná és örökéletűvé teszi a birodalmat. De máris többet markoltunk, mint amennyit elbírnak. Mert telhetetlen a kapzsiság, a csordultig telt kehelybe is szüntelenül töltöget. De csakugyan igaz, hogy a perzsa szokásokat meghonosítom a makedónok között! Mert sok nemzetben látok olyasmit, amit nem szégyen utánoznunk. Csak úgy kormányozhatom helyesen e roppant birodalmat, ha mi is megtanítjuk őket egyre-másra, s ha mi magunk is tanulunk tőlük.”⁸⁴ Ez tehát a hellénizmus alapja, egy birodalomba tömöríteni a helléneket, de azt úgy, hogy közben a hellénség kereteit kiterjeszti a birodalom által meghódított népekre egy egységes mindent felölelő kultúra által. Gyakorlatilag ezt az egységet a helyi sajátosságok, a hódító sereg és a görög kultúra egyesítéséből kívánja megvalósítani. Ez természetesen személyes példájából is adódik, hiszen Nagy Sándor egyszerre játssza a makedón király szerepét, mint hadvezér, a keleti despota szerepét, mint a fáraók és a perzsa királyok méltó utódja és a hellén államférfi szerepét, mint az erényes vezető megtestesítőjét, s ezt utóbbin véleményem szerint egyértelműen érezhető Arisztotelész hatásának a megjelenése.

Nagy Sándor korai halála megtörte az egységes hellén birodalom kialakulásának lehetőségét, azonban az általa lefektetett koncepció, a hellénizmus fennmaradt. A politikai nevelés szempontjából pedig kifejezetten érdekes, hogy a görög nevelés éppen a hellénizmusnak köszönhetően nemcsak, hogy fennmaradt, hanem hódításba kezdett, s megjelent az egész Földközi-tenger medencéjében a sorra alakuló akadémiáknak, museionoknak, lükeionoknak köszönhetően. Ezek a filozófiai iskolák továbbviszik a Szókratész, Platón és Arisztotelész által felépített nevelési elveket, tehát a törvények tiszteletét, a szakértelem fontosságát a politikában, az erényes vezetők keresését és képzését, valamint a tökéletes alkotmány keresését.

Persze a továbbélést és tovább fejlődést nagyban segítette egy új hódító birodalom felbukkanása, s találkozása a hellénizmussal. Rómába i.e. 146 után, a görög területek meghódítását követően terjed el a

⁸³ Quintus Curtius Rufus: A makedón Nagy Sándor története – 122. oldal

⁸⁴ Quintus Curtius Rufus: A makedón Nagy Sándor története – 122-123. oldal

hellénizmus és vele együtt a görög nevelés is teret hódított, ami természetesen részben annak volt köszönhető, hogy a tehetsős és felsőbb társadalmi rétegbe tartozók gyermekeik neveléséhez művelt görög rabszolgákat alkalmaztak. Így a hellénizmus kulturális értékeinek és a görög filozófusok elsősorban Platón és Arisztotelész elméleteinek a terjedése nem meglepő. Jelen tanulmány a politikai nevelő és az egyeduralkodó neveltje kérdéskört igyekszik feszegetni, így a római történelemből az ilyen szempontból méltán leghíresebb párost, Seneca és Nero kapcsolatát emelném ki.

Természetesen nem kívánom kiszakítani ezt a politikai nevelést sem a történelmi környezetéből, hiszen Rómában az i.e. I és az I. század éppen arról szól, hogy hogyan változik meg az állam berendezkedése, alkotmánya s hogyan válik egy köztársaságból egyeduralkodó. Így feltehetően nem véletlen, hogy Seneca az 50-es években arra keresi a választ, hogyan lehet jó egyeduralkodót nevelni, ezért tér vissza Arisztotelészhez. Abból is adódik, hogy az összehasonlításom nem esetleges, hogy maga Seneca is szereti önmagát Arisztotelészhez hasonlítani, míg neveltjét, Nerót Nagy Sándorhoz igyekszik hasonlítani. Persze teljesen más a történelmi helyzet a két esetben. Seneca és Nero a már kialakult Római birodalomban igyekszik helytállni, ahol a principátusnak köszönhetően az egyeduralkodó, ha burkoltan a köztársasági intézmények mögé rejtve, de már jelen van, míg példaképeik egy birodalom születésénél voltak jelen. Valamint az is fontos különbség, hogy míg Arisztotelész tényleg csak nevelője volt Nagy Sándornak, s nem volt jelen Nagy Sándor hódításainál, addig Seneca nemcsak nevelő, hanem aktív politikus is, s Nero uralkodásának elején az egyik legfőbb tanácsadója is az ifjú uralkodónak.

Seneca politikai eszméi és az egyeduralkodó neveléséhez kapcsolódó elképzelései alapvetően A nagylelkűségről című művében fogalmazódik meg, melyet konkrétan Nero császárnak írt. Mai napig vitatkoznak a szakemberek arról, hogy a mű teljes vagy töredékes-e, hogy egyáltalán elkészült-e valaha a teljes változata, illetve, hogy mikor született, a neveléssel párhuzamosan fogalmazódott, vagy az uralkodás első időszakában vagy esetleg a másodikban. Ez utóbbi kérdéskör véleményem szerint azért lehet fontos, mert maga a mű mindenképpen egy üzenet arra vonatkozóan, hogy Néronnak hogyan kellene jó uralkodónak lenni: „A nagylelkűségről szándékozom írni, Nero Caesar, hogy mintegy tükröként szolgáljak neked, s megmutassam, el fogod érni minden örömök legnagyobbikát. Ámbár a helyes tettek igazi gyümölcse maga a tett, s az erényeknek önmagukon kívül nincs méltó jutalmuk”⁸⁵. Mint látható, Seneca is alkalmazza a Platónról és Arisztotelészről átvett erények fontosságának hangsúlyozását. Ugyanakkor megjelenik egy isteni küldetés tudat is: „Hát valóban engem tartottak a legmegfelelőbbnek a halandók közül, engem választottak ki arra, hogy a földön istenek szerepét töltssem be?”⁸⁶, ez gondolat Nagy Sándornál még csak a propaganda szintjén van jelen, viszont Nero esetében, mintha már a tudatba is beépülne. Ennek oka lehet az a történelmi körülmény, hogy itt már egy kialakult egyeduralkodóról van szó, ahogyan azt maga Seneca is megfogalmazza: „Bizony már hosszú ideje úgy összeforrt az állam a Caesar személyével, hogy lehetetlen őket egymástól elválasztani mindkettőjük pusztulása nélkül; hiszen az egyiknek erőre, a másiknak pedig főre van szüksége.”⁸⁷ Sőt az egyeduralkodó mindegyik másik államforma elé helyezi, mikor kifejti: „A királyt ugyanis a természet hozza létre, minként azt a többi élőlény példájából láthatjuk, így a méhekéből. Ezek királyuknak biztosítják a legtágasabb fekvőhelyet, középen a legvédekeztebb helyen. Nincsen semmi dolga, csak mások munkáját veszi számba. Pusztulásával mindnyájan együtt pusztulnak. Sosem tűnnek meg egynél több királyt”⁸⁸. A kérdés tehát nem a körül forog, hogy legyen-e egyeduralkodó vagy ne, hanem hogy milyen a megfelelő uralkodás.

A megfelelő uralkodó leírása mögött viszont folyamatosan feltűnnek az elődöktől átvett elemek, így az erények tisztelete Platónról: „az erények között nem lehet versengés”⁸⁹, hiszen a jó vezetőnek erényesnek kell lennie, ám közülük mégis kiemel egyet, mert szerinte „a nagylelkűség – mint mondtam – minden ember természetéhez illik, ám leginkább mégis az uralkodók dísze.”⁹⁰ A nagylelkűség előtérbe helyezését Seneca a nagy elődök, elsősorban Augustus példájával igyekszik alátámasztani, ugyanakkor egy meghatározott gondolatsorra épülően emelkedik ki ez az erény a többi közül: „A nagylelkűség tehát nemcsak tiszteletet szerez, hanem biztonságot is nyújt, a hatalomnak dísze, egyszersmind a jótétnek legbiztosabb forrása is. Mert mi okozza, hogy a királyok késő öregkor érnek meg, és gyermekeiknek, unokáiknak adják át a birodalmat, a zsarnok uralma pedig átkos és rövid? Mi különbség van a zsarnok és a király között? Hiszen rangjuk és hatalmuk egyformán látszik! Az, hogy a zsarnokok gyönyörűségüket lelik a kegyetlenségben, a királyok viszont csak okkal és kényszerűségből kegyetlenek.”⁹¹ A zsarnokság és a királyság ily módon való szemben állítása Arisztotelészről eredeztethető.

⁸⁵ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 5. oldal

⁸⁶ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 5. oldal

⁸⁷ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 15. oldal

⁸⁸ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 46. oldal

⁸⁹ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 16. oldal

⁹⁰ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 15. oldal

⁹¹ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 31. oldal

A nagylelkűség című műben egyértelműen ezen egy erény körül forognak gondolatsorok, újra és újra ezen egyetlen erényhez tér a szerző vissza, azonban e mögé a gondolat füzér mögé rejtve megjelennek a politika gyakorlati oldalai is. Az egyik ilyen gyakorlati megjelenése a politikának a külpolitikához kapcsolódik. Mint tudjuk Seneca a békés, háborúmentes külpolitika híve volt, s ez a fentebb már említett méhekkal való hasonlat mögé rejtve megjelenik A nagylelkűségről című munkában is: „a legjobban abban tér el tőlük, hogy bár a méhek haragos természetűek és testük arányaihoz képest igen harciasak, fullánkjukat is benne hagyják a sebben, a királyuknak még sincs fullánkja. Tehát azt akarta a természet, hogy ne árthasson”⁹², ezenkívül nyíltan is hangot ad azon elképzelésének, hogy „a fegyver a béke megőrzésére szolgál”⁹³. A másik gyakorlati megjelenése a politikának pedig a politikai propaganda fontosságának megjelenése: „A mi cselekedeteinket igen kevesen veszik észre. Jöhetünk-mehetünk, vagy visszavonulhatunk, megváltoztathatjuk külsőnket is anélkül, hogy ez közfeltűnést keltene. De te, miként a nap, nem maradhatsz rejtve szemünk előtt. Annyi körülötted a fény, hogy minden szem önkéntelenül feléd fordul. Azt hiszed, hogy elének lépsz, pedig felkelsz, mint a nap. Meg se szólalhatsz anélkül, hogy a nemzetek mindenütt meg ne hallják a hangodat. Haragudni sem tudsz anélkül, minden meg ne remegjen, mivel senkire se tudsz úgy lesújtani, hogy ez meg ne rázza a körülötte lévőket is.”⁹⁴ Kifejti továbbá, hogy minden cselekedetére azért kell figyelnie az uralkodónak, mert így nyerheti el népe szeretetét és megbecsülését, mert: „az egyedüli bevehetetlen erő: az alattvalók szeretete.”⁹⁵ Seneca egyértelműen kiemeli a politikai propaganda fontosságát, ugyanakkor nem gondolja úgy, hogy az uralkodó számadással tartozna az alattvalóinak, nála már megjelenik az az elképzelés, hogy az uralkodó nem a senatusnak vagy a népnek, hanem kizárólag a törvényeknek és az isteneknek tartozik számadással. A törvények tiszteletében a szókratészi elveket láthatjuk felbukkanni, azonban az isteneknek való kizárólagos alárendeltségben már az egyeduralkodó kiteljesedésének a jelét láthatjuk.

Az elméleti oldal megvizsgálása után meg kell szemlélünk a gyakorlati oldalt is, hiszen a főkérdés az, hogy sikerült-e Senecának jó egyeduralkodót nevelnie Neróból. Persze erre minden történelmet valaha tanuló ember rávágja a választ, hogy egyértelműen nem, hiszen Nero egy zsarnok volt, azonban a dolog ennél sokkal árnyaltabb, főleg, ha azt a tényt is mellé vesszük, hogy Nero 54 és 68 között 14 évig volt uralmon, ha csak egy kegyetlen zsarnok lett volna, akkor hogy maradhatott volna ilyen sokáig hatalmon?

Nero uralkodását eleve több időszakra lehet osztani. A kezdeti időszakban gyakorlati téren Nero egyeduralkodói hatalma közel sem annyira korlátlan, mint az Seneca elméleti munkájából kiolvasható lenne, sőt Nero hatalma több felől is korlátozott. Először is ott van az anyja, Agrippina befolyása, ugyanis egyrészt az anyja juttatta hatalomra, másrészt az Agrippina által kiépített politikai hálózat nagyon jelentős. Másodszor korlátot jelent Nero számára a két erős tanácsadója, Burrus, a testőrségének vezetője és Seneca, a nevelője, akik ugyancsak az Agrippina által létrehozott politikai háló elemi voltak, s a kezdetekben a 17 éves uralkodó helyett e három embernek a szövetsége kormányzott. Harmadszor nem elhanyagolható az úgynevezett familia caesaris befolyása sem, a familia caesaris Nero elődjének, Claudiusnak a felszabadított rabszolgákból, tehát szabadosokból létrehozott államszervezete, mely természetesen a principátusi burkolt jelleg jegyében működött, de az állam minden területére befolyással bírt. Ezenkívül természetesen ne feledkezzünk meg a senatus és a hadsereg hatalmáról sem. Mint látható Nero csak a törvényeknek és az isteneknek számadással tartozó korlátlan elméleti hatalma nem található meg a gyakorlatban. Sőt a Seneca által írt senatus előtti bemutatkozó beszédében maga Nero is kijelentette, hogy „a maga számára csak a hadsereg és a külügyek irányítását akarja fenntartani, a belső kormányzást és a bíraskodást a senatusnak adja át.”⁹⁶ Az uralkodás első éveiben Nero a senatus szuverenitásának biztosítása mellett korrupció ellenes lépésekkel illetve a korábban sérelmezett gyakorlatok orvoslásával szerzett magának népszerűséget és tiszteletet. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan megkezdődött Agrippina és a familia caesaris hatalmának visszaszorítása, amiben éppen Burrusra és Senecára valamint a senatorokra támaszkodik az ifjú princeps. Az első öt évben sok szakember feltételezése szerint a senatus és a princeps közötti harmóniának a forrása éppen maga Seneca volt, amiből az is látszik, hogy a gyakorlati politika és a Seneca által kidolgozott elméleti háttér jelentős részben eltér egymástól. Ezen időszak alatt a senatus és a hadsereg volt Nero hatalmi bázisa, aminek támogatását a háta mögött érezve folyamatosan vette át a hatalmat az államapparátus felett, feltöltve ezt a saját emberével illetve a korábbi Claudiusshoz tartozó szakemberek megnyerésével.

Nero politikájában a fordulat fokozatosan következett be. Elsőként Claudius vérszerinti fiának, Britannicusnak a meggyilkolását szokták a történétírók kiemelni, azonban ez csak a hatalom legalizálásához kellett, s még nem hozott valódi fordulatot a neroi politikában. Az első igazi fordulat 59-ben Agrippina meggyilkolásához köthető, ugyanis – bár a gyilkosság Burrus és Seneca hallgatóságos

⁹² Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 46. oldal

⁹³ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 33. oldal

⁹⁴ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 22. oldal

⁹⁵ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 48. oldal

⁹⁶ Ferenczy-Maróti-Hahn – 276. oldal

beleegyezésével történik, mert Agrippina ekkor már mindenkinek az útjában áll – a Nero fölötti befolyások közül nemcsak Agrippinának szűnik meg, hanem Burrus és Seneca is a befolyásuk csökkenését élik meg, ugyanis Nero elkezd egy generációváltást a politikában, s ellensúlyokat épít ki Senecákkal szemben. Ráadásul azzal, hogy az anyagiulkosság kiderült, az ezt követő politikai kármentésben pedig Seneca aktív részvételt vállalt az általa írt levéllel, melyben Nero megmagyarázza az anyja halálát, és melyben Agrippinát mintegy démonizálva a rendszer problémáiért felelőssé teszik, Seneca elássa magát a senatus egy része előtt, így ilyen téren is veszít politikai súlyából. Mikor 62-ben tisztázatlan körülmények között meghal Burrus is, s így egy újabb korlátozó tényező tűnik el Nero életéből, Seneca hatalma is megszűnik, hiszen ekkor őt is eltávolítják az udvarból. Innen indul a valódi egyeduralom, mely zsarnokságba és kegyetlenségbe csap át, abba a két dologba, melytől Seneca a művében leginkább óvta az ifjú uralkodót. „Azért kell gyűlölni leginkább a kegyetlenséget, mert először csak a megszokott határokat hágya át, később már minden emberi mértéket is.”⁹⁷

Gyakorlati téren a politikai propaganda Nero alatt kiemelkedően fontos tényező volt, azonban 62 után még fontosabbak lesznek a propagandisztikus elemek, hiszen Nero, mivel feltehetően korlátnak érzi a korábbi senatusra és hadseregére épülő hatalmi bázisát is, a princepsi hatalom kiszélesítésre és egy új hatalmi bázis kiépítésére törekszik, ez pedig éppen a Seneca által ajánlott nép, melyet a „panem et circenses” által talál megnyerhetőnek. Nero egyre vadabb kísérletekbe kezd ilyen téren a művészi körútjaival, sportrendezvényeivel, pénzjuttatások adásával, adómentesség ígéréssel. Persze ezekhez pénzre volt szüksége, amit éppen a korábbi társadalmi bázisától, az arisztokráciától szerez meg vagyonelkobzásokkal és kivégzésekkel. Viszont az új társadalmi bázist nem sikerül megnyernie, ellene van az úgynevezett suttogó-propaganda, vagy más néven a szóbeszéd, aminek a legjobb példája Rómát sújtó tűzvész, hiszen pletyka szintjén a mai napig fennmaradt, hogy Nero gyújtotta fel a várost, holott tudjuk, hogy nem is tartózkodott Rómában a tűz kitörésekor. A propaganda területén még meg kell említeni azt a momentumot, hogy Nero az uralkodásának második felében épít a Nagy Sándor-kultuszra, és önmagát, mint hellén államférfit kívánja aposztrofálni, így a makedón uralkodóval való párhuzamot próbálja erősíteni a politikai propaganda terén, annak ellenére, hogy az uralkodása elején ettől a párhuzamtól még inkább tartózkodott, mivel a rosszemlékű Caligula is erre a párhuzamra épített. A nép megnyerésével is akadtak Neronak problémái, hiszen a bukásához is ez vezetett el végül. Ugyanis éppen egy ilyen népszerűség növelő intézkedéséből tört ki az a zsidó felkelés, melynek leverésére Vespasianust küldi, aki később császár is lesz, s bár nem Vespasianus indítja el a császár elleni lázadást, ám a hadi állapotnak nagy szerepe van abban, hogy a hadsereg fellép Nero ellen. A hatalmi bázisnak tekintett nép pedig nem óvja meg a császárt.

Seneca és Nero esetében tehát véleményem szerint sokkal élesebben elválik a politikai nevelés elmélet és gyakorlata, mint Arisztotelész és Nagy Sándor esetében. Hiszen amíg Arisztotelész empíriára és erényre épülő eszméi láthatóan táptalajra találtak Nagy Sándor gyakorlati tetteiben, addig Seneca a nagylelkűség köré szőtt istenek által korlátozott egyeduralkodója egy zsarnokot hozott létre Nero gyakorlatában.

Mindennek ellenére úgy gondolom azonban, hogy a Szókratésztől egy demokráciából kinövő és elinduló politikai nevelés fejlődésének a folyamata jól bemutatható az egyeduralkodók nevelésének folyamatán, hiszen a politikai nevelés elméletének a valódi próbája éppen az a gyakorlat, amit ezek a tanítványok uralkodóként megvalósítanak a gyakorlatban. Ezenkívül kiemelném még azt is, hogy a politikai nevelés folyamata természetesen nem szakad meg Senecánál, hanem tovább fejlődik a történelemben, s bár Arisztotelész és eszméi elvesznek a kora középkori Európa számára, ám a senecai gondolatsor megjelenése fellelhető a középkori királytűkrökben. Ezek a királytűkrök ugyancsak a jó uralkodót keresik, s ezeknek egyik példányának tekintő István király intelmei Imre herceghez, melyből érveim alátámasztásaként és gondolatim lezárásaként álljon most itt a tizedik parancs: „Az erények mértéke teszi teljessé a királyok koronáját, és a parancsok közt a tizedik. Mert az erények ura a Királyok Királya, miként égi serege áll kereken tíz karból, úgy életed vitele kerekedjék ki tíz parancsból. Kell, hogy a királyt kegyesség és irgalmasság díszítse, de a többi erény is hassa át és ékesítse.”⁹⁸

IRODALOMJEGYZÉK:

1. ARISTOTELÉS: *Az athéni állam*. In: Németh György (szerk.): Államéletrajzok. Osiris Kiadó. Budapest, 1998.
2. ARISZTOTELÉS: *Nikomakhoszi etika*. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1997.
3. ARISZTOTELÉS: *Politika*. Gondolat Kiadó. Budapest.
4. BOSWORTH, A. B.: *Nagy Sándor: a hódító és birodalma*. Osiris Kiadó. Budapest, 2002.
5. CURTIUS, Rufus Quintus: *A makedón Nagy Sándor története*. – <http://mek.oszk.hu/02600/02652/>

⁹⁷ Seneca: A nagylelkűségről Nero császárnak – 56. oldal

⁹⁸ Szent István király intelmei Imre herceghez – 99. oldal

6. FERENCZY Endre – MARÓTI Endre – HAHN István: *Az ókori Róma története*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest, 1998.
7. HEGYI Dolores – KERTÉSZ István – NÉMETH György – SARKADY János: *Görög történelem a kezdetektől Kr.e. 30-ig*. Osiris Kiadó. Budapest, 1996.
8. *Szent István király intelmei Imre herceghez*. – In: *Források, legendák, intelmek*. Interpopulart Könyvkiadó. Budapest, 1993.
9. KERTÉSZ István: *Nagy Sándor és a hellénizmus alapvetése*. Ikva Könyvkiadó. Budapest, 1992.
10. MÉSZÁROS István – NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla: *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*. Osiris Kiadó. Budapest, 1999.
11. LAMB, Harold: *Világhódító Nagy Sándor*. Gondolat. Budapest, 1980.
12. PLATÓN: *Az állam*. – In: *Platón összes művei*. II. kötet. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1984.
13. PLATÓN: *Az államférfi*. – In: *Platón összes művei*. III. kötet. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1984.
14. PLATÓN: *Szókratész védőbeszéde*. – In: *Euthüphrón, Szókratész védőbeszéde, Kritón*. Platón összes művei kommentárokkal sorozat. Atlantisz. 2005.
15. PLUTHARKHOSZ: *Párhuzamos életrajzok*. I. kötet Magyar Helikon. 1978.
16. SENECA, Lucius Annaeus: *A nagylelkűségről Nero császárnak*. Seneca Kiadó. 1997.
17. TAKÁCS László: *Nero. Politikusi arcképvázlat*. Pázmány Péter Katolikus Egyetem. Bölcsészettudományi Kar. Piliscsaba, 2010.
18. XENOPHÓN: *Emlékeim Szókratészről*. Európa könyvkiadó. 1986.
19. XENOPHÓN: *Kürosz nevelkedése*. – In: *Xenophón filozófiai és egyéb írásai*. Osiris kiadó. Budapest, 2003.

JÁSZ BORBÁLA: (ÉPÍTÉSZ)NŐK A MODERN KONYHÁBAN - BMGE, FILOZÓFIA ÉS TUDOMÁNYTÖRTÉNET DOKTORI ISKOLA

„Az eszme, hogy a nő elhelyezkedését épen úgy, mint a férfi, az emberi munka bármely ágában keresse, még ma is sok ellenkezésre talál. Az ellenkezés nagy része onnan ered, hogy a házon kívül dolgozó nő kénytelen-kelletlen kevesebb figyelmet szentelhet a házának, mint a nem kereső nő. De szimpátiától és antipátiától függetlenül, gazdasági nyomás hatása alatt, mégis mind több és több nő szorul arra, hogy a látszólag improduktív háztartási munka helyett, vagy mellett, a házon kívül is, mint tényleg kereső fél szerepeljen a férfi oldalán. Az ilyen kereső nő számára tényleg felmerül a probléma, hogy vajon okvetlenül szenvednie kell-e a háztartásnak azáltal, ha a nő nem öli belé összes testi és lelki képességeit? Nincs olyan megoldás, amely a háztartási munkát annyira leegyszerűsítse, hogy az rövidebb időben kisebb erőfeszítéssel legyen elintézhető? A probléma kisebb erővel, de éppen olyan szükségszerűen a „háztartási” nőnél is felvetődik. Nincs lehetőség arra, hogy egy nő jó háziasszony legyen anélkül, hogy egész életét főzéssel, nagytakarítással s harisnyastoppolással töltse?”

Korunk, 1928.⁹⁹

Az 1920-as, 1930-as években a modernizmus stílusirányzatának előretörésével radikális változás megy végbe az építészetben. Az új lakások és házak immár nem reprezentációs igényeket, hanem a családi szféra jelentőségét tekintették elsődlegesnek. Ennek megfelelően olyan helyen, s olyan lakásban kívántak élni, ahol napfény, friss levegő és tisztaság van. A társadalmi változások révén a nők szerepe megváltozik, a 20. század elején műszaki egyetemi szakokat kezdenek elvégezni. Ezen kívül általánossá válik, hogy a nők munkába állnak, így egyfajta kettős szerepük alakul ki. Kevesebb idő jut a háztartás teendőinek elvégzésére, így a mérnökök a modern építészet eszköztárához nyúlva megkísérlik megreformálni a konyhát, amibe a nőket, a leendő használókat is bevonják. Azt a modern, funkcionális, célszerű konyhát, melyben minden kéznél van, s az ott történő munka a lehető legkevesebb időt veszi igénybe.

Tanulmányomban a társadalmi, gazdasági-szociális és életkörülmények változásainak bemutatása után az építész-nők különböző konyhareform kísérleteit ismertetem, különös tekintettel Stuttgartra, Frankfurtúra, Bécsre és az USA-beli fejlesztésekre, amivel azt szeretném szemléltetni, hogy egy kontinenseken átívelő, internacionális folyamatról van szó. Mindez koncepcionális jelleggel történik, modelleket és mintákat dolgoznak, amelyeket propagálnak az egyes mintatelepeken és a megvalósult telepépítések esetében.

1. ELŐZMÉNYEK

1.1 A életkörülmények változása

A 19. században egy polgári lakás térszerkezetét alapvetően a reprezentáció alapelvei szerint alakították ki. Ilyen otthonokban a gazdasági-gyakorlati funkciójú terek sokkal kisebb, illetve egyáltalán semmilyen hangsúlyt nem kaptak. Ez a technikai lemaradás különösen jól megfigyelhető a konyha esetében, hiszen ez pusztán a cseléd tereuma volt, aki cselédszobával nem rendelkező lakásokban a konyhában lakott. A konyha fejlesztésének szükségessége nem érződött, mert a polgári családban nem a feleség, hanem a cseléd élettere volt a konyha.¹⁰⁰

A 20. század elején az építészeti formanyelvben változás történt, a historizmus történeti ízlése helyett ekkortól már a szecesszió került előtérbe. Motívumkincsében teljesen megújult építészeti keretben, de gyakorlatilag változatlan lakásformákkal és funkciókkal élt tovább a 19. századi hagyomány. Ekkortájt az a jelentős városrendezési lépés következik be, miszerint a város peremén családi házas, illetve villaövezeteket terveznek, ám ezekben az épületekben is pusztán mellékhelyiségnek tekintik a konyhát, ami az alagsorban vagy a ház hátsó traktusában helyezkedik el.¹⁰¹

1.2 A technikai körülmények változása

Az európai nagyvárosok mintájára például Budapesten is elkezdődik a modernizmus folyamata. Az 1890-es években a középosztály az elővárosokba kezd áramolni, belvárosi bérpaloták helyett családi házakban kívánnak kevésbé zsúfolt, napfényes, friss levegős környezetben. Már ekkor megjelennek a típustervek, a központi fűtésre és fürdőszobára való igény, ám a konyha reformja elmaradt.¹⁰² 1910 körül

⁹⁹ ÉRSEK Anna: *A modern háztartás technikája*, in. *Korunk*, 1928. január.

http://epa.oszk.hu/00400/00458/00219/korunk_EPA00458_1928_01_4502.html utolsó megtekintés 2013. március 2.

¹⁰⁰ HANÁK Péter (szerk.): *Polgári lakáskultúra a századfordulón*, MTA Történettudományi Intézete, Bp. 1992. 50-51. p.

¹⁰¹ HANAK Péter i. m. 197. p.

¹⁰² HANAK Péter i. m. 204. p.

kerül sor minderre, mikor ugyan a konyha pozicionálása változatlan, ám már nem szabad mellékhelyiségnek tekintni, tágasnak, tisztának, szellősnek és higiénikusnak kell lennie.¹⁰³

A 19. század végén a lakberendezésében a gáz, a víz és a szennyvíz lakásokba való bevezetése újdonságnak számított. A historizmushoz képest visszaszorulnak a reprezentációs igények, amiről a figyelem sokkal inkább a magánszféra, a családi élet terei felé terelődik.¹⁰⁴ Az 1930-as évekre az elektromos áram használatának elterjedése mérföldkövet jelentett a lakások helyiségeinek, így a konyha megtervezésében is. A lakóépületek kialakítása folyamatosan a funkcionalizmus rendező elve alá kerül.¹⁰⁵

1.3 A nők társadalmi-szociális körülményeinek változása

A nő társadalmi helyzetében, a kötött nemi helyzetet és a családon belüli alárendeltséget tekintve az ipari forradalom hozta meg az első, jelentős változást. A nők munkába álltak, először pusztán a textiliparban, majd később olyan új munkahelyek jöttek létre, melyeket a kevésbé képzett és a férfiakénál gyengébb fizikumú nem is megfelelően el tudott látni. Később az oktatás tömegessé válása révén nőtt a nők iskolázottsága, szélesedett az általuk betölthető foglalkozások spektruma és nőtt a szakmához jutás; a születésszabályozás következtében kevesebb gyerek születik, így a középosztály soraiban egyre nő a szabadidő, mivel csökken a nevelésre fordított idő. A 19. században, Angliában indul el először a nők választójogáért való küzdelem, valamint a családon belül alárendeltség megszüntetése. Mindezen reformkísérletek pusztán az 1. világháború után mutatnak látványos eredményeket. Ennek következtében a nő tárgyból alannyá vált, s az új nő ideálja változásokat idézett elő a társadalomban.

1890 és 1918 kulcsfontosságú a nők jogaiért való harcban. Németországban a radikális korszak feministái a bal oldali politikai pártokban dolgoztak, ahol a nők számára teljes politikai és szociális egyenlőség mellett tették le a voksukat. Míg a szocialista férfiak elismerték a nők élettársi szerepét, a vezetés hivatalosan a különállót, de egyenlő koncepciót támogatták. Amikor 1918-ban a szociáldemokraták hatalomra kerülnek, teljesítik a forradalmi napok ígéreteit. Weimarban bejelentik a nők férfiakkal való egyenjogúságát és a szavazásra való lehetőségüket. Ironikus, hogy pont ezt a győzelmes időszakot egy olyan periódus követte, mely megszorításai a feminista mozgalmat is érintették. A mozgalom aktivistái már idősek voltak, a fiatal nők pedig többé már nem kívántak részt venni benne, így a feminista szervezet tagjainak száma erősen lecsökkent.

Másrésről az alkotmányos jogok bevezetésével párhuzamosan megjelent az új nő, egy komplex és ellentmondásos figura. A fiatal nő megpróbált megfelelni az egyre növekvő modernizmusnak és saját, új szabadságának, a korabeli nő önteremtésének modelljével együtt. A kor ideálja az amerikai filmek szereplőnője, aki szociálisan és szexuálisan felszabadított, valamint az egyre növekvő számú fiatal, dolgozó anya.

Az idealizált, új nő egy jelenség, ami úgy tűnt, problémákat fog okozni az állam céljaiban: a rövidre vágott haj, ruháinak nem feminim vonala, szociális viselkedése, hogy dolgozik, gyakran egyedül, nem szeretne nagy családot, nem akar kimerülni a házimunkában. Az új nő ezzel az életstílussal maga volt a megtestesült függetlenség és modernitás. Ennek következtében alakult ki az az állami politikai feladat, hogy a „nőket újra megszeliítsék”.¹⁰⁶

A társadalomban bekövetkezett változások, mint például tehát a nők munkába állása alapvető változások sorozatát indította el a köz- és magánéletben egyaránt. Mindezen történeti-szociális előzmények szorosan hozzá tartoznak a férfiak és nők társadalomban betöltött szerepének vizsgálatához. Megállapíthatjuk, hogy a foglalkozások nemspecifikus jelleggel rendelkeznek.¹⁰⁷ Hogyha e vizsgálódás eredményeit az építészetre kívánjuk alkalmazni, megállapíthatjuk, hogy e területen több rétegben is megjelenik a nemi tartalom. Túllépve azon, hogy a mérnöki-műszaki, s így az építészeti praxist is hagyományosan a férfiaknak tulajdonítják, egy házban illetve lakásban mindig is voltak hagyományosan inkább férfias és sokkal inkább nőies terek. A társadalmi és kulturális viszonyok lecsapódásaként értelmezhetjük, hogy a konyha hagyományosan a nő tere egy otthonban.¹⁰⁸

Az általam vizsgált időintervallumban, az 1920-as és 1930-as években, amikor hagyományosan a modern stílus térhódításáról beszélünk az építészetben, forradalmi jelenséget tapasztalhatunk. A dolgozó nő kitör eddig szerepéből, s már nem a tradicionális munkakörökben (például tanítónő, ápolónő) tanul és vállal munkát¹⁰⁹, hanem elszórva bár, de helyet követel magának a műszaki értelmiség sorai között is. A nőt

¹⁰³ THOROCZKAI Wigand Ede: „A ház” in. *Magyar Iparművészet* 1910. 316. p.
http://epa.oszk.hu/01000/01059/00083/pdf/magyar_iparmuveszet_EPA01059_13_08_1910_315-324.pdf utolsó megtekintés 2013. március 2. vő. Hanák Péter i. m. 214. p.

¹⁰⁴ HANAK Péter i. m. 215. p.

¹⁰⁵ HANAK Péter i. m. 219. p.

¹⁰⁶ HENDERSON, Susan R.: „A revolution in the women's sphere—Grete Lihotzky and the Frankfurt Kitchen” in. Miller LANE, Barbara: *Housing and Dwelling—Perspectives on Modern Domestic Architecture*, Routledge, 2007. 248. p.

¹⁰⁷ MOLNÁR László: *A munka szerepe a nők életútjában*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1981. 118. p.

¹⁰⁸ SIMON Mariann: *Valami más – Beszélgetések építésznőkkel*, Terc, Bp. 2003. 10. p.

¹⁰⁹ MOLNÁR László: i. m. 119. p.

„öntudatos, társadalmi lényé” teszi az oktatás¹¹⁰, az előretörő feminizmus hatására kibontakozik az a változás, ami nem a nő megítélésben, hanem önmagához és a társadalomhoz való viszonyában érhető tetten: autonómmá válik.¹¹¹ Egészen idáig az építészeti és lakberendezési a férfiak területe volt, ami többek között azt a problémát is felveti, hogy tud egy férfi olyan helyiséget a lehető legjobban kialakítani, ami sokkal inkább a nő tere a lakásban.

A kutatásban a nők szerepének azon aspektusa is fontos lesz számomra, milyen folyamatokat figyelhetünk meg a háztartás vezetése és a házimunka végzése kapcsán a nők munkába állása révén. Hogyan változik a munkamegosztás a háztartáson belül azáltal, hogy a nők keresővé válásával, s ennek következtében hogyan alakul át a családon belüli hatalmi struktúra.¹¹²

Másik vizsgálandó kérdéscsoport, melyet Simon Mariann fogalmaz meg, miszerint mások-e a nők, ha építenek és terveznek, s ha igen, miben fogható meg ez a különbség? Vajon más tervezési módot, térszervezést és anyagokat használnak? Mindennek biológiai vagy inkább szociológiai-társadalomtudományi alapjai vannak?¹¹³ Köztudott, hogy a nők az építészeti egész történetében fontos szerepet játszottak, mivel az otthon kialakításában kiemelkedő a jelentőségük. Ám itt mindig névtelen nőkről beszélünk, akiket a nőtudomány kutat, ám esetünkben már ismert építész-nők munkásságának kutatása áll a fókuszban.¹¹⁴

2. A MODERN KONYHA MEGJELENÉSI TERÜLETEI ÉS KONCEPCIÓI

2.1. A modern építészeti stílusának és célkitűzésének elterjedése Európában

„Elég idő telt el a világháború óta. Elég alkalmunk volt arra, hogy megfigyeljük a haladás irányát. Az észszerűség, mely a modern lakás zsinórmértéke, édestestvére a rációnak meg a racionalitásnak, mely a technikában s a gazdasági életben lett úrrá. Hol vannak a legendás idők házassodni készülő párpai puha fészek után sóvárgó vágyaikkal? Amerikából egy új emberiség lakásideálja jön feltarthatatlanul: kéz hajókabin nagyságú szobával. Beépített szekrények. Rugóra járó ágyak. Csapószékek. Villanykonyhában sütő-főző, vasaló asszonyok. Még egy gombnyomás a technika fejlődésében s egyetlen központ fogja láthatatlan hullámokkal mozgásba hozni a lakásgepet.”¹¹⁵

Németországban már a 19–20. század fordulóján megjelenik az a kezdeményes, mely az iparművészet felemelkedést tűzte zászlójára. Ennek szervezett, intézményesített kereteket adott a Der Deutsche Werkbund, melyet 1906-ban Hermann Muthesius alapít meg tizenkettő művésszel és tizenkettő vállalattal. A szerveződés mozgalmi jellege programadó attitűdjükből és programjükből is világossá válik. A Werkbund programban megfogalmazza elveit, melyek szerint fő céljuknak a művészet által megnevesített ipari munka a nagyipar és a kézműves iparművészet egységes munkája eredményeképpen jöjjön létre.¹¹⁶

Hermann Muthesius bírálja az iparművészet németországi állapotát és a tömegtermelés, valamint a szabványosított tervek felé való fordulást szorgalmazza,¹¹⁷ Muthesius-sal szemben a Henry van de Velde nevéhez köthető irányzat a művészek egyéni alkotását tekinti fontosabbnak. Ebből az ellentétből indul ki az a diszkusszió, ami a Werkbund egész tevékenysége során foglalkoztatja az építészeket is: a Norm und Form vita, mely a tipizálás és egyediség közti ellentétet kívánja feloldani.

A Der Deutsche Werkbund tehát az 1. világháború előtt elsősorban iparművészeti célokat tűz ki, az 1. világháború után továbbfejlődik, s már a modern lakás eszményének kialakítása a cél mind szociális, mind műszaki és mind gazdasági kérdések tekintetében. Ekkoriban kezdenek el – az iparművészeti jelleg miatt – összekapcsolódni a lakáskultúrával. Az 1914-es Werkbund kiállítás a nyolc éve létező Werkbund céljait konkretizálja, melyek az ipar területére vonatkoznak. Az iparban. iparizáltságban még az iparművészetnél is mélyebb területet kívánnak elfoglalni. A kiállításon is kibontakoznak azok az elvek, melyek szerint a Werkbund a gyáripari termelésben is az igényességet, tartósságot és a jobb anyaghasználatot kívánja előmozdítani. Iparművészeti orientáltságuk miatt a kiállításon fontos kérdés lesz a lakás.

A lakás megfelelő kialakításának a problematikája már a századfordulón megjelenik elsősorban Adolf Loos-nál, aki nagy hatással lesz Josef Frank-ra, a bécsi Werkbundsiedlung programadója. A Modern Építészeti Nemzetközi Kongresszusához (CIAM) kapcsolható a minimális lakás, az Existenzminimum élettér kidolgozásának elve. Az egységnyi lakás a lehető legkisebb áron készül el, s lehetőleg az eddigi polgári

¹¹⁰ ACSÁDY Judit: „A huszadik század asszonya” in. Hernádi Miklós: *Nemek és igenek – A feminizmus vitaanyagából*, Minerva, 1988. 244. p.

¹¹¹ ACSÁDY Judit i. m. 253. p.

¹¹² MOLNÁR László i. m. 184–186. p.

¹¹³ SIMON Mariann i. m. 14. p.

¹¹⁴ SIMON Mariann i. m. 14. p.

¹¹⁵ NÁDAI Pál: *Ház, Kert, Napfény*, KMENy, Bp. 1932. 7. p.

¹¹⁶ GELLÉRI Mór: „A Műipar felemelkedése”, in. LYKA Károly (szerk.): *Művészet*, 1915. 56–66. p.

¹¹⁷ MUTHESIUS, Hermann: *Stilarchitektur und Baukunst*, in: *Wandlungen der Architektur im XIX. Jahrhundert und ihr heutiger Standpunkt*, Mülheim-Ruhr : Schimmelpfeng, 1902. 66. p.

házaknál nagyobb komfortfokozattal. A CIAM építészei arra a megfontolásra jutnak, hogy a nagy lakótelepeknek több jövőjük van, mint az egyedülálló családi házaknak, ám emellett a minimális lakásokból álló lakótelepeknek a zöld övezetben kell elhelyezkedniük, ahol érvényesülhet a házak „napfényre komponáltsága”, s a minimális lakás a dolgozók – alkalmazottak, munkások felső rétegei – alapigényeinek megfelelő szociális, emberi és technikai feltételei alapvetően kidolgozhatóak. Így a potenciális kör kitágul, a polgári réteg helyett a dolgozó osztályok számára kislakásokat terveznek, melyek nem azonosak a háború utáni szükségslakásokkal.¹¹⁸

2.2. Frankfurt

Az első világháború után Frankfurt városa a kritikus lakhatási helyzet megoldására tömeges lakásépítésbe kezdett. A városvezetés Ernst May építészrt kérte föl a szociális lakásépítési terv kidolgozására és megvalósítására. A munkát egy olyan szervezet felállításával kezdi, mely egyesíti az összes építési és városrendezési szervezetet. Megalapítja a Das Neue Frankfurt című folyóiratot, hogy megfelelő eszmei alapot biztosítson az építkezésekhez. Fontos megjegyezni, hogy May nem csak a szociális lakásépítési módszert (Existenzminimum), hanem egy általános rendezési tervet is kidolgoz Frankfurtra vonatkozóan. Olyan típusalaprajzokat dolgoztak ki, melyeket egységesen egy közös nappali térből vagy lakószobából nyíló funkcionális terek rendszere jellemez. A kis helyiségek között található az ülőkádas fürdőszoba és a lakószobával összenyitható minimális konyha. Legfontosabb eszköze a mindenre kiterjedő tipizálás. Minden lakás számára előírták egy olyan, főzés céljára szolgáló helyiség koncepciójának megtervezését, amely olcsón kivitelezhető, de egyszerűen és praktikus berendezett. A konyha kialakítására pusztán 6,5 négyzetméter szánt az építész.¹¹⁹

2.2.1. Frankfurti konyha

Mindezeket az ismereteket szintetizálva koncepcionálta a bécsi Iparművészeti Főiskolán első nőként építész diplomát szerező *Margarete Schütte-Lihotzky* az úgynevezett *Frankfurti konyhát*, mely sikert aratott a lakásépítési program keretében.

Grete Schütte-Lihotzky Ernst May munkatársa volt a frankfurti és szovjet lakótelep építéseknél. Fő szakterülete az iskola- és az óvodatervezés. Ernst May azzal a céllal kérte közreműködését a frankfurti szociális lakótelepek építkezéséhez, hogy „mint asszony az asszonyok számára” olyan típuskonyhát tervezzen, hogy a főzés mozzanatai a lehető legfunkcionálisabban valósulhassanak meg. Az ő nevéhez fűződik tehát a modern, beépíthető konyhabútorok előfutárának tekinthető frankfurti konyha koncepciójának kidolgozása. A tervező gazdaságossági szempontok mellett a dolgozó nők igényeit próbálta összegyűjteni, mikor megalkotta azt a konyhai elrendezést, mely beépíthető bútorokkal és gépekkel lett felszerelve. Az 1920-as években épült 10000 frankfurti szociális bérlakás konyhájában alkalmazták a prototípust. Ez a konyha rendelkezett először olyan komplett berendezéssel, amely a háziasszonyt állította a középpontba, az ő mozgásához igazodott, optimalizálni kívánta a helyiségben folytatott tevékenységét és a helykihasználási szempontokat. A frankfurti konyhát egy kis laboratóriumnak is tekinthetjük, mely alapötletét egy vasúti étkezőkocsi konyhájából merítette az építész. A beépített bútorokban tárhelyeket alakított ki, sok fiókot, rakodásra alkalmas polcot; a munkapult az ablak elé került. Minden konyhai eszköznek megtervezett helye volt, a konyha közepén forgószékekkel.¹²⁰

Schütte-Lihotzky-nak 1926-ban a Das Neue Frankfurt-ban megjelent egy cikke, melyben a háztartás ésszerűsítése mellett érvel. Az életmód megváltozásával a nőkben kialakult az igény a konyha mint munkakörnyezet könnyebbségére is. A probléma, ami a háztartás racionalizálásának kérdését illeti, a lakosság minden rétegei számára egyenlő fontosságú; így a középosztálybeli asszonyok számára, akiknek a háztartás ellátásában nincs semmilyen segítségük, s azon dolgozó asszonyoknak is, akik a háztartás mellett más foglalkozást is kell végezni. A nők túlterhelte váltak, amit orvosolni kell, mivel ennek népegészségügyi következményei lehetnek. Schütte-Lihotzky úgy vélekedik, hogy már tíz éve felismerték azt, hogy fontos a háziasszonyok mentesítése a felesleges megterhelés alól. A háztartások vezetésére egyfajta közös gazdálkodást javasol, tehát ellenzi az egykonyhás háztartásokat. A háztartások racionalizálásának problémája nem oldható meg egyedül, pusztán közös összefogás eredményeként.¹²¹

A kérdés tulajdonképpen az, hogyan tudjuk a háztartásban javítani illetve megszüntetni az eddig megszokott erő- és időpazarlást. Schütte-Lihotzky kifejti, hogy három különböző foglalkozás számára fontos, hogy a feltett kérdésekre a megfelelő választ megtalálják: a háziasszonyoknak, a gyárosoknak és az építészeknek. Fontosnak tartja a háziasszonyok képzését is, ami szükséges ahhoz, hogy a rendelkezésre álló gépeket és berendezéseket helyesen kezelje, megteremtve így a házimunka célszerű módját.¹²²

¹¹⁸ *Werkbundsiedlung Wien 1932* katalógus: Köln – Paris – Wien 18-19. p.

¹¹⁹ PREISICH Gábor: *Ernst May*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1983. 9-10. p.

¹²⁰ PREISICH Gábor i. m. 38. p.

¹²¹ LIHOTZKY, Grete: „Rationalisierung im Haushalt” in: *Das Neue Frankfurt*, 5/1926-27. 179. p.

¹²² LIHOTZKY, Grete: *Rationalisierung im Haushalt* 179. p.

A lakás és a konyha kialakítása természetesen a modernizmus jegyében történik, különös tekintettel a berendezés világosságára, egyszerűségére és célszerűségére. A cél a „meghitt és kedélyes” otthon, ami most már nem a régi, ódivatú berendezéssel és bútorokkal kell, hogy kialakítva legyen. Schütte-Lihotzky úgy fogalmaz, hogy „Az egyszerűség és célszerűség a többség számára egyet jelent a józansággal.”¹²³ Werner Nosbrisch is kiemeli, hogy a korszerű háztartás, s főleg a modern, munkatakarékos konyha nagy érdeklődésre tart számot.¹²⁴ A tervezők számára megoldandó feladat tehát, hogy a háziasszony a családnak úgy állítson elő minőségi ételt, hogy az a lehető legkevesebb anyagvesztéssel és ráfordított energiával megvalósítható legyen. E két – látszólag – ellentmondó cél együttes megvalósításának elsődleges eszköze a megfelelő konyha.¹²⁵

A tömeglakások céljára készült beépített frankfurti konyhát tehát a funkcionalizmus és célszerűség irányelvei szerint tervezte az építész. A komplex tűzhely a nappaliba vezető ajtó mellett helyezkedik el, hogy megkönnyítse a lakószobában lévő étkezőasztalhoz való eljutást. A tűzhely felett lefolyócsatornával kombinált páraelszívót helyeztek el. A komplex mosogató hasonlóan praktikusnak került beépítésre: a jobbkezesek számára kényelmesen a mosogatót balról kell elvenni, majd a mosogatás után jobbra lehet letenni. A munkapult az ablak előtt kapott helyet, a konyha közepre lámpa van belógatva, a bal oldali szekrények rekeszei az élelmiszerek számára vannak fenntartva. Az edénycepegtető a tűzhely felett van, ahol az edények gyorsabban száradhatnak. A konyhához forgószék tartozik, ezzel könnyítve meg a háziasszony munkáját.¹²⁶ A konyhában külön rekesz található a porcelántányéroknak, szekrény a fazekaknak, a mosogatóasztal edényei nikkelből vannak, hogy lassabban hűljön ki bennük a víz, a falról lehajtható a vasalódeszka, valamint a plafonról lelógó toló lámpa a konyha teljes hosszában mozgatható, hogy a konyha bármely része megvilágítható legyen. Láthatjuk tehát, hogy a frankfurti konyha minden egyes apró részletében a háziasszony munkájának megkönnyítését szolgálja.¹²⁷

Az építész megkülönböztet három esetet, melyekben más lehet egy konyha berendezése és a konyhában végzett tevékenység: a háztartás háztartási alkalmazott nélkül, a háztartás egy illetve két háztartási alkalmazottal.¹²⁸ Werner Nosbrisch kiegészíti ezt a megkülönböztetést azzal, hogy az alkalmazottak száma a kicsi, közép és nagy lakásokhoz igazodik.¹²⁹

A konyha kialakítása során véleménye szerint két anyag dominálhat: a fa és a fém. Schütte-Lihotzky szerint a technológiai és célszerűségnek megfelelő legjobb konyha példája az elektromos konyha.¹³⁰

Érdekesség, hogy Schütte-Lihotzky a frankfurti beépített kiskonyha tapasztalatait az iskola- és tanulókonyhák kialakításánál is kamatoztatta. Iskolakonyháinak megtervezése során a frankfurti konyhát vette alapul, ami egy egységnek felel meg, s ilyen egységekből áll össze a tanulókonyha, mely négy diák számára megfelelő.¹³¹

A FRANKFURTI KONYHA NAGYON SZÉLES KÖRBEN ELTERJEDT, S A MAI NAPIG TARTÓ RECEPCIÓTÖRTÉNETE VAN. A BÉCSI IPARMŰVÉSZETI MÚZEUMBAN (MAK) ELKÉSZÍTETTÉK AZ EREDETI TELJES HASONLÓSÁGÁRA A KONYHÁT. Juliet Kinchin, a MOMA-ban 2010-ben megrendezett *Counter Space: Design and the Modern Kitchen* című kiállítás kurátora pedig a következőképpen jellemezte: „A TERVEZÉS TEKINTETTEL VAN A MODERN VILÁG KÍVÁNALMAIRA: A HATÉKONYSÁGRA, A HIGIÉNIÁRA, A SZABVÁNYOSÍTÁSRA ÉS A TÁRSADALMI ELVÁRÁSOKRA”.

132

2.3. Konyhatípusok a tengerentúlról

2.3.1. Amerikai konyha–Lakókonyha

A frankfurti konyhát is kitermelő két világháború közötti időszakban egy másik tendencia is létezett, mely vitát kavart a konyháról szóló kánonban. Tudniillik a szoba–konyhás felosztás mellett ugyancsak a

¹²³ LIHOTZKY, Grete: *Rationalisierung im Haushalt* 180. p.

¹²⁴ NOSBISCH, Werner: „Die neue Wohnung und ihr Innenausbau, der neuzeitliche Haushalt” in. *Das Neue Frankfurt* 6/1926-27. 188. p.

¹²⁵ ÉRSEK Anna: *A modern háztartás technikája* i. m. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00219/korunk_EPA00458_1928_01_4502.html utolsó megtekintés 2013. március 2.

¹²⁶ LIHOTZKY, Grete: *Rationalisierung im Haushalt* 181. p.

¹²⁷ ÉRSEK Anna: *A modern háztartás technikája* i. m. http://epa.oszk.hu/00400/00458/00219/korunk_EPA00458_1928_01_4502.html utolsó megtekintés 2013. március 2.

¹²⁸ LIHOTZKY, Grete: *Rationalisierung im Haushalt* 182. p.

¹²⁹ NOSBISCH, Werner i. m. 188.p.

¹³⁰ LIHOTZKY, Grete: *Rationalisierung im Haushalt* 183. p.

¹³¹ LIHOTZKY, Grete: „Neue frankfurter Schul-und Lehrküchen” in. *Das Neue Frankfurt* 1/1929. 279. p.

¹³² <http://designwire.interiordesign.net/products/art/2239/kitchen-design-exhibition-opens-at-moma> utolsó megtekintés 2013. március 2.

gazdaságosság jegyében kialakult a lakókonyha típusa is. Két nyomós érv erősített létjogosultságát: az olcsóság, valamint hogy az egyszerűbb osztályok télen is inkább a konyhát használják nappali tartózkodásuk színhelyéül.

A nemzetközi kiskonyha koncepcióját követve a bécsi Werkbundsiedlung-on a konyha munkakonyhaként funkcionált, ami főként a 2. világháború után terjedt el. Ezen kívül magánál Josef Franknál, a lakótelep vezető építészénél megjelenik az étkezőkonyha (Essküche) és a lakókonyha fogalma (Wohnküche) is, melyet összefoglaló nevén *amerikai konyhának* nevezhetünk, s Bécsben *Käthe Böhm* nevéhez kapcsolható.

Az USA-beli *Christine Federicks* állította elsőként a középpontba a konyha használóját és úgymond köré rendezte be a helyiséget, azaz a célszerű funkciónak leginkább megfelelő módon. Fonal segítségével megmérte a konyhában végzett munkák során megtett kilométereket és felmérte a bejárt utakat. Ennek megfelelően rendezte el a bútorokat, s világossá vált, hogy a praktikus elrendezés akár 50%-kal megrövidíti a megtett út hosszát.¹³³ Christine Federicks több művet is írt ebben az új típusú házvezetés és háziasszony feladata témájában, melyek nagy hatással voltak Erna Meyer-re.¹³⁴

A későbbiekben divat is lett a lakókonyha, ami az Amerikából beáramló új életforma szimbóluma is volt. A modern életfelfogáshoz szerintük hozzá tartozik, hogy a konyha a lakás legfontosabb helyszíne, hiszen itt kell a lehető leggyorsabban, tápláló étellel ellátni a családot – s ebben a folyamatban a család minden tagja aktív szerepet vállal. A lakókonyha neve azt jelenti, hogy a konyhát nem pusztán főzésre, mosogatásra és vasalásra lehet használni, hanem részben a családi élet színtere is. Az e fajta konyhatípus alatt természetesen nem egy elavult típust kell érteni. Bár nagyobb hely áll a háziasszony rendelkezésére, a konyha mégis funkcionálisan van berendezve, minél kisebb helyen, hogy minden egyszerűen elérhető és hozzáférhető legyen; ezen kívül egy másik funkció is ugyanolyan ranggal helyet kaphat a helyiségben. Általában az étkező, illetve a még felügyeletet igénylő gyermekek számára lehet kialakítani egy sarkot. Az egyedül, cseléd vagy segítség nélkül dolgozó háziasszony számára nagy segítség lehet, hogy az étkezéskor nem kell elhagyni a helyiséget, az edényeket ki-be hurcolni.¹³⁵

2.3.2. Minimális konyha az USA-ból

A lakókonyha mellett Amerikában is kialakult a minimális konyha, amit „kitchenette”- ének neveznek. Ennek természetesen társadalmi-gazdasági okai is vannak, a cselédhiány, a magas lakbér és a kevés ráfordítható idő, ami miatt ott indult meg először a konyha korszerűsítése. Ez egy olyan főzőfülke, melyben a mosogatót, tűzhelyet és jégszekrényt szekrény foglal magába, s teszi mindezt maximum 2 méter szélességben. A szerkezet oldalára vasalódeszka illetve asztal csatolható fel. Használat után az egész kis konyha teljesen elrejtethető a szem elől.¹³⁶

2.4. Stuttgart, Weissenhofsiedlung

A két világháború közötti építészet változásai először az 1927-ben épült stuttgarti Weissenhofsiedlung esetében mutatkoznak meg szembeűnően. Stuttgartban a mintatelep az építészet nemzetközi stílusának tárháza 21 épülettel és 63 lakással. A példaértékű épületeket Peter Behrens, Victor Bourgeois, Le Corbusier, Josef Frank, Ludwig Mies van der Rohe, Jacobus Johannes és Pieter Oud, Hans Scharoun, Adolf Gustav Schneck, Mart Stam építészek tervezték. Ez volt az első olyan lakó együttes, amely az építészet szakmai körén túlnyúlva nyilvánosságot kapott. A fél év alatt lezajlott építkezés során kislakásos, zárt sorba épített bérházak 6-6 lakással és részben szabadon álló, részben szabadon álló, részben zárt sorú három-, két- és egylakásos családi házakat építettek fel.

2.4.1. Stuttgarter Kleinküche

Európában *Erna Meyer* a stuttgarti Weissenhofsiedlung építésekor a konyhát ergonómiai törvényekkel igyekezett kialakítani. *Hilde Zimmermann*-nal közösen alkották meg a „stuttgarti kiskonyha” koncepcióját, melyet beépített bútorokkal berendezett, L alakú helyiségként képzeltek el. A funkcionális kiskonyha kritériuma, hogy könnyen lehessen tisztántartani, röviden bejárható utakkal rendelkezzen, napfényes és jól szellőztethető legyen.¹³⁷ Nézeteiket a *Die From* című folyóirat 1927. októberi számában is megjelentették: *Das küchenproblem auf den Werkbundaustellung*.

Erna Meyer kimondja, hogy a legegyszerűbb háznak sem pusztán menedékkül kell szolgálnia, hanem a jó életet biztosítania. A ház és annak helyiségei feladata, hogy hétköznapi feladataink megoldásában segítségül legyenek úgy, hogy a minimális erő és időbefektetést igényelje az részünkről. Ezek a reformok a társadalom minden osztálya számára egyaránt fontosak. Erna Meyer két ponton kívánta a reformokat elvégezni: a

¹³³ Z. TÁBORI Piroska (szerk.): *A család tanácsadója*, Dante Könyvkiadó, Bp. 1930. 249. p.

¹³⁴ MIKLAUTZ, Elfie–LACHMAYER, Herbert–EISENDLE, Reinhard i. m. 26-27. p.

¹³⁵ Z. TÁBORI Piroska i. m. 83-84. p.

¹³⁶ Z. TÁBORI Piroska i. m. 251. p.

¹³⁷ MIKLAUTZ, Elfie–LACHMAYER, Herbert–EISENDLE, Reinhard: *Die Küche – Zur Geschichte eines architectonischen, sozialen und imaginativen Raums*, Wien, 1999. 29. p.

lakásreform praktikusságáról és a költségvetési reformok racionalizálásáról beszél. Célja tehát az új nő és az új korszak közötti kulturális kontextus megtalálása. Mivel a férfi munkaterülete a házon kívül van, a nőé viszont otthon is, e kettősség miatt a nőnek csak korlátozott ideje van a háziasszonyi teendők ellátására. Ezért is illeti kritikával a férfiak általi tervezést, különösen a konyha esetében; így azt hangsúlyozza, hogy a tervezésnél a háziasszonynak együtt kell működnie az építésszel, hogy a lehető legjobb kialakítást ki tudják dolgozni. Meg kell szüntetni, hogy minden otthoni feladat többszörösét vegye el annak az időnek, ami a jó koncepcionálás révén kiszámítható. Az értelmetlen káosz helyett jól megtervezett rendnek kell uralkodnia, melyhez meghatároz egy tíz pontos listát, Az otthon mint munkahely javításához címmel. A háziasszony tízparancsolatából a konyha szempontjából az a fontos számunkra, hogy Erna Meyer kimondja, racionális konyhatervezésre van szükség, ami a konyhában eltöltött időt minimalizálja, így egy ergonómiai tanulmány vált szükségessé. A konyha tulajdonképpen egy laboratórium, ami kizárólag a háziasszony tartózkodási helye, így előnye, hogy az étkező részt a nappaliban nem lengi be élelmiszerszag.¹³⁸ A berendezést illetően hasonlóakban Margarete Schütte-Lihotzky-hoz a beépített bútorokat javasolja az építész, ám ebben az esetben elemekből összeállítható típusbútorokat használ.¹³⁹

2.5. A bécsi Werkbundsiedlung

A Der Deutsche Werkbund programja és célkitűzése megvalósulásának egyik fontos lépcsőfoka a bécsi Werkbundsiedlung. Bécs vezető építésze Joseph Frank, aki Stuttgartban egy ikerházat tervezett.¹⁴⁰ Frank alapállásából kiindulva gondosan választotta ki az építészeket¹⁴¹, akik munkái szerint megfelelnek a gazdaságosság és legkisebb tér koncepciójának.¹⁴² A jelige „*Siedlungshäuser mit Wohnungen kleinster Art* volt”.¹⁴³ 1925-ben magalakul a *Haus und Garten*, Joseph Frank szervezete, amely lakberendezéssel, bútorok dizájnolásával foglalkozott, s szorosan összefonódott a Siedlung-programmal. Béccsel kapcsolatban is felmerül a lakótelep kérdése, s a mintatelep a közös vonás Stuttgart és Bécs között. Az elméleti alapot Muthesius *Das englische Haus* című műve szolgáltatta. A feladat, hogy a saját lakótelep létrehozásakor Stuttgart tanulságait továbbfejlesszék, hogy a lakó együttesek megfeleljenek a modern ház kritériumainak: jó benapozottság, higiénia, letisztult formavilág, funkcionalitás, célszerűség. A hangsúly a Weissenhofsiedlunggal szemben nem az új építészet és új építési stíluson, hanem a funkcionális megoldásokon van. A legfontosabb szempontok közé tartozik, hogy megfelelően érvényesüljön a legkisebb tér koncepció, a megtervezett kilátás, a térkapcsolatok, és a telep egységessége.

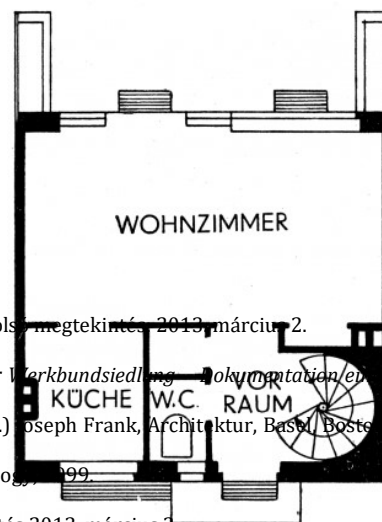
2.5.1. Margarete Schütte-Lihotzky: Woinovichgasse 2-4.

Szinte kézenfekvőnek tűnik, hogy a Bécsben első nőként diplomát szerző építész Bécsben is tervezzen. A bécsi Werkbundsiedlung-on egy ikerházat tervezett, ami Max Fellerer-ével együtt a legkisebb házak a lakótelepen. Max Fellerer-rel együtt mindketten sorházat terveztek, 35 és 36 négyzetméteren, hasonló alaprajzi megoldással: a nappali a ház teljes szélességében húzódik, mely a telekhatárt is megsabja. A különbség a konyha megközelítésében érhető tetten, mivel Fellerer esetén az előszobából, Margarete Schütte-Lihotzky tervezésében pedig a nappaliból juthatunk a helyiségbe.

Schütte-Lihotzky-t ebben a koncepcionálásban kamatoztatta a Frankfurtban megszerzett ismereteket a konyha legjobb megtervezésével kapcsolatban. A lakótelep házai tipizálásának koncepciói mellett az érdekelte, hogyan lehet a lehető legtökéletesebb térkapcsolatot kialakítani a konyha és a nappali között. Véleménye szerint a háziasszony szinte nem is volt családtagnak tekinthető, mert mindig a konyhában kellett tartózkodnia, míg a család többi tagja étkezett. Ezt orvosolandó itt, a bécsi házában is a legrövidebb utat alakította ki a konyha és a lakószoba között.

Ez az épület a kétszintes sorházak közé tartozik. A szinteket egy linóleummal burkolt, vas csigalépcső kapcsolja össze. Az emeleten két hálószoba és a fürdőszoba található, valamint a nagyobbik szobához teljes szélességében erkély kapcsolódik. A ház előtt délnyugati irányban fut a kert, amihez nagy üvegfelületű ablakok és terasz ajtón enged kilátást.¹⁴⁴

A két ház már a kiállítás alatt vevőre talált. Fontos tehát összegezni, hogy Margarete Schütte-Lihotzky sok éves nemzetközi lakásépítési tapasztalattal felvértezve érkezik a Werkbundsiedlung-ra,

¹³⁸ <http://www.uni-stuttgart.de/iwe/personen/kuhn/text/kuhn-frankfurterkueche.pdf> utolsó megtekintés 2013. március 2.

¹³⁹ MIKLAUTZ, Elfe-LACHMAYER, Herbert-EISENDEL, Reinhard i. m.30. p.

¹⁴⁰ KRISCHANITZ, Adolf: „Entstehung und Zielsetzung der Werkbundsiedlung” in: *Die Wiener Werkbundsiedlung - Dokumentation* / ed. by Joseph Frank, Architektur, Basel / Bostel, Berlin, Birkhäuser Verlag 1985, 16. p.

¹⁴¹ FRANK, Josef: „Das Haus als Weg und Platz” in: BERGQUIST, Mikael, MICHÉLSEN, Olof (Hrsg.) *Joseph Frank, Architektur*, Basel / Bostel, Berlin, Birkhäuser Verlag 1995, 120-131. p.

¹⁴² BLAU, Eve: *The architecture of Red Vienna 1919-1934*, Massachusetts, Institute of Technology, 1999.

¹⁴³ KRISCHANITZ, Adolf i. m. 17-18. p.

¹⁴⁴ <http://www.werkbundsiedlung-wien.at/de/haeuser/haus-61-und-62/> utolsó megtekintés 2013. március 2.

egyetlen nőként harminc építész mellé. Épületével kapcsolatban el kell mondanunk, hogy különbözik az eddigi lakótelep építési koncepcióktól, amikben részt vett. Bécsben egy olyan Siedlung-ot terveztek meg, mely egyedi megoldásokkal, villajellegű épületekkel rendelkezett, s inkább a felsőközéposztály számára volt financiálisan elérhető. A Frankfurter konyha tehát nem csak a típusházakban lehet megvalósítható, hanem ilyen, egyedi tervezésű, sajátos koncepciójú épületekből álló lakótelepen.

145

3. MÁS TERVEZŐK KONYHAKONCEPCIÓI – VARIÁCIÓK ÉPÍTÉSZ URAK ÁLTAL

Bruno Taut volt az a másik építész, aki Christine Fedricks mellett befolyásolta Erna Meyer konyhakoncepcióját. Bruno Taut nevéhez is köthetünk modernista kialakítású konyhát, méghozzá az 1926-os berlini lakótelepen. Az „Onkel Tom Hütte” beépített konyháját tervezte meg. A bútorok fehér, a linóleum sötétkék, a falak pedig sárga színűre festettek. A színek is a modernizmus jegyében kerültek kiválasztásra: a sárga felerősíti a napfény jelenlétét, a fehér felületek pedig könnyen tisztíthatók. Taut számára a konyha „a lakás idege”, ahol a háziasszony fő munkája kis háztartásban játszódik le, tehát bizonyos redukciónál beszélhetünk a konyha kialakításának történetében.¹⁴⁶

Még egy korabeli példaként érdemes görcső alá venni Jacobus Johannes Pieter Oud holland építész konyháját a bécsi Werkbundsiedlung-on. Oud konyhájának fala fehér, padlózata sötét csempével burkolt – a tisztántarthatóság jegyében. A konyha berendezésében a vertikális irányok és a nyitott bútorok dominálnak, amitől levegősebbnek tűnik a tér. A háziasszonynak egy zongoraszékhez hasonló, állítható ülőalkalmasság áll rendelkezésére.¹⁴⁷

Természetesen még egy sor kiváló építész jelentős épületének konyháját lehetne megvizsgálni, ám már e két példa alapján levonható a következmény. Ezek a konyhák is a modernizmus követelményeinek, a napfény, levegő, tisztaság, célszerűség és funkcionalitás jegyében készültek, ám bizonyos apró, ámde fontos részletekkel nem számoltak a tervezők. A helyiség mérete túl nagy, nincs minden a háziasszony keze ügyében, tehát túl sok a megtett út a főzés során. A lámpák elhelyezésükből kifolyólag nem helyezhetők át a konyha bármely pontjára, hogy a használó segítségére legyenek. Az élelmiszertartó rekeszek túl nagyok, nehezen mozdíthatók. A szék nem kerek, pedig a görgőkkel ellátott szék szintén időtakarékos eszköz.

4. ÉRTÉKELES ÉS RECEPCIÓTÖRTÉNET

A klasszikus modernizmus korszakában, a két világháború közötti időszakban az építészek a technikai és társadalmi-szociológiai körülmények változása révén felmerülő, a lakással kapcsolatos kérdéseket kívánták orvosolni. Ehhez hozzájárult, hogy 20. század elején megváltozott a nők társadalomban betöltött szerepe, tanulmányaik lehetősége kibővült, immár műszaki területen is jeleskedtek, mint például Magyarországon Pécsi Eszter, az első végzett statikusnő és Várnay Marianne, az első építésznő. Különösen fontos az építésznők otthon-konstituáló szerepe, ami a konyha fejlesztésével és modernizálásával függött össze. Céljuk egy olyan, a modernség eszméi jegyében megtervezett konyha volt a lakásban, ami a megváltozott társadalmi és technikai igényeknek is megfelel. Erre a célkitűzésre több megoldási javaslat is született, párhuzamosan Európában és az USA-ban: a stuttgarti kiskonyha, a frankfurter konyha és az amerikai lakókonyha. Mindegyik típusnak a mai napig tartó, gazdag recepciótörténete van, ám a 2. világháború utáni belsőépítészek és lakberendezők mégis prototípusként – a tömeggyártás miatt korábban legsikeresebb – frankfurter konyhára tekintettek. Ez az ergonómiai és funkcionális kiképzés adta az alapot a helyiség későbbi fejlődésének. A tervezők egyre tökéletesebb elrendezéseket dolgoztak ki, hogy megvalósulhasson a munkafolyamat praktikus sorrendje (egysoros, kétsoros, L, U, G alakú, konyhaszigetes). Tanulmányomban arra szerettem volna rámutatni, hogyan változott meg a konyha élettere a modernizmusban azáltal, hogy a tervező és a használó személye ugyanabból a nemből kerül ki. Elmondható, hogy az 1920-as és 1930-as években a női tervezőknek köszönhetően a konyha helyiségének átfogó reformja született meg.

IRODALOMJEGYZÉK

1. ACSÁDY Judit: „A huszadik század asszonya” in. Hernádi Miklós: *Nemek és igenek – A feminizmus vitaanyagából*, Minerva, 1988.
2. BLAU, Eve: *The architecture of Red Vienna 1919-1934*, Massachusetts, Institute of Technology, 1999.
3. ÉRSEK Anna: *A modern háztartás technikája*, in. *Korunk*, 1928. január.
http://epa.oszk.hu/00400/00458/00219/korunk/EPA00458_1928_01_4502.html
utolsó megtekintés 2013 március 2.
4. FRANK, Josef: „Das Haus als Weg und Platz”, in: BERGQUIST, Mikael, MICHÉLSEN, Olof (Hrsg.) Josef Frank, Architektur, Basel, Boston, Berlin, Birkhäuser Verlag 1995.

¹⁴⁵ <http://www.werkbundsiedlung-wien.at/de/haeuser/haus-61-und-62/> utolsó megtekintés 2013. március 2.

¹⁴⁶ MIKLAUTZ, Elfie–LACHMAYER, Herbert–EISENDLE, Reinhard i. m. 27-28. p.

¹⁴⁷ MIKLAUTZ, Elfie–LACHMAYER, Herbert–EISENDLE, Reinhard i. m. 32. p.

5. GELLÉRI Mór: „A Műipar felemelkedése”, in. LYKA Károly (szerk.): *Művészet*, 1915.
6. HANÁK Péter (szerk.): *Polgári lakáskultúra a századfordulón*, MTA Történettudományi Intézete, Bp. 1992.
7. HENDERSON, Susan R.: „A revolution in the women’s sphere–Grete Lihotzky and the Frankfurt Kitchen” in. MILLER LANE, Barbara: *Housing and Dwelling–Perspectives on Modern Domestic Architecture*, Routledge, 2007.
8. KRISCHANITZ, Adolf: „Entstehung und Zielsetzung der Werkbundsiedlung” in. *Die Wiener Werkbundsiedlung – Dokumentation einer Erneuerung*, Compress Verlag 1985.
9. LIHOTZKY, Grete: „Neue frankfurter Schul- und Lehrküchen” in. *Das Neue Frankfurt* 1/1929.
10. LIHOTZKY, Grete: „Rationalisierung im Haushalt” in. *Das Neue Frankfurt*, 5/1926-27. 179.
11. MIKLAUTZ, Elfie–LACHMAYER, Herbert–EISENDLE, Reinhard: *Die Küche – Zur Geschichte eines architectonischen, sozialen und imaginativen Raums*, Wien, 1999.
12. MOLNÁR László: *A munka szerepe a nők életútjában*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1981.
13. MUTHESIUS, Hermann: „Stilarchitektur und Baukunst”, in: *Wandlungen der Architektur im XIX. Jahrhundert und ihr heutiger Standpunkt*; Mülheim-Ruhr : Schimmelpfeng, 1902.
14. NÁDAI Pál: *Ház, Kert, Napfény*, KME Ny, Bp. 1932.
15. NOSBISCH, Werner: „Die neue Wohnung und ihr Innenausbau, der neuzeitliche Haushalt” in. *Das Neue Frankfurt* 6/1926-27.
16. SIMON Mariann: *Valami más – Beszélgetések építésznőkkel*, Terc, Bp. 2003.
17. PREISICH Gábor: *Ernst May*, Akadémiai Kiadó, Bp. 1983.
18. STEINMANN, Martin: *CIAM Dokumente 1928-1939*, Birkhäuser, Basel und Stuttgart, Birkhäuser, 1979.
19. THOROCZKAI Wigand Ede: „A ház” in. *Magyar Iparművészet* 1910.
http://epa.oszk.hu/01000/01059/00083/pdf/magyar_iparmuveszet_EPA01059_13_08_1910_315-324.pdf utolsó megtekintés 2013. március 2.
20. *Werkbundsiedlung Wien 1932 katalógus*, Köln – Paris – Wien, 2012.
21. Z. TÁBORI Piroska (szerk.): *A család tanácsadója*, Dante Könyvkiadó, Bp. 1930.
22. <http://designwire.interiordesign.net/products/art/2239/kitchen-design-exhibition-opens-at-moma>
utolsó megtekintés 2013. március 2.
23. <http://www.uni-stuttgart.de/iwe/personen/kuhn/text/kuhn-frankfurterkueche.pdf>
utolsó megtekintés: 2013. március 2.
24. <http://www.werkbundsiedlung-wien.at/de/haeuser/haus-61-und-62/> utolsó megtekintés 2013. március 2.

KOVÁCS SÁRKÁNY HAJNALKA: A SZERBIAI ÉLELMISZERIPARI KÉPZÉSEK A SZABVÁNYOK ÉS A JOGSZABÁLYOK TÜKRÉBEN - DE AGTC, „HANKÓCZY JENŐ NÖVÉNYTERMESZTÉSI, KERTÉSZETI ÉS ÉLELMISZERTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA”

1. BEVEZETÉS

Az élelmiszeriparban (is) rendkívüli jelentőséggel bír a képzés és a képzettség. Számos körülmény közrejátszik abban, hogy egy adott élelmiszeripari üzemben a dolgozók mennyire felkészültek. Független az ország képzési rendszerétől, a jogszabályi előírásoktól, az alkalmazott élelmiszer és/vagy minőségirányítási rendszerektől, és az üzem által kialakított előírásoktól.

Munkámban bemutatom a szerbiai képzési rendszert, elemzem az élelmiszeriparra vonatkozó jogszabályi előírásokat oktatás és szakmai kompetencia szempontjából, elemzem a szabványok oktatásra vonatkozó aspektusait, valamint annak gyakorlatát húsz élelmiszeripari cégben.

2. A SZERBIAI (FELSŐ) OKTATÁSI RENDSZER

Habár Szerbia 2012.03.01. -én megkapta az Európai Unió tagjelölti státuszát, az oktatási rendszerét még nem hangolta össze teljes egészében az Európai Unió gyakorlattal.

A négy éves képzés keretében történt középiskolai oklevél megszerzése után két választási lehetősége van a tovább tanulni szándékozókknak:

- BSc – alap szakmai tanulmányok („Osnovne stručne studije”) 180 kreditpont
- BSc -alap egyetemi tanulmányok („Osnovne akademske studije”) 180-240 kreditpont

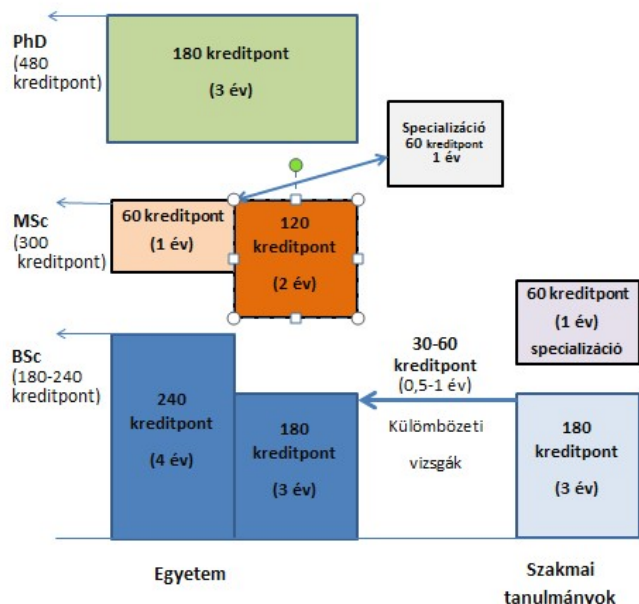
A két képzési rendszer átjárható, különbözeti vizsgákkal a szakmai tanulmányokat folytató egyén át tud iratkozni az alap egyetemi tanulmányokra.

Az alap szakmai tanulmányok befejeztével 60 kreditpont megszerzésével lehetőség van specializációra. De specializálódni lehet az alap egyetemi tanulmányok után is.

Következő képzési szint a „Master” tanulmányok, amely befejeztével specializálódhat a tovább tanulni vágyó, avagy ha 300 kredit pontot összegyűjtött, a Ph.D. tanulmányokra iratkozhat be.

A szerbia felsőoktatási rendszer sematikus ábrázolása

Forrás: saját szerkesztés

Számos esetben egy külföldön szerzett oklevél elismertetése Szerbiában akadályokba ütközik, ez megnehezíti a külföldön megszerzett tudás integrációját. Az oklevelek elismertetése a Felsőoktatási Törvény alapján történik. [3]...

Szerbiában nincs felnőttképzésre vonatkozó Törvény jelenleg, így felnőttek igen sokszínű képzési kínálatot találják magukat szemben.

Azonban a formális és nem formális oktatással foglalkozó intézmények feladata, hogy mind több embert megtanítsanak arra, ami a munkáltató követelményei között szerepel: idegen nyelvismeret, számítógép használat. A megfelelő szakmai végzettség és jártasság mellett további követelmények sorakoznak: jó kommunikációs képesség, személyi adottságok, analitikus tulajdonságok, innovatív hozzáállás, kezdeményezőkézség, kitartás, stb. [10]

„A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat az egyetlen állami intézmény, amely úgy-ahogy rendszeresen foglalkozott és foglalkozik a felnőttképzéssel, mint annak a szervezője, bonyolítója és legtöbbször finanszírozója. Képzési programjaik azonban az esetek többségében nem a valós szükségletek függvényében valósulnak meg, kimenetelük kétes.” [4]

3. A SZERBIAI JOGSZABÁLY ÁLTAL MEGKÖVETELT KÉPZETTSÉGI SZINTEK ÉS KOMPETENCIÁK AZ ÉLELMISZERIPARBAN

Az Európai Unió jogszabályok harmonizációjának keretében Szerbiában is fókuszba került az élelmiszerbiztonság szabályozása az EU-s direktívák tükrében. Egyre több új és harmonizált jogszabály lép életébe, amelyet alkalmazni kell.

Szerbia törvénykezése számos esetben előírja a formális tanulási tevékenység által megszerezhető oklevél fajtájának a meglétét az élelmiszeriparban dolgozó munkavállalók számára.

Ilyen általános követelmény e területen az ún. „higiéniai minimum” vizsga megléte amelyet a „Szabályzat a személyi és élelmiszerhigiéniai alapismeretek megszerzésének a módszeréről és programjáról” [8] lát elő. Ez egy „általános” tudásfelmérést takar az élelmiszerbiztonság és személyi higiéniai területén azon személyek részére, amelyek közvetlen érintkezésbe kerülnek az élelmiszerekkel. Az tudásfelmérést négyévente látja elő a Szabályzat.

A Szerb Köztársaság törvénykezése meghatározza a „növényi eredetű termékek részletes gyártási és kereskedelmi feltételeiről szóló Szabályzatában” [7] azon termékek körét, amelyek gyártásához meghatározott iskolai végzettség szükséges:

„Cukor, növényi olaj, növényi olajból nyert termékek, gyümölcs és zöldség alapú termékek, gyümölcsnektárok, üdítőitalok, élesztő, adalékanyag, keksz és rokon termékei, csokoládé és cukorkák gyártását élelmiszer technológia szakos mezőgazdasági mérnök, élelmiszermérnök vagy kémikus vezetheti.

A gyümölcs és zöldség alapú termékek, gyümölcsnektárok, üdítőitalok gyártását gyümölcsészet és szőlészet szakos mezőgazdasági mérnök is vezetheti.

A malomipari termékek, kenyér, péksütemény, tészták, tea, kávé alapú termékek, valamint kalácsok, torták és hasonló termékek gyártását a cukrászatokban megfelelő, legalább három évig tartó (III. szintű képzettség) középfokú képesítéssel rendelkező személy vezetheti.”

A pálinkáról és más alkoholtartalmú italokról szóló Törvény [11] a következőképpen határozza meg a szakkáder szükségességének a kérdéskörét:

A gyártó kielégíti a követelményeket szakkáder tekintetében, amennyiben határozatlan időre alkalmaz mezőgazdasági mérnököt, növényi eredetű termékek szakirányon végzett okleveles technológus mérnököt-mastert, agrármérnököt, egyetemi végzettséggel rendelkező biotechnológust, ill. olyan élelmiszertechnológust, amely rendelkezik vizsgával az alkoholos fermentáció tantárgyból, és gyakorlatlall kell rendelkezni két év pálinkagyártás és más alkoholos italok gyártásával.

Az állati fehérjét feldolgozó üzemekben a „higiéniai minimum” vizsga megléte elégséges a munkához, bármilyen egyéb képesítés megléte nélkül. (A munkát a hatósági állatorvosi felügyelő felügyelete mellett végzik az üzemek.)

E mellett a Jogszabály egyéb képzést is előlát az Élelmiszerek higiéniajának a feltételeiről szóló Szabályzatban[9], miszerint az élelmiszerkezelés során biztosítani kell a személyek oktatását:

-hogyan azokat oktatva legyenek és vagy ismerniük kell a munkájukkal összhangban az élelmiszerek higiéniaját,

- az a személy, amely felelős a HACCP működtetéséért és a megfelelő Útmutatók alkalmazásáért, ki kegyen oktatva a a HACCP hét alapelvének az alkalmazására,

-az oktatási programok, amelyet alkalmaznak az élelmiszer bármely előállítás feldolgozási és forgalmazási szakaszában alkalmaznak, összhangban kell lenniük az egyéb külön szabályozásokkal.

A HACCP rendszer alkalmazását Szerbiában először a 2005-ben kiadott Állategészségügyi Törvény [1] látta elő majd a 2009-ben megjelentetett Élelmiszerbiztonsági Törvény [2] a növényi nyersanyagot feldolgozó ipar számára.

Az Élelmiszerbiztonsági Törvény megfogalmazásában a HACCP eszköz a veszélyek értékelésére és olyan (ön)sabályozó rendszer felállítására, amely inkább a megelőzésre összpontosít, és elsősorban nem a végtermék ellenőrzésére épül.

Az élelmiszeriparban azon dolgozók számára, akik közvetlen érintkezésbe kerülnek az élelmiszerrel, a kötelezően alkalmazandó HACCP rendszer (Codex Alimentarius Commission, Hazard Analysis and Critical Control Point (HACCP) General principles of food hygiene CAC/RCP 1 – 1969) [5] oktatást, képzést lát elő.

Azon élelmiszereket érintő műveletekben részt vevők számára, akik közvetlenül vagy közvetve érintkezésbe kerülnek élelmiszerrel képezni vagy oktatásban kell részesíteni és az élelmiszer-higiéniai ismereteiket olyan szintre megfelelő műveletre kell hozni, amelyek alkalmassá teszik őket a műveleteik elvégzésére.

A képzést alapvető fontosságúnak jellemzi az élelmiszer-higiéniai rendszeren belül.

A személyzet minden tagjának tisztában kell lennie saját szerepéből és felelősségéből származó élelmiszer szennyeződéssel vagy romlással szembeni védelemmel. Az élelmiszereket kezelőknek rendelkezniük kell a szükséges ismeretekkel és készségekkel, hogy képesek legyenek higiénikusan kezelni azokat. Azoknak, akik erős tisztító vegyszereket vagy más, potenciálisan veszélyes vegyi anyagokat használnak a munkájuk során, fel kell hívni a figyelmüket a biztonságos kezelési technikákra.

A képzés szintjének a meghatározására következő tényezők figyelembevétele szükséges:

- az élelmiszer természetét, a kórokozó vagy romlást okozó mikroorganizmusok a növekedését és szaporodását elősegítő képességét;
- a módot, ahogyan az élelmiszert kezelik és csomagolják, beleértve a szennyeződés valószínűségét;
- a végső fogyasztás előtti feldolgozás vagy további feldolgozás jellege;
- a feltételeket, amelyek mellett az élelmiszer-tárolásra kerül, és a
- a várható időtartamot fogyasztás előtt.

Időszakosan vizsgálni kell a képzés és oktatás hatékonyságát, valamint a rendszeres felügyeletet és ellenőrzést kell biztosítani annak biztosítására, hogy az eljárásokat hatékonyan végzik.

A vezetőknek és a felügyelőknek szükséges ismeretekkel kell rendelkezniük az élelmiszerekkel kapcsolatos folyamatokról és ismerniük kell a az élelmiszer-higiéniai elveket és gyakorlatot, hogy képesek legyenek megítélni a potenciális kockázatokat, és meg tudják tenni a szükséges intézkedéseket, hogy orvosolják a helyzetet..

Képzési programokat rendszeresen vizsgálni kell, és szükség szerint frissíteni kell. Rendszert kell bevezetni annak érdekében, hogy az élelmiszer-kezelők továbbra is tisztában van az összes szükséges eljárások biztonságának az élelmiszer alkalmasságának fenntartásához.

Az előírások és a jogszabályi előírások nem rendelkeznek a tekintetben, hogy a szükséges tudást formális avagy informális képzés során szükséges elsajátítani.

A szervezeten belüli informális képzés részeként tekinthető a jogszabályfigyelés vagy a szakmai folyóiratokból, kiadványokból történő információszerzés.

Másik tanulási lehetőség szervezeten belül a szervezet többi tagjától történő tanulás, a cég működési struktúrájába, szabályzataiba és előírásokba beépült tudásanyag hasznosítása.

4. A SZERBIAI ÉLELMISZERIPARI ÜZEMEK BEN ALKALMAZOTT SZABVÁNYOK OKTATÁSI VONATKOZÁSAI

A jogszabályi előírások mellett az élelmiszeriparra vonatkozó szabványok is elő látják a képzések fontosságát. A képzések dokumentálása mellett egyre nagyobb hangsúlyt kap a képzési tervek és tematikák fontossága, valamint a képzések hatékonyságának a vizsgálata.

4.1 MSZ ISO 9001: 2009 MINŐSÉGIRÁNYÍTÁSI RENDSZER

Számos élelmiszeripari cég a HACCP rendszer mellett az MSZ ISO 9001:2009 minőségirányítási rendszer bevezetése, [13] alkalmazása, valamint tanúsítása mellett dönt. A szabvány általánosan alkalmazható, nem ágazat specifikus. Az EN ISO 9001:2008 (MSZ EN ISO 9001:2009) szabványt az ISO (International Organization for Standardization) Nemzetközi Szabványügyi Szervezet ISO/TC 176 „Minőségirányítás és minőségbiztosítás” bizottsága dolgozta ki, amely az EN ISO 9001:2000-et váltja le. Az EN ISO 9001: 2008 minőségirányítási rendszer az ISO 9000 szabványcsalád tagja, amelyet az ISO (International Organization for Standardization) Nemzetközi Szabványügyi Szervezet tett közzé.

Sikeres tanúsítást követően a tanúsítványt akkreditált tanúsító testület állítja ki. A tanúsítvány érvényességi ideje három év sikeres éves felügyeleti ellenőrzés mellett.

E szabvány hatos fejezetének része az emberi erőforrás kezelés, amely a következőket határozza meg:

Azoknak a munkatársaknak, akik olyan munkát végeznek, amely hatással van a termékre vonatkozó követelményeknek való megfelelésre, felkészültnek kell lenniük a megfelelő oktatás, képzés, készségek és gyakorlat alapján.

A szabvány előírja, hogy a szervezetnek:

- meg kell határoznia a termékre vonatkozó követelményeknek való megfelelést befolyásoló

munkát végző munkatársak számára szükséges felkészültséget,

- gondoskodnia kell képzésről vagy más tevékenységről a szükséges felkészültség elérése érdekében,
- ki kell értékelnie az elvégzett tevékenységek eredményességét,
- gondoskodnia kell arról, hogy munkatársai tudatában legyenek tevékenységük szerepének és fontosságának, valamint annak, hogy miképpen járulnak hozzá a minőségcélok eléréséhez, valamint
- megfelelő feljegyzéseket kell megőriznie az oktatásról, a képzésről, a készségekről és a gyakorlatról.

E szabályozás elősegíti azt, hogy az egyén által megszerzett tudásanyag beépüljön a szervezeti kultúrába, ezáltal a szervezet többi tagja számára elérhetővé váljon. Ennek megvalósulásában a szervezetnek kiemelkedő szerepe van.

Az MSZ EN ISO 9004:2009 Magyar szabvány útmutatást nyújt bármely szervezet számára a tartós siker elérésének támogatásához a minőségirányítási megközelítés alkalmazásával, szélesebb kitekintést nyújt a minőségirányításra, mint az ISO 9001 szabvány (azonban nem tanúsítható).

A szabvány megfogalmazásában a munkatársak a szervezet jelentős erőforrásai, és teljes bevonásuk növeli azt a képességüket, hogy értékeket hozzanak létre az érdekelt felek számára. A munkatársak a legértékesebb és legkritikusabb erőforrások, biztosítani kell, hogy munkakörnyezetük támogassa a személyes fejlődést, tanulást, tudásátadást és csoportmunkát. A szervezetnek a szükséges felkészültség biztosítása érdekében ki kell dolgoznia és karban kell tartania egy „munkatársi fejlesztési tervet” a hozzá kapcsolódó folyamatokkal. Ezeknek a folyamatoknak segíteniük kell a munkatársak felkészültségi szintjének a meghatározását, fejlesztést és bővítést. A szabvány szorgalmazza olyan intézkedések bevezetését, amelyek a dolgozók képességének fejlesztésére és/vagy megszerzésére irányul a hiányok csökkentése érdekében.

4.2 MSZ ISO 22 000:2005 ÉLELMISZERBIZTONSÁGI IRÁNYÍTÁSI RENDSZER

Az EN ISO 22 000:2005 szabvány [12] összhangban van az EN ISO 9001:2008-al, valamint integrálja a Codex Alimentarius Commission által kidolgozott Veszélyelemzés, Kritikus Szabályozási Pontok (HACCP) rendszerének alapelveit és alkalmazásának lépéseit.

A szabvány alkalmazható az összes folyamatra az élelmiszerláncban.

A szabványt is az ISO (International Organization for Standardization) Nemzetközi Szabványügyi Szervezet dolgozta ki, ezen belül az ISO/TC 34 „Mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek műszaki bizottság” készítette a CEN/SS C01 „Élelmiszer-ipari termékek” műszaki bizottságával együttműködve.

Az EN ISO 22 000:2005 szabvány a HACCP tanúsíthatósága céljából került kidolgozásra. [6]

Sikeres tanúsítást követően a tanúsítványt akkreditált tanúsító testület állítja ki. A tanúsítvány érvényessége ideje három év sikeres éves felülvizsgálati ellenőrzés mellett.

A szabvány 6. pontjában pontosan megfogalmazza az oktatásokra és a képzésekre vonatkozó rendelkezéseit:

„az élelmiszer-biztonsági csoport és a személyzet azon tagjainak, akiknek tevékenysége hatással van az élelmiszer-biztonságra, felkészültnek kell lenniük és rendelkezniük kell megfelelő végzettséggel, képzettséggel, készséggel és tapasztalattal. Ha az élelmiszer-biztonsági irányítási rendszer kialakításához, bevezetéséhez, működtetéséhez vagy értékeléséhez külső szakértők segítségére van szükség, akkor ezeknek a külső szakértőknek a felelősségi körét és hatáskörét meghatározó megállapodásról szóló feljegyzéseket vagy szerződéseket hozzáférhetővé kell tenni.

- A szervezetnek meg kell határoznia az élelmiszer-biztonságot befolyásoló tevékenységet végző személyzet számára szükséges felkészültséget,
- gondoskodnia kell a szükséges képzésről, vagy hoznia kell más olyan intézkedést, amellyel biztosítja a személyzet szükséges felkészültségét,
- gondoskodnia kell arról, hogy az élelmiszerbiztonsági irányítási rendszer felügyeletéért, helyesbítéséért és a helyesbítő tevékenységekért felelős személyzet képzett legyen,
- értékelnie kell az előzőekben leírtak bevezetését és eredményességét,
- gondoskodnia kell arról, hogy a személyzet minden tagja tisztában legyen az élelmiszer-biztonsághoz hozzájáruló saját tevékenysége jelentős égével és fontosságával,
- gondoskodnia kell arról, hogy az eredményes kapcsolattartás követelményével tisztában legyen a személyzet minden olyan tagja, akinek tevékenysége hatással van az élelmiszer-biztonságra, és
- meg kell őriznie a megfelelő feljegyzéseket a képzésről.”

4.3 IFS- INTERNATIONAL FEATURED STANDARDS [14]

Az IFS szabványcsaládot a Német Kiskereskedelmi Szövetség (HDE) és a francia társszervezet (FCD) tagjai International Food Standard (IFS – Nemzetközi Élelmiszer Szabvány) néven alkották meg, a kiskereskedők saját márkanév alatt forgalmazott termékeire vonatkozóan.

A szabvány célja a beszállítók élelmiszerbiztonsági és minőségirányítási rendszereinek egységes szempontrendszer szerinti értékelése.

Ezt a szabványt az IFS Management GmbH kezeli, amely szabvány vonatkozik a nyersanyag előállítását követő minden élelmiszeripari folyamatra.

Több IFS szabvány is kialakításra került az alkalmazási területük szerint:

- IFS Food: Az élelmiszer-feldolgozásra
- IFS HPC: A háztartás-vegyipari és testápoló szerek gyártásához
- IFS LOGISTIC (ver 2.) Logisztikai szolgáltatási tevékenységre, kereskedelmi tevékenység nélkül
- IFS Broker: Az élelmiszer, a HPC kereskedelem, ahol a folyamat során a termékekkel nincs fizikai kapcsolat, csak beszerzési és értékesítési irodai tevékenység, logisztika nélkül
- Cash & Carry/nagykereskedelem: a (saját márkás) termékek disztribúciójára; amely kisebb mennyiségben gyártási tevékenységet is tartalmazhat, speciális követelményekkel
- IFS PACsecure: Az élelmiszer csomagolóanyagokra vonatkozó szabvány

Az IFS(ver 6.)3.3. as Képzés és eligazítás elnevezésű szabványpontjában foglalkozik a munkatársak képzésével:

A szervezetnek dokumentált képzési/eligazítási programot kell kidolgoznia, amely a termékkel kapcsolatos követelményeket, valamint az alkalmazottakra és a munkakörükre vonatkozó képzési igényeket is figyelembe veszi.

A képzési programnak tartalmaznia kell:

- a képzések tartalmát,
- a képzések gyakoriságát,
- a résztvevők jegyzékét
- a nyelvet
- a képzett előadót/oktatót
- az értékelési módszert.

A dokumentált képzési/eligazítási programot alkalmazni kell minden munkatársra, beleértve a szezonális és átmeneti dolgozókat, a külső cégek alkalmazottait, akik az érintett munkaterületeken dolgoznak. Állományba vételkor, és a munkakezdés előtt a dolgozókat képezni kell, összhangban a képzési/eligazítási programmal.

Az összes képzési/eligazítási eseményről feljegyzéssel kell rendelkezni, amely tartalmazza:

- a résztvevők nevét (beleértve az aláírásokat)
- a dátumot
- az időtartamot
- a tréning tartalmát
- az előadó/oktató nevét.

Eljárást vagy programot kell alkalmazni, amely igazolja a tréning/eligazítás hatékonyságát.

A képzések/eligazítások témáját rendszeresen felül kell vizsgálni és aktualizálni, figyelembe véve a szervezet saját eseményeit, az élelmiszer-biztonsági és élelmiszerrel kapcsolatos jogszabályi követelményeket, valamint a termék/folyamat változásokat."

5. AZ OKTATÁSOK GYAKORLATA AZ ÉLELMISZERIPARI ÜZEMEKBEN

Az elemzés során az oktatások gyakorlatát vizsgáltam meg húsz, Szerbia területén elhelyezkedő véletlenszerűen kiválasztott élelmiszeripari cégnél kérdőív és az oktatási jegyzőkönyvek elemzése segítségével.

A vizsgált cégek mindegyike 50 főnél kevesebb munkavállalót alkalmaz.

Mind a húsz cég alkalmaz HACCP élelmiszerbiztonsági rendszert amelyet évente legalább egyszer felülvizsgálunk, ill. minden, élelmiszerbiztonságot érintő változtatások esetén.

Az oktatás megtörténtének a dokumentálása évente egyszer történt meg minden cég esetében.

Az oktatások cégen belül történtek meg minden esetben, amelyet az élelmiszerbiztonságért és a minőségirányításért felelős személyek tartottak a munkatársaiknak. Az oktatást lebonyolító személyek ez irányú képesítésüket attól a vállalkozótól szerezték, aki a HACCP és/vagy más minőség -,és élelmiszerbiztonsági rendszer bevezetését végezte. A HACCP rendszer működtetéséért felelős személyek nem voltak (tovább)képzésen az elmúlt két évben.

A vizsgált minta 80%-nál, azaz 16 cégnél az oktatások hatékonyságának a mérése nem teljeskörűen dokumentált.

A jogszabálykövetést minden esetben a könyvelő végzi a cég számára, 15 cégnél a könyvelő nem állandó alkalmazottja a cégnek, csak mint szerződéses alvállalkozó dolgozik be.

Az aktuális jogszabálylisták nincsenek frissítve egy esetben sem.

6. EREDMÉNYEK ÉS JAVASLATOK

Eredményként azt állapítható meg, hogy sok esetben a képzések csak formálisan történnek meg.

Az oktatások hatékonyságának a mérése nem kielégítő.

Sok esetben a jogszabályok követését nem megfelelően kompetens személy végzi, a számviteli osztály pedig nem minden előírást értelmez megfelelően, így a cég dolgozói nem minden esetben értesülnek megfelelő szinten a céget érintő jogszabályi változásokról.

SUMMARY

Serbian food industrial trainings in the mirror of standards and law regulations

The training and qualification bear significant importance in food industry. According to the employees' efficiency in a given food industrial factory there are several circumstances what influenced on that. It depends on the educational system of a given country, on the law regulations, on the applied food and/or quality management systems, and finally on the regulations established by the factory.

I will introduce the Serbian educational system in my work; nevertheless I will analyze the law regulations according to the food industry, in the educational and professional point of view, so I will analyze the aspects of educational standards, as well as their practice in twenty food industrial factories.

Keywords: training, food industry, Serbia, standard, HACCP

IRODALOMJEGYZÉK:

1. Állategészségügyi Törvény A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 2005. 91. sz./2010. 30. sz./2012. 93. sz. Zakon o veterinarstvu ("Sl. glasnik RS", br. 91/2005, 30/2010 i 93/2012)
2. Élelmiszerbiztonsági Törvény A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 2009. 41. sz. Zakon o bezbednosti hrane ("Sl. glasnik RS", br. 41/2009).
3. Felsőoktatási Törvény, A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 2005.76 sz., 2007.100.sz,2008.97.sz.2010.44.sz.2012.93.sz) Zakon o visokom obrazovanju ("Sl. glasnik RS", br. 76/2005, 100/2007,97/2008, 44/2010 i 93/2012)
4. GÁBRITY MOLNÁR Irén (2008): Oktatásunk helyzete in [szerk. BARLAI J. és GÁBRITY MOLNÁR I.]: Hazaérsz- Esély és esélyegyenlőség a Vajdaságban, Szabadka, Vajdasági Módszertani Központ
5. HACCP- Codex Alimentarius Commission, Hazard Analysis and Critical Control Point (HACCP) General principles of food hygiene CAC/RCP 1 – 1969
6. HEGEDÚS László (2010): Minőségfejlesztési lehetőségek az élelmiszerkereskedelemben, Doktori disszertáció
7. Szabályzat a növényi eredetű termékek részletes gyártási és kereskedelmi feltételeiről. Pravilnik o bližim uslovima za proizvodnju i promet prehrambenih proizvoda biljnog porekla -A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 1996. 50. sz.
8. Szabályzat a személyi és élelmiszerhigiéniai alapismeretek megszerzésének a módszeréről és programjáról. Pravilnik o načinu i programu za sticanje osnovnih znanja o higijeni hrane i ličnoj higijeni A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 2010. 87. sz.
9. Szabályzat az élelmiszerek higiéniajának a feltételeiről A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 2010. 73. sz. Pravilnik o uslovima higijene hrane
10. TAKÁCS Zoltán(2008): Területi szerveződés és Regionalizáció Szerbiában in [szerk. GÁBRITY MOLNÁR I., MIRNICS Zs.]. Regionális erőnlét.–A humán erőforrás befolyása Vajdaságban – Szabadka, MTT
11. Törvény a pálinkáról és az alkoholos italokról A Szerb Köztársaság Hivatalos Közlönye 2009. 41. sz. Zakon o rakiji i drugim alkoholnim pićima ("Sl. glasnik RS", br. 41/2009)

SZABVÁNYOK:

1. EN ISO 22000:2005 Élelmiszer-biztonsági irányítási rendszerek.
2. [EN ISO 9001:2008 Minőségirányítási rendszerek. Követelmények
3. Szabvány az élelmiszer termékek minőségirányítási és élelmiszerbiztonsági auditálásához, IFS Food 6. verzió, 2012 január, <http://ifs-certification.com/index.php/en/ifs-certified-companies-en/document-download/download-standards>;

PITÓ KLÁRA: A MAROSVÁSÁRHELYI ORVOSI ÉS GYÓGYSZERÉSZETI EGYETEM MIGRÁCIÓS POTENCIÁLJA - BCE, SZOCIOLÓGIA DOKTORI ISKOLA

1. BEVEZETÉS

Az orvosok és más egészségügyi szakdolgozók nemzetközi vándorlása napjaink egyik központi témájává és problémájává vált, amellyel mi magunk is gyakran találkozunk a médiában vagy közvetlenül érezhetjük hatását. A „vesztes” országok már megkondították a vészharangot, mivel egészségügyi rendszerük működését veszélyezteti a növekvő szakember hiány, ám egyelőre még nem sikerült egy nemzetközi szintű, hosszú távú tervet kidolgozni, amely megoldást nyújtana mind a munkaerő kibocsátó, mind a toborzó országok számára (Jenkins et al. 2010). Mivel globális jelenséggel állunk szemben, a probléma nemzeti szinten nem megoldható. Jelen tanulmányban azt kutattuk egy survey vizsgálat segítségével, hogy milyen mértékű a külföldi munkavállalási szándék az erdélyi¹⁴⁸ magyar végzős orvostan-, fogorvos-, gyógyszerész és nővér hallgatók körében. Mivel Erdélyben kizárólag a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen (MOGYE) folyik (részben) magyar nyelvű képzés, ezért kutatásunkban erre a tanintézetre fókuszáltunk.

1.1. A MIGRÁCIÓS POTENCIÁL FOGALMA

Migrációs potenciál kifejezés alatt Sik meghatározásával élve az egyén külföldi munkavállalásra vagy kivándorlásra vonatkozó szándékát értjük (Sik 2003). Különböző típusait különböztethetjük meg annak függvényében, hogy mekkora az elemzés érvényességi köre. Mivel kutatásunkban az erdélyi magyar társadalom egy nagyon kis szeletét vettük elemzés alá, ezért tanulmányunkban tulajdonképpen egy speciális migrációs potenciálról beszélhetünk. Viszont ezt nem hasonlítjuk össze a társadalom egészét leíró általános migrációs potenciállal, ezért főlegesennek találjuk a „speciális” szó használatát, és a továbbiakban egyszerűen csak a migrációs potenciál kifejezéssel élünk. Ám ezen belül két további típust kell megkülönböztetnünk: a nyers és a tisztított migrációs potenciált. Az előbbi az embereknek feltett, migrációs szándékaikat tudakozó kérdésre kapott válaszokon alapszik, és azokat teljes értékű információként dolgozza fel. A tisztított migrációs potenciál esetében a kutató megkísérli ennek a szándéknak a komolyságát felmérni különböző kérdések segítségével, amelyek irányulhatnak a migráció tervezett ideje, a munka jellege, a vándorlás motivációi, a migráció megvalósítása érdekében már megtett lépések megismerésére. E mögött az a feltételezés húzódik meg, hogy a „majd valamikor”, „mindegy, hogy melyik országba” típusú hozzáállás esetében a migrációs szándék kisebb valószínűséggel valósul meg. Tanulmányunkban többnyire a nyers migrációs potenciállal foglalkozunk, melyet a „Tervezed-e, hogy külföldön dolgozol?” kérdésre kapott válaszokkal próbáltunk felmérni. Természetesen olyan további kérdéseket is megfogalmaztunk, melyek a szándékok komolyságára segít következtetnünk, és a fenti tiplológia értelmében már a tisztított migrációs potenciál körébe tartoznak. Ilyenek a migráció tervezett idejét és időtartamát, a tervezett célország, a migrációra ösztönző indítékok, a már megtett lépések felderítését célzó kérdések. Mindazáltal még ezek a finomító kérdések sem képesek megjósolni a jövőben ténylegesen bekövetkező migráció arányát a vizsgált csoportban. Amint arra a témával foglalkozó kutatók felhívják rá a figyelmet, a szándék és a megvalósítás közötti kapcsolat esetleges, tehát nem mindenki, aki tervezi a migrációt, jut el annak megvalósításáig (ld. Gödri-Kiss 2009). Miért érdemes hát egyáltalán foglalkoznunk a migrációs potenciállal, ha nem használhatjuk úgy mint egy előrejelzési mérőszámot? Azért, mert a vándorlási szándékok fontos társadalmi tények, melyek utalnak az adott társadalmi csoport szociálpszichológiai állapotára, továbbá a válaszadók cselekvési stratégiáit segítenek megismernünk (Kiss-Csata 2004).

2. EGÉSZSÉGÜGYI DOLGOZÓK VÁNDORLÁSA

2.1. Nemzetközi szinten

Különös horderővel bír a nemzetközi migráció kérdéskörében a magasan képzett munkaerő, így az egészségügyi szakdolgozók tömeges migrációja. Jelentősége abban áll, hogy nemcsak kihat a lakosság egészségi állapotára, hanem közvetve befolyásolja annak gazdasági teljesítőképességét és életminőségét (Eke et al 2009). A kérdés összetettségét jelzi, hogy a nagyarányú kivándorlás egyfelől nagyon költséges a beruházó- kibocsátó országok számára, amelyeknek ráadásul szakember hiánnyal kell szembenézniük; másfelől a toborzó- befogadó

¹⁴⁸ Erdély alatt a teljes Romániához csatolt részt értjük.

országokban, ahol kézenfekvő és gyors megoldást jelent a fennálló szakmunkaerő-hiány betöltésére a külföldi munkaerő vonzása, ez a folyamat nem tartható fenn hosszú távon. Nemcsak azért, mert ez utóbbi tevékenység nemzetközi szintű etikai problémává vált a külföldi emberi erőforrások kimeríthetőségére hivatkozva, hanem azért is, mert a következő évtizedekben az egészségügyi dolgozók iránti igény növekedése várható a jóléti társadalmak öregedésének, a várható élettartam növekedésének, a nagyobb tudatosság és közösségi elkötelezettségnek köszönhetően (Juss 2007). Az egészségügyi dolgozók migrációja valamennyi európai és Európától távol eső országban megtalálható, és egyfajta „helyettesítő-migrációt” vált ki: az egyik országban fellépő hiányt más ország orvosaival igyekeznek pótolni.

Becslések szerint az ezredfordulón 1,5 millió a kevésbé fejlett országokból jövő, magasan képzett szakember dolgozott a fejlett országokban (Jenkins et al. 2010). Egyes szakterületek olyan nagyon szakosítottak és olyannyira hiánnyal küzdenek, hogy pótlásukat világszintű mozgással próbálják megoldani. Ez a globális mozgás, amint már említettük, magában foglalja az orvosokat és nővéreket, elszippantja a kevésbé fejlett országok egészségügyi rendszerének szakembereit, ami felveti a méltányosság kérdését: az egészségügyi rendszer nem képes az egészségügyi ellátást méltányosan nyújtani minden ország társadalma felé. (Természetesen nem szabad szem elől téveszteni azt sem, hogy a méltányosság kérdése országon belül, falu-város viszonylatban is felvetődik) (Jenkins et al. 2010).

Az Európai Unió megkönnyíti az orvosi diplomák kölcsönös elismerését a tagországok között. Viszont az orvosok Európán belüli migrációja kapcsán különböző érdekellentétek feszülnek egymásnak: az uniós és a nemzeti, a mobilizációs és lokalizációs törekvések. 149A nemzeti törekvések megpróbálják leállítani az „agyelszívás” folyamatát (Levitt- de la Dehesa 2003). Az agyelszívás folyamatának szabályozására és mérséklésére a következő javaslatok születtek: bővíteni a képzési keretszámokat a fejlett országokban; a munkahelyek kihelyezése és kivitele (off-shoring és outsourcing) külföldre (Juss 2007, Eke et al 2009); a toborzás etikai kérdéssé tétele „A nemzetközi egészségügyi-munkaerő toborzás etikai kódex” megalkotása révén (Code of Practice on the International Recruitment of Health Personnel) (WHO 2008). Ám úgy tűnik, hogy a kibocsátó országok tanintézeiteiben a keretszámok növelése önmagában nem vezet eredményre, mivel csak növekszik a migráns népesség és az adott ország oktatásba fektetett költsége, és ezáltal a vesztesége. Egyes szakterületeken, ahol különösen nagy az agyelszívás, a helyben maradókra háruló többletmunka és szakmai elszigeteltség ugyancsak további erősítheti a migrációt.

Az általánosan feltárt taszító és húzó tényezők a következők. Taszító tényezők: a kibocsátó országokban fellelhető alacsony bérek, a munkahelyi biztonság alacsony szintje (pl. HIV fertőzés ellen), a gyógyszerellátás és felszerelés elégtelensége, a továbbképzési tanfolyamok hiánya, illetve néhány egyetemen a hallgatók a migrációt elvárásaként tapasztalják meg. Húzó tényezők: a fejlett országok részéről jövő aktív és passzív toborzás, az ott levő munkaerő-kereslet, amely magas fizetéssel párosul, jobb munkakörülmények és felszerelés biztosítása, hozzáférés a továbbképzési tanfolyamokhoz, a szakmai fejlődés lehetősége (Jenkins et al. 2010).

2.2. Magyarország

Magyarországon is mindinkább érzékelhetővé válik az egészségügyi személyzet elégtelensége. Ennek fő okai: a szakma rossz presztízse - ami az alacsony beiskolázási számokban ölt testet, illetve a szakszemélyzet elvándorlása- melyet a hazai bérezéssel, továbbképzési lehetőségekkel, szakmai lehetőségekkel és az életminőséggel való elégedetlenség generál (Baukó et al. 2003, Vízvári 2003). A Magyar Kórházszövetség adatai alapján 2002-ben a kórházak esetében a betöltetlen állások száma meghaladta a 8000-et, amiből 2393 orvosi, 1197 asszisztensi és 2123 ápolói állás (Baukó et al 2003). A magyarországi orvosok elvándorlását 2003-tól elemzik a Semmelweis Egyetem Egészségügyi Menedzserképző Központ munkatársai. Egy 2008-ban végzett elemzésükből kiderül, hogy a magyar rezidens orvosoknak közel kétharmada (65%) tervezett külföldi munkavállalást, ám a hiányszakmák esetében (pl. aneszteziológus, radiológus, sebész, háziorvos) még magasabb ez az arány. A migrációt tervezők körében a legfontosabb motivációk között a magasabb bérek, a jobb szakmai lehetőségek és munkakörülmények szerepeltek (Eke et al. 2009).

A magyar egészségügyben az orvoshiányt a korábbi, rendszerváltást megelőző időben is többnyire a Kárpát-medence pótolta. A bevándorolt orvosok többsége romániai, ukrainai és jugoszláviai egyetemeken szerezte szakképesítését. 1989-1992 közötti időszakban a MOK (Magyar Orvosi Kamara) 1462 bevándorolt orvost regisztrált, amelynek 61 százaléka (887 fő) Marosvásárhelyen szerezte diplomáját (Balázs 2003). A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem (továbbiakban MOGYE) az ezredfordulót követő években is

¹⁴⁹ Az adott ország adójából fedezik a képzés költségeit, és az orvosok gyakran más országban „kamatoztatják” ezt a tudást (Sajtófigyelés 2005.04.26).

kulcsfontosságú szerepet töltött be az anyaországban fellépő orvoshiány utánpótlásban: a 2005-ben honosított 190 oklevél fele (95) marosvásárhelyi volt (Ábrám 2011).

2.3. Románia

Közvetlenül a 2007-ben megvalósult Európai Unióhoz való csatlakozását megelőzően az egészségügyi alkalmazottak migrációját tekintve Romániát egy ambivalens hozzáállás jellemezte:¹⁵⁰ egyfelől a román egészségügyi rendszer szakember-hiányáról beszélt, hogy hogyan lehetne az orvosokat itthon maradásra bírni.¹⁵¹ Másfelől az állam maga, mint a migrációt szervező aktor tevékenykedett: a Munkaerő- Migrációs Hivatalon (OMFM- Oficiul pentru Migrația Forței de Muncă) keresztül, amely ügynökség végezte az orvosok, nővérek és ápolók toborzását, folyamatosan tájékoztatva az érdeklődőket a különböző országokban felmerülő keresletről, hiányszakmákról, a bérekről, munkaügyi törvényekről, a munkavállaláshoz szükséges dokumentumokról. A Hivatal nemcsak munkaközvetítőként működött, hanem esetenként a munkaadó és munkavállaló közötti szerződés megkötésében vállalta a lebonyolító szerepét is.

A Román Munkaerő- Migrációs Hivatal 2005-ös év végi beszámolójából kiderül, hogy a román Egészségügyi Minisztérium- Humán Erőforrás és Szakmai Fejlődés Igazgatósága által szolgáltatott adatok szerint 360 orvos és 1700 asszisztens hagyta el munkahelyét Romániában 2005 január- augusztus közötti időszak alatt külföldi munkavállalás céljából.¹⁵² A fő célországok Németország, Svájc, Anglia, Olaszország és Magyarország. A Német Orvosok Föderációs Kamarája adatai szerint 660 romániai orvos volt Németországban 2004-ben, míg 2003-ban 635 volt. Olaszországban az Orvosi Kamarához 2004 végén 94 romániai orvos volt bejelentkezve, amiből 20 fogorvos. A Bukaresti Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem egyik professzorának a nyilatkozata alapján több, mint 8000 orvos hagyta el az országot 2007-2011 közötti időszakban. 2010-ben 2779, 2011-ben 2841 orvos váltotta ki a külföldi munkavállaláshoz szükséges elismerési okiratot. Legfontosabb célországaik: Németország, Nagy-britannia és Franciaország (Román Orvosi Kollégium 2012). Ezek a számok nem jelentik azt, hogy ennyi szakember ténylegesen el is hagyta az országot, viszont jelzik a migrációs szándékokat. Az orvos professzor becslése szerint ilyen mértékű elvándorlás esetében az ország éves vesztesége 22 millió euró, mivel az államilag támogatott képzésben végzett orvostan-hallgató 6 éven át tartó taníttatása kb. 8000 euróba kerül (Viasu 2011).

3. A KUTATÁS

3.1. Fő kérdések. módszerek.

Alapkérdésünk az volt, hogy mekkora a migrációs potenciál a magyar végzős orvos-, gyógyszerész- és nővérképző hallgatók körében. Miért vándorolnának el a jövő egészségügyi dolgozói és mi az, ami otthon tartja, illetve milyen feltételek megváltoztatása révén lehetne maradásra bírni őket. Melyek a lehetséges célországok és tagjaik-e azok irányába mutató hálózatoknak. Mikorra és milyen távra tervezik a külföldi munkavállalást, illetve hogyan hatnak mindezen szándékokra a különböző társadalmi-demográfiai és pszichikai (pl. elégedettség) tényezők.

Az adatfelvétel 2012 novemberében, illetve 2013 januárjában zajlott. Önkitöltős kérdőívvel kerestük meg elsősorban a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem végzős évfolyamait, továbbá két másik nővérképző főiskola végzős hallgatóit, mivel a MOGYE-n viszonylag- a többi szakhoz képest- kevés fős csoportban zajlik a nővérképzés. A kérdőívekből nyert adatokat az SPSS számítógépes program segítségével dolgoztuk fel. Az adatfeldolgozás során súlyos problémát jelentett az alapsokaság eloszlási adatainak hiányos ismerete. Az egyetem vezetősége sajnos együttműködőnek nem nevezhető hozzáállásával a részletes alapstatisztikák zömének átadását elutasította, ami ugyancsak megnehezítette munkánkat.

¹⁵⁰ A migráció egy kihívás elé állítja az államot: a gazdasági tendenciák a nyitott cserét igénylik, az állampolgárság viszont a területi és közösségi védelmet (ld. Faist 2000).

¹⁵¹ A 2005-ös országos választásokat követően Eugen Nicolaescu miniszter egy interjúbán arról számolt be, hogy tervezett reformjaikkal, melyek a rendszer átszervezését, az orvosi bérek növelését, munkakörülményeik javítását, az orvosokat megérdemlő bánásmódot tűzték ki célul a kivándorlók számának csökkentése reményében (Ion 2006).

¹⁵² A Munkaerő- Migrációs Hivatal csak a legalább 2 év szakmai gyakorlattal rendelkező orvosokat szerződteti, 1-2 éves időszakra. Tehát a frissen végzettek nem jelennek meg ezekben az adatokban. Ld. Daniela Nicoleta Andreescu államtitkár összefoglalóját, 2005.

3.2. A minta.

A MOGYE-n a tanulmányaikat magyar tagozaton folytató, végzős diákok közül megkérdeztük az általános orvosi kar 101 hallgatóját (a 138-ból), a fogorvostan hallgatók közül 34-et (a 46-ból), gyógyszerészeti szakon 37 (az 51-ből), illetve az általános orvosi asszisztensek, más néven nővérek közül 21 hallgatót sikerült elérnünk a 31-ből; összesen 193 hallgatót a 266-ból¹⁵³, ami 72,6 százalékos válaszadási arányt jelent. Kontrollként egy román mintát is lekérdeztünk, azonban ez- az alacsony óralátogatási aránynak köszönhetően- nem tekinthető reprezentatívnak. Az általános orvos, fogorvos és gyógyszerész szakos, román nyelven hallgató 236 végzősből mindössze 75 diákot kérdeztünk meg, ami 32 százalékos válaszadási arányt jelent. További torzítás forrása lehet az, hogy magyar hallgatók a román tannyelvű csoportba jelentkeznek, feltételezésünk szerint a szaknyelv jobb elsajátítása és a későbbiekben a jobb boldogulás reményében. Esetünkben a 75 hallgatóból 4 említette meg a beszélt nyelvek között a magyart, mint amelyet folyékonyan beszél. Mivel a magyar és a román nyelvű kérdőív kis mértékben ugyan, de különbözött egymástól (a magyarságot érintő kérdéseket nem tartalmazta a román nyelvű kérdőív), ezeket a válaszadókat a román mintában hagytuk. További problémát jelentett az, hogy nem ismert előttünk ezen hallgatók aránya a román tagozaton, és joggal feltételezhetjük, hogy ennél a négy hallgatónál többről van szó, vagyis a tényleges román alapnépesség számának pontos ismerete hiányában megmaradtunk a tagozatonkénti magyar-román besorolásnál, bár a román megnevezést idézőjelesen kell érteni, mégha nem is mindig történik utalás erre. A kontrollmintában szerepel 47 (a 141-ből) általános orvostan-, 11 (az 54-ből) fogorvostan és 17 (a 41-ből) gyógyszerész hallgató. A nővérek közül mindössze 5 hallgató vállalkozott a kérdőív kitöltésére a 34-ből, akikből három- mint utólag kiderült- magyar volt. A nagyon kis és torz minta miatt a nővéreket teljesen kihagytuk az elemzésből. Visszatérve tehát: a kontrollmintánk semmiképpen sem tekinthető reprezentatívnak, de nyers összehasonlítás céljából felhasználhatjuk a válaszaikból nyert adatokat. Az elutasítás, a nővér hallgatókat leszámítva¹⁵⁴, nem igazán volt jellemző a román hallgatókra sem; viszont a magyar hallgatókénál jóval alacsonyabb volt az óralátogatási, és ennek köszönhetően a válaszadási arány is. Előfordulhat, hogy sikerült olyan „rossz” előadásokon megkeresnünk őket, melyeken nem volt kötelező a jelenlét. Viszont, adatok hiányában, azt sem tudjuk megmondani, hogy hány magyar vagy más anyanyelvű hallgató tanul román nyelvű csoportban.¹⁵⁵

A fent említett két nővérképző egyike a marosvásárhelyi Bod Péter Asszisztensképző Főiskola, ahol a 31 végzős hallgatóból mindössze 18 töltött ki kérdőívet (58%). Az intézetet 2000-ben alapították, és általában 30-35 fő végez évfolyamonként. A másik a csíkszeredai Louis Pasteur Egészségügyi Posztliceum, amelyet ugyancsak az ezredfordulón alapítottak, viszont a képzés itt nagyobb létszámban történik. Itt a 48 végzősből 41 hallgatót kérdeztünk le (85% válaszadási arány). A főiskolai képzés abban különbözik az egyetemtől, hogy míg ez utóbbi 4 éves, az előbbi csak 3 éves képzést nyújt. Így a nővéri összmintánk részben harmad-, részben pedig negyedéves hallgatókból áll.

Mindent összegezve elmondható, hogy a magyar (magyar nyelven tanuló) mintánk 252 főt, míg a román mintánk 75 főt számlál, a teljes minta tehát 327 fő. Minden szakon jellemző a nőtöbbség: az orvostan hallgatók majdnem kétharmada (63%) nő, és arányuk minden más szakon ennél magasabb, a nővéreknél 90 százalék körüli (83%-94%).

4. EREDMÉNYEK

Eredményeink ismertetésekor többnyire a Sik Endre és Örkény Antal (2003) által megállapított okcsoportokat vesszük alapul és azokat követjük. A migrációs potenciál kialakulásában a következők játszhatnak szerepet (az alapmegoszlásokat vizsgálva az egyes tényezők esetében):

4.1. Szociodemográfiai tényezők

¹⁵³ Ez a szám a valóságban magasabb 12 fővel, mivel a teljes populációból kivontuk azokat, akik magyar állampolgárként, magyarországi állandó bejelentett lakcímmel jelentkeztek a képzésre, mivel ők ellenirányú vándorlást végeztek; valószínűleg az alacsonyabb romániai tandíjak jelentették a vonzerőt. (Néhány esetben ugyan egyfajta visszavándorlásról beszélhetünk, mert olyanal is találkoztunk, akinek születési helye Románia). Az ilyen hallgatók az általános és fogorvosi szakon lelhetők fel.

¹⁵⁴ Az idézés is hatással van erre. A „román” nővéreket egyik előadásuk lejártaival kértük meg a kérdőív kitöltésére, de úgy tűnt, hogy szabadidejüket nem szívesen áldozzák erre. Az esetről tanulva a többi csoportot az előadás megkezdése előtt kerestük meg.

¹⁵⁵ Bár az általános orvosi szak mind a hat évfolyamán folyik angol nyelvű képzés, előfordulnak külföldi hallgatók a román nyelvű képzésen. Az egyik csoportban mondták pl. az egyik férfiról, hogy kanadai, és nehézséget jelent számára kitölteni a román nyelvű kérdőívet.

A nem. A migrációs hálózat elméletek értelmében egy adott közösségből kezdetben a férfiak- és főként a fiatalabbak- indulnak útnak; ők azok, akik az úttöréssel járó költségeket és kockázatot vállalják. Később, amint a hálózat egyre bővül, a költségek és kockázatok csökkennek, és mind több nő kapcsolódik be a migrációba. Tehát amikor a migrációs hálózatok már jól bejáratottak és kiszélesedtek, a migráció kevésbé szelektív nem és kor tekintetében (Massey et al. 1993). Mivel esetünkben régen kialakult hálózatokról van szó, legalábbis ami Magyarországot illeti, nem számítottunk jelentős különbségre a nemek migrációs potenciálja nagyságát tekintve.

Valóban, a férfiak körében alig 3 százalékkal magasabb azok aránya, akik gyakran előveszik vagy komolyan fontolgatják a külföldi munkavállalás gondolatát (55%, míg a nőknél ez 52%), amely elhanyagolható különbség. A vizsgált és a kontrollmintát összehasonlítva kiderül, hogy a román nyelven hallgatókat kevésbé foglalkoztatja a külföldi munkavállalás gondolata (46,7% a magyar hallgatók 55,3% szemből), míg a nemek közötti különbség a nemzetiségeken belül változatlan marad. Megfordul a helyzet, mikor a migrációs tervekre kérdeztünk rá: a férfiak harmada (34%) nem tervez külföldi munkavállalást, illetve kevésbé tartja valószínűnek, hogy belevág, a nőknek csak negyede (26,5%). Közel azonos arányban tervezik a külföldi munkát, viszont a nőkre inkább jellemző a határozatlanság (még nem tudja), illetve előbb megpróbál hazájában munkát találni, mielőtt átlépi az országhatárt (30,5 %, míg a férfiak esetében 26,3%). A vizsgált és a kontrollcsoport közötti eltérés tovább élesedik, a magyar hallgatók körében majdnem kétszer annyian terveznek külföldön munkát vállalni, mint a román nyelven hallgatók (32,1%, illetve 18,7%), és ez esetben már szignifikáns különbségről beszélhetünk ($\chi^2=8,773$, szig:0,032). Azonban nem szabad szem előtt téveszteni, amint az elején felhívtuk rá a figyelmet, hogy egyéb mintabeli tényezők is állhatnak e különbség mögött. A román hallgatók körében többen vetik el a külföldi munkavállalás tervét, inkább megpróbálnak szülőföldjükön boldogulni, továbbá a határozatlanok aránya is alacsonyabb. Ha még tovább finomítjuk a dolgot, és a tisztított migrációs potenciált vizsgáljuk, akkor kiderül, hogy a vándorolni szándékozó közel fele (magyarok: 46,3%, románok: 58,8%) még semmilyen lépést sem tett terve megvalósítása érdekében. Elmondható tehát, hogy a migrációt tervezők felénél ugyancsak kérdésessé válik ennek a szándéknak a realizálódása.

Életkor. Ebben a tekintetben elég homogén népességgel állunk szemben, de szakonként eltéréseket tapasztalunk. Legnagyobb életkori szórással a nővéreknél találkozunk, és ez elsősorban a különböző oktatási intézmények hallgatósági köre közötti eltérésekből adódik. Az egyes szakokon tanuló diákok átlagéletkora 23-25 év között mozog, többnyire a képzés időtartamának megfelelően: a hosszabb idejű képzést látogató hallgatók átlagéletkora magasabb. Életkor szerint nem tapasztalunk különbséget a korcsoportok között a migrációs tervek nézve: amilyen mértékben elvetik a 25 éves és idősebb hallgatók a 24 éves és fiatalabb hallgatóknál a külföldi munkavállalást, ugyanolyan mértékben szerepel terveik között (34,5% a 27% ellenében mindkét esetben). Ez úgy lehetséges, hogy az idősebb korosztályban kevesebben vannak, akik bizonytalanok terveikben, továbbá azok is, akik előbb otthon próbálkoznának. Viszont a két korcsoport eltérést mutat a migráció tervezett időtartamát tekintve: a magyar hallgatók körében a fiatalabbak inkább az 1-3 éves külföldi munkavállalást, az idősebbek pedig a hosszabb, 4-5 éves külföldi tartózkodást részesíti előnyben ($\chi^2=15,228$, szig.:0,033); a román hallgatók körében az idősebb korosztály jelölte meg nagyobb arányban a néhány éves munkavállalást, illetve a kivándorlást, míg az ifjabbakra leginkább a bizonytalanság (még nem tudja) jellemző.

Szülők iskolai végzettsége. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a szülők iskolai végzettsége hogyan befolyásolja a migrációs szándékokat. A keresztátlábról az olvasható le, hogy az apa és anya iskolai végzettsége hasonló hatást fejt ki, a határozatlanok leginkább a legalacsonyabb szülői kulturális tőkével (8 általános évfolyam vagy annál kevesebb) rendelkezők köréből kerülnek ki, de az elmenni vágyók is (közel egynegyedük még nem döntött a migrációs szándékát illetően, és 39 százalékuk tervez külföldön munkát vállalni). Mivel ilyen alacsony szülői kulturális tőkével nagyon kevés hallgató rendelkezik (15 apa, 18 anya), azért ebből nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket és a százalékos megjelenítést is kerüljük. Az elsőre hazájukban próbálkozás leginkább az érettségivel rendelkező szülők gyermekeire jellemző (36% az apák, 34% az anyák esetében), de nem maradnak le messze tőlük a szakiskolát (érettségi nélkül) végzett szülők gyermekei sem (29% és 32%). A felsőfokú végzettségű szülők gyermekei, akiket státuszmegőrzőknek is nevezhetünk, többnyire az átlagot követik, ugyanakkor megfigyelhető az, hogy az apák magasabb végzettsége az anyákéval szemben egy picit növeli a helyben maradás szándékát (29,4% az anyák 26,4 százalékával szemben).

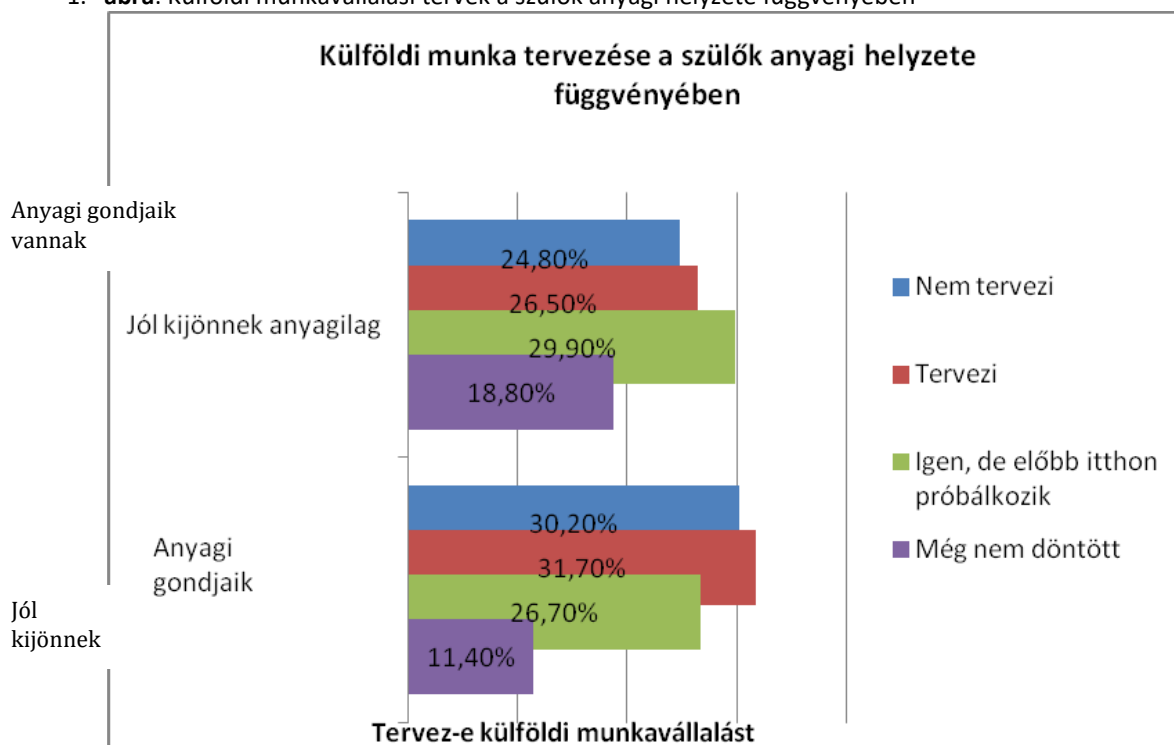
Szülők gazdasági aktivitása. Az előbbiekből adódóan itt is a szülők gazdasági aktivitásának hatását vizsgáltuk. Leginkább szándékoznak külföldön munkát vállalni a különböző vállalkozó és szabad szellemi foglalkozású, illetve elhunyt apák gyermekei (42% és 39%), illetve a gyári munkás és otthon gazdálkodó anyák gyermekei (34%). Az apák gazdasági inaktivitása hat leginkább a helyben maradásra. A rokkant vagy időskori nyugdíjas apák gyermekei körében a határozatlanok aránya az átlag kétszerese (5 fő, azaz 29,4%, míg az átlag 13,7%), míg az elmenni szándékozóké jóval az átlag alatt marad. Érdekes módon az apa elhalálása egyformán esélyessé teszi a helyben maradást (8 fő), illetve a migrációt (7 fő). Kis elemszámú csoportokról lévén szó mind az inaktív, mind az elhunyt apák esetében, következtetéseinkben óvatosaknak kell lennünk, de elképzelhetőnek

tűnik, hogy az idős vagy beteg szülőjét gyermeke nem akarja magára hagyni vagy a kis nyugdíj nem fedezi a migráció költségeit, míg az eltávozott apa helyét gyermeke megpróbálhatja betölteni, vagy éppen ellenkezőleg, érezheti úgy is, hogy már nincs, ami/aki otthon tartaná.

Anyagi helyzet. A szülők anyagi helyzetét az alábbi két kérdés révén próbáltuk mérni: először egy 5-től 1-ig terjedő skálán- ahol az 5 azt jelentette, hogy gondok nélkül, míg az 1 azt, hogy nélkülözések között élnek-, majd egy 0-10 skálán kellett elhelyezni őket; ez utóbbinál a 0 a nagyon szegényt, a 10 a nagyon gazdagot jelölte. A szülők közel kétharmada (64,4%) a szegény-gazdag skálán az 5-7 értékterjedelemben lettek elhelyezve, 11,4 százalék kapott ennél magasabb helyezést (8-as érték), a megmaradó hányad meg a 4 és annál kisebb értékeket képviselik. Ennek megfelelően a szülők vagy származási család majdnem fele (48%) beosztással jól kijön havi jövedelméből, anyagi gondokkal küzd tizedük, és gondok nélkül él 14 százalékuk. Befolyásolja-e a családi gazdasági tőke nagysága a migrációs szándékokat?

Amint az alábbi ábrán látható, a kisebb gazdasági tőke elbizonytalanító hatást gyakorol a jövőbeli tervekre, illetve növeli az előbb otthon próbálkozás esélyét. Ezzel ellentétesen a nagyobb gazdasági tőke növeli mind a külföldi munkavállalás, mind a helyben maradás szándékát.

1. **ábra:** Külföldi munkavállalási tervek a szülők anyagi helyzete függvényében

4.2. Kapcsolati tőke

Az egyént körülvevő személyes és tágabb körű kapcsolati hálót jelenti, amely az egyén migrációs döntését befolyásolja. Minél több olyan emberrel áll kapcsolatban valaki, akik külföldön dolgoztak vagy élnek, annál inkább nő a valószínűsége annak, hogy ő maga is a migráció mellett dönt (Tilly 2001). Az általunk feltett kérdés nem fedi teljes egészében ezt a definíciót, ugyanis arra kérdeztünk rá, hogy az általa megcélzott országban él-e rokona, barátja vagy ismerőse. Meglepő módon a vándorolni szándékozók fele (51,4%) ismeretlenül vágna neki az útnak, kevesebb, mint negyedének él az adott országban rokona (22,2%), hatoduknak barátja (16,7%), és minden tizediknek ismerőse. A külföldön élő emberekkel kapcsolatban állók több mint felét bátorították rokonaik, barátaik, hogy vállaljanak külföldön munkát, további egynegyedüket látogatóba hívták- ami akár szolgálhatja a „körülnézést”-, ötödüket pedig egyáltalán nem hívták.

1. táblázat: A kapcsolati tőke hatása a migrációs szándékokra

Az adott	Tervez-e külföldi munkavállalást
----------	----------------------------------

országban						
		Nem	Igen, de előbb itthon	Igen	Még nem döntött	Összesen
Nincs kapcsolata (Nem ismer senkit)		37 25,0%	55 37,2%	39 26,4%	17 11,5%	148 100,0%
Van kapcsolata; ott él:	Rokona	13 20,6%	18 28,6%	22 34,9%	10 15,9%	63 100,0%
	Barátja	4 8,3%	13 27,1%	23 47,9%	8 16,7%	48 100,0%
	Ismerőse	3 10,7%	7 25,0%	9 32,1%	9 32,1%	28 100,0%
	Összesen	57 19,9%	93 32,4%	93 32,4%	44 15,3%	287 100,0%

Szignifikáns összefüggés mutatkozik a kapcsolat típusa és a migrációs tervek között ($\chi^2=20,609$, szig.:0,015). Leginkább egy barát jelenléte az adott országban vezet a külföldi munkavállalási szándékhoz, amit egy rokon vagy ismerős jelenléte követ. A kisebb kapcsolati tőkével rendelkezők inkább döntenek a helyben maradás, illetve az otthon próbálkozás mellett. A kívülről érkező bátorítás is hasonlóan hat: növeli a migrációs hajlandóságot. Másfelől viszont a látogatóba hívott emberek kevésbé tervezik a külföldi munkavállalást, illetve nagyobb arányban határozatlanok, mint azok, akiket sem látogatás, sem pedig munkavállalás céljából nem hívogattak külföldön élő rokonaik, barátaik vagy ismerőseik.

A kapcsolati tőke fontossága megmutatkozik nem csak a migrációs szándékre gyakorolt hatásában, hanem információs forrásként is fontos szerepet tölt be. A külföldi munkavállalást elősegítő lépések közül első helyen a magyar hallgatók esetében a barátoktól/ismerősektől való személyes érdeklődés áll (34,4 százalékuk említette), megelőzve az interneten gyűjtött információkat (17,6%).

Melyek a kedvelt célországok, azt nézzük meg röviden, nemzetiségek és szakok szerint. A „Melyik országba mennél?” kérdésre többes válaszlehetőség volt, ezért a végeredmény nem a 100 százalékot adja. A magyar hallgatók körében leggyakrabban említett célországgként Németország szerepel (47% említette), ezt követi Anglia (38%), és Magyarország harmadik a rangsorban, egyharmaduknál kevesebben (30%) nevezte meg célországgként. A sorban tovább a Skandináv államok (14%), más nem EU-s országok és az AEÁ (5%) következnek. A román hallgatói rangsort Anglia nyitja (37%), amelyet Franciaország (32%) és Németország (30%) követ szoros egymásutánban. Majd sorrendben az AEÁ, más EU-s országok és a világ egyéb országai következnek. Mindebből látható, hogy a magyar és román migrációs hálózatok a történelmi múlt eredményeképpen (nyelvi és kulturális hasonlóság/közelség az adott országgal, korábbi politikai és gazdasági kapcsolatok hatása, ld. Portes-Böröcz 2001) eltérő irányba épültek ki, viszont a magyarok esetében már nem beszélhetünk Magyarországról, mint elsődleges célállomásról; és a más országok irányába vezető hálózatok kialakulásában lényeges szerepe lehet a románok által már kiépített hálózatoknak (Sandu 2000). Magyarország leginkább a magyar fogorvos és általános orvostanhallgatók számára vonzó. A magyar végzősök közül Németországba leginkább az általános orvostan, fogorvos és gyógyszerész-hallgatók igyekeznek, míg Anglia főként a gyógyszerész és nővér hallgatókat vonzza; a Skandináv országokat az orvostanhallgatók ötöde említette lehetséges célországgként. A román hallgatók esetében Anglia a gyógyszerész és orvostanhallgatókra, Franciaország a gyógyszerész és fogorvos hallgatókra, míg Németország leginkább az orvostanhallgatókra gyakorol vonzerőt.

4.3. Pszichikai tőke

A szülőföldhöz, hazához való kötődés. A második leggyakrabban említett visszatartó tényező.

2. táblázat: Helybentartó tényezők gyakoriságuk szerinti sorrendben a magyar hallgatók körében (N=211)

Helybentartó tényezők	Említés gyakorisága (fő)
Család	98
Szülőföld szeretete	84
Otthon is meg lehet élni, szerettei közelében	76
Jó szakember otthon is érvényesül	42
Kisebbségi magyarság iránt érzett felelősség	17
Már tudja hol fog otthon dolgozni	12

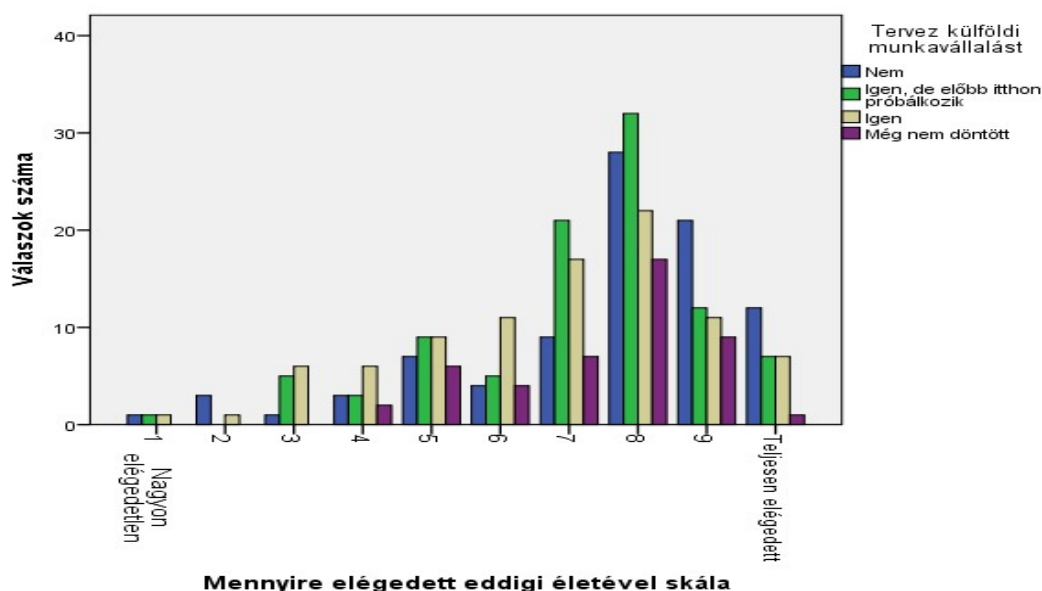
Megj.: Több válaszlehetőséget is megjelölhetett a megkérdezett. A biztosan elmenni tervezők nem válaszoltak erre a kérdésre.

Ez a korábbi magyar társadalom véleményéhez képest változást jelent, mert tíz évvel ezelőtt a szülőföld maradás még a legfontosabb visszatartó tényező volt (Sik-Örkény 2003). Értelmezésünkben, és szándékunk szerint, a rangsorban harmadik helyet elfoglaló „itthon is meg lehet élni, és közel vannak azok, akiket szeretek” válaszlehetőség tulajdonképpen felfogható úgy is, mint a család és szülőföld együttes választását, amikor valaki

a jobb anyagi helyzet ellenében a inkább a családja körében maradás mellett teszi le voksát. Mivel ebben a kijelentésben legalább annyira hangsúlyos a család, mint a szülőföld szerepe, ezért nem véljük úgy, hogy ez változtatna a család- szülőföld fontossági sorrendjén.

Elégedettség. A Sik-Örkény megfogalmazásában az elégedetlenség a „migrációs potenciál motorja” (Sik-Örkény 2003 pp. 191). A hallgatóknak az eddigi életükkel való elégedettséget egy 0-10 terjedő skálán kellett értékelniük, ahol a 0 a teljes elégedetlenséget, a 10 szám pedig a teljes elégedettséget jelölte. A megkérdezettek közel kétharmada (62,3%) nagyon elégedett, a 7-9 értékeken helyezték el magukat. A magyar hallgatók átlagos elégedettsége kissé magasabb a románokénál.

2. ábra: Eddigi életével való elégedettség hatása a migrációs szándékokra (N=321)

A fenti ábráról leolvasható, hogy érdekes módon az elégedetlenség és a közepes elégedettség inkább növeli a migráció esélyét, míg a „túlzott” elégedettség enyhén a helyben maradás irányába hat. A többnyire elégedett, ám mégis vándorolni szándékozók migrációs motivációja fakadhat kalandvágyból (valami újat kipróbálni, új tapasztalatokat szerezni), de a relatív deprivációtól való félelemből is (Kiss-Csata 2004). De mivel elég gyenge ez az összefüggés, és a kontroll minta is torzíthat, mindenképpen érdemes lenne további kutatással megvizsgálni a dolgot. A nagyfokú elégedettség (skála: 8-9) inkább rövid- és középtávú migráció (1-3 év, illetve 4-5 év) szándékát, míg az elégedetlenség (skála: 3-5) a határozatlanok és a véglegesen elvándorlók arányát növeli.

Az oktatási intézmény által nyújtott szakmai képzéssel való elégedettség: a magyar végzősök körében a fogorvos hallgatók a legkevésbé elégedettek, több mint kétharmaduk (70%) elégedetlenségét fejezte ki, a nővérek viszont a leginkább elégedettek, közel fele (48%) többnyire vagy teljesen meg van elégedve a kapott szakmai képzéssel. A román hallgatók összességében elégedettebbek a képzéssel, mint a magyarok (56% az elégedettek aránya a magyarok 33 százalékával szemben), de leginkább a gyógyszerészekre jellemző az elégedettség. A bevezetőül szolgáló kijelentést erősítendő, a szakmai képzéssel való elégedettség inkább vezet külföldi munkavállalás tervezéséhez, míg az elégedettség a magyarok körében egyforma erősen hat a helyben maradás és a migráció esélyére (31% és 30%); a románoknál viszont a helyben maradást erősíti. A magyarok esetében a szakmai képzéssel való elégedetlenségre adott válasz lehet a szakképzés külföldön megszerzése; bár mindhárom elégedettségi kategóriában magas a vándorlás időpontjában bizonytalanok aránya, az elégedetlenek az átlagosnál nagyobb arányban tervezik a migrációt rögtön a diplomázás utáni lépésként (38%, átlag: 28%). Az elégedettség pedig erősítheti az egyén önbizalmát afelől, hogy versenybe szállhat a külföldi munkahelyekért a máshol végzettekkel szemben.

Jövőkép. Erős szignifikáns összefüggés van a jövőbeli kilátástalanság és a migrációs szándékok között ($\chi^2=31,153$, szig.:0,000) a vizsgált csoportban. Akik úgy ítélik meg, hogy Romániában a fiataloknak nincs jövője, sokkal nagyobb eséllyel döntenek a vándorlás mellett, mint akik pozitívan látják a jövőt. Hasonló, bár kevésbé erős hatása van a kisebbségi lét, mint örökös hátrányos helyzet megélésének, valamint a kezdő fizetésnek a megélhetéshez való elégtelensége megítélésnek: mindkét esetben inkább tervezik a külföldi munkavállalást, akik így látják, mint azok, akik nem értenek ezekkel egyet; bár ez utóbbiak közül nagyobb arányban próbálnának meg előbb itthon munkához jutni, mint a fiatalok jövőjét pesszimistán látók.

4.4. A maradás feltételei

A neoklasszikus közgazdaságtan mikroelmélete szerint a migrációs döntés az egyén költség-haszon számításán alapszik (Massey 1993). Szerintünk a döntés mechanizmusa és a számításba vett vagy nem tudatos, ám a döntést befolyásoló tényezők ennél jóval összetettebbek, de kétségtelenül a haszon (akár gazdasági, akár társadalmi vagy lelki) mérlegelése is szerepet játszik benne. A három leggyakrabban említett otthon maradásra késztető tényező a magyar végzősök körében a következők: a magasabb fizetés (58% említette), a hazai egészségügyi rendszerben jobbak lennének a munkakörülmények és a rendelkezésre álló felszerelés (44,5%), illetve ha jobban megbecsülnék a kezdő orvosokat, fogorvosokat, gyógyszerészeket és nővéreket (44,1%). Ezek eléggé összecsengenek a magyarországi rezidens orvosok körében tapasztalható motivációkkal (Eke et al. 2009). A nagyobb fizetés főként az orvosokat és nővéreket ösztönözné a maradásra, a jobb munkakörülmények és felszerelés biztosítása a gyógyszerészeket és orvosokat érinti átlagon felül, míg a jobb megbecsültség főként a nővérek esetében bizonyulna hatásos eszköznek az otthon maradásra bírás érdekében. Az óhajtott fizetés nagysága a magyar végzősök körében szakonként a következő: legmagasabb fizetést a gyógyszerész hallgatók neveztek meg, átlagosan¹⁵⁶ 4000 RON (kb. 900 €), az orvostan hallgatók 2500 RON (kb. 580 €), a fogorvos hallgatók 2100 RON (kb. 480 €), a nővérek pedig 1500 RON (kb. 350 €) kezdő fizetésért volna hajlandó az országban maradni. A román hallgatóknál a fogorvosok igényelnék a legmagasabb fizetést, őket követik a gyógyszerészek és az orvosok.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

A végzős orvos-, gyógyszerész és nővér hallgatók több mint fele foglalkozik a külföldi munkavállalás gondolatával, ami alacsonyabb, mint az anyaországban négy éve a rezidens orvosok körében mért migrációs potenciál (Eke et al. 2009). Ha számításba vesszük azt is, hogy a rezidens orvosok már átmertek egyfajta szűrőn- ugyanis aki külföldön akarta elkezdni a rezidens képzést, már kiléphetett a magyar egészségügyi rendszerből-, mondhatnánk, hogy az erdélyi migrációs potenciál nem is annyira nagy. A tisztított migrációs potenciál még kedvezőbb képet mutat a romániai egészségügyi rendszer számára, mivel a migrációs szándékaiknak hangot adó hallgatók közel fele még semmilyen lépést nem tett szándéka megvalósítása érdekében. Másfelől viszont, aki nem a közeljövőben szándékszik külföldön munkát vállalni, gondolkodhat úgy, hogy még van ideje a rákészülésre, továbbá a gazdasági, politikai és egészségügyi rendszerben bekövetkező- számukra kedvezőtlennek ítélt- változások könnyen mozgósíthatják a határozatlanokat is tervük megvalósításában. A migrációs potenciál nagyságának megítélésakor azt sem szabad elfelejtenünk, hogy Romániában átlag alatti az 1000 főre jutó orvosok aránya (a WHO adatai alapján 2009-ben 2,27 volt, míg a fejlettebb nyugat-európai országokban többnyire 3 fölötti ez az arány).

Többségük Nyugat-Európában vállalna munkát, a magyarok főként Németországot, Angliát és Magyarországot célozzák meg, míg a román hallgatók a Romániából távozó orvosok mintájára inkább Angliát és Franciaországot választják. A vizsgált csoportban sok a még határozatlan a vándorlás időzítését illetően (45%), több mint negyedük (28%) közvetlenül diplomázás után keresne külföldön állást. Az orvos hallgatók ötöde rezidens éveik alatt, illetve a gyógyszerész és nővér hallgatók ugyancsak ötöde néhány évnyi tapasztalatszerzés után menne külföldre. A migrációt tervezők egyharmada (32%) néhány évre, egyötödük 4-5 évre, minden tizedik egy évnél rövidebb időre vállalna külföldön munkát, és 17 százalékuk már a kitelepülés szándékával indulna útnak. A kontroll mintában magas a migráció időtartamában bizonytalanok aránya (48%), ezen túlmenően a rövid távú (1-3 év) munkavállalás (19%) és kivándorlás (16%) tervezése dominál.

A végzősöket elsődlegesen a külföldön elérhető jobb anyagi helyzet és munkakörülmények vezetik, illetve a hazai bérek emelésével, a munkakörülmények javításával és a korszerű munkaeszközök/felszerelések biztosításával lehetne helyben maradásra bírni a vándorolni szándékozók többségét. Mivel ezek elsősorban gazdasági vonatkozású változtatásokat igényelnek, amelyeket Románia nem képes rövid távon meglépni, a szakértők véleményéhez csatlakozva közép- és hosszú távú megoldási tervek, országok közötti megállapodások kidolgozását szorgalmazzuk. Csak hosszú távon tervezve és más államokkal egyezségekre jutva kereshető a kompromisszumos megoldás, amely egy adott ország népességének az egészséghez való jogának biztosítása és az egészségügyi dolgozók szabad vándorlási jogát sem megtagadó utak határmezsgyéjén fekszik (Eke et al. 2009, Jenkins et al. 2010).

IRODALOMJEGYZÉK

1. ÁBRÁM Zoltán (2011) „Az erdélyi magyar orvosmigráció újabb hullámai” In: Balázs Imre József (főszerk.) *Korunk*. Csíkszereda, 2011.4, pp. 95-101.

¹⁵⁶ A mediánt használtuk a számtani átlag helyett, mivel ez kevésbé érzékeny a szélsőséges értékekre.

2. ANDREESCU, Daniela Nicoleta (2005) „Alocatiunea” la masa rotundă organizată de CNSLR Frăția cu tema *Migrația salariatelor din sistemul sanitar- încotro...?* (Államtitkár beszéde „Az egészségügyi rendszer alkalmazottainak migrációja...felé?” témakörben) (http://www.omfm.ro/dms/detaliu_articol.php?recordID=62) Elérés: 2005.12.14.
3. BALÁZS Péter, dr. (2003) „Migráció a magyar orvostársadalomban és az 1989-es rendszerváltozás hatása” In: *Egészségügyi Gazdasági Szemle*. 2003.4, pp. 5-12.
4. BAUKÓ Mária- dr. BELICZA Éva- dr. FODOR Mariann- dr. KULLMANN Lajos- dr. MISKOVITS Eszter- dr. RÉTHELYI János- SOMOGYVÁRI Zoltánné- SZABÓ Gyuláné- TÓTH Ibolya (2003) „Humán erőforrás- hiány az egészségügyben- rövid vagy hosszú távú probléma?” In: *Egészségügyi Menedzsment*. 2003.4, pp. 45-51.
5. CMR (COLEGIUL MEDICILOR DIN ROMANIA, ROMÁN ORVOSI KAMARA) (2012) MIGRATIA MEDICILOR-2012 (ORVOSMIGRÁCIÓ 2012) ([HTTP://WWW.OPD.RO/CMR/MIGRATIA-MEDICILOR-2012/](http://www.opd.ro/CMR/MIGRATIA-MEDICILOR-2012/)) ELÉRÉS: 2012.05.15.
6. EKE Judit- GIRASEK Edmond- SZÓCSKA Miklós (2009) „A migráció a magyar orvosok körében” In: *Statisztikai Szemle* 2009.7-8, pp.795-827
7. FAIST, Thomas (2000) “Transnationalization in International Migration: Implications for the Study of Citizenship and Culture” in *Ethnic and Racial Studies* 23 pp. 189-222
8. GÖDRI Irén- KISS Tamás (2009) „Migrációs hajlandóság, tervek és attitűdök az erdélyi magyarok körében” In: KSH NKI Kutatási jelentések. 2009.86.
9. ION, Cristina (2006) *Reperfuția sistemului medical*. („Az orvosi rendszer <<feltöltése>>”) (http://www.presspromedic.ro/index.php?option=com_content&task=view&id=125&Itemid=165) Elérés: 2006.04.04
10. JENKINS, Rachel- KYDD, Robert- MULLEN, Paul- THOMSON, Kenneth- SCULLEY, James- KUPER, Susan- CARROLL, Joanna- GUREYE, Oye- HATCHER, Simon- BROWNIE, Sharon- CARROLL, Christopher- HOLLINS, Sheila- WONG, Mai Luen (2010) *International Migration of Doctors, and Its Impact on Availability of Psychiatrists in Low and Middle Income Countries* (Orvosok nemzetközi migrációja, és ennek hatása a pszichiáterek elérhetőségére az alacsony és közepes jövedelmű országokban) PloS ONE 5(2): e9049 (<http://www.plosone.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pone.0009049>) Elérés: 2013.01.15.
11. JUSS, Statvinder Singh (2007) *International Migration and Global Justice*. Asgate
12. KISS Tamás- CSATA Zsombor (2004) „Migrációs-potenciál vizsgálatok Erdélyben” In: Kiss Tamás (szerk.) *Népesedési folyamatok az ezredfordulón Erdélyben* Kolozsvár: Kriterion, 91-122.
13. LEVITT, Peggy- DE LA DEHESA, Rafael (2003) “Transnational Migration and the Redefinition of the State: Variations and Explanations” In: *Ethnic and Racial Studies* 26 pp. 587-611
14. MASSEY, Douglas S. - ARANGO, Jouaquin- HUGO, Graeme- KOUAOUICI, Ali- PELLEGRINO, Adela- TAYLOR, J. Edward (1993) “Theories of International Migration: A Review and Appraisal” In: *Population and Development Review* 1993.3 pp. 431-466
15. SAJTÓFIGYELÉS (2005) *Európai családorvosok Lillafüreden*. (http://www.korhazszovetseg.hu/write/docs2/sajtofigyeles_20050426.rtf?PHPSESSID=c2234a57daabd60bb940a4d89a3381a4) Elérés: 2005.04.26.
16. SANDU, Dumitru (2000) „Migrația transnațională a românilor din perspectiva unui recensământ comunitar” („A románok transznacionális migrációja egy közösségi népszámlálás szemszögéből”) In: *Sociologie Românească*. 2000.3-4. pp. 5-50.
17. SIK Endre (2003) „A migrációs potenciál kutatásának alapfogalmai” In: Örkény Antal (szerk.) *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve. pp. 15-18
18. SIK Endre- ÖRKÉNY Antal (2003) „A migrációs potenciál kialakulásának mechanizmusai”. In: Örkény Antal (szerk.) *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve pp. 188-200.
19. VIASU, Mirabela (2011) *Astarastoe: Migratia medicilor este o problema de siguranta nationala* (Az orvosok migráció nemzetbiztonsági probléma) (http://www.paginamedicala.ro/stiri-medicale/Astarastoe_-Migratia-medicilor-este-o-problema-de-siguranta-nationala_11061/) Elérés: 2012.15.15.
20. VÍZVÁRI László (2003) „Népándorlás” a XXI. században az egészségügyi dolgozók körében. In: *Egészségügyi Gazdasági Szemle*. 2003.1-2, pp. 38-41.
21. WHO (2008) *International Recruitment of Health Personnel: Draft Global Code of Ethics*. Working Paper. (http://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB124/B124_13-en.pdf) Elérés: 2010.06.14.
22. WHO Global Health Observatory, Data Repository

(<http://apps.who.int/gho/data/view.main.92100>) Elérés: 2013.03.03.

**KÖLCSEYNÉ BALÁZS MÁRIA: BÉKÉS MEGYE TELEPÜLÉSEINEK PÁLYÁZATI
AKTIVITÁSA A NEMZETI KULTURÁLIS ALAP KÖZMŰVELŐDÉSI SZAKMAI
KOLLÉGIUM PÁLYÁZÁSI VERTIKUMÁNAK TERÜLETI JELLEMZŐI 2007-2011
KÖZÖTT - PE, FÖLDTUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA, SZENT ISTVÁN
EGYETEM REGIONÁLIS TUDOMÁNYOK DOKTORI ISKOLA**

1. BEVEZETÉS, TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, KONCEPCIÓ:

Hosszú idő óta – évekig a közművelődésben illetve napjainkban is a közösségi művelődésben tevékenykedő emberként – foglalkoztat a kultúrafinanszírozás kérdésköre. Egyrészt azért, mert mind az intézmények, mind a civil szervezetek a közösségi kezdeményezések forrásait valamilyen módon maguk próbálják egy-egy tevékenység mögé felsorakoztatni, s ennek pályázatíróként jómagam is aktív részese vagyok. Másrészt azért, mert egy más aspektust vizsgálva, azt gondolom, hogy a kultúrafinanszírozás, csakúgy, mint az oktatásfinanszírozás, egy társadalom befektetése, mely hosszabb távon megtérül.

„A gazdaság a tágabb kultúra része....rövid távon a gazdaságtól függ a szűkebb kultúra, ...a kulturális szféra finanszírozása, működése.” (Koncz, 2004.)

Kultúrafinanszírozási vizsgálódásaimat leszűkítettem a Nemzeti Kulturális Alap (továbbiakban NKA) Közművelődési Szakmai Kollégiumához a 2007-2011 közötti öt éves időszakban beérkezett pályázatok területi jellemzőinek vizsgálatára. Jelen tanulmányom ezen belül is a Békés megyei települések pályázati aktivitását mutatja be, főként a kvantitatív adatok feldolgozásával, elemzésével.

Az adatsorok feldolgozását Békés megyével kezdtem, mivel itt élek, itt dolgozom, s különösen érdekel, hogy a több szempontból is hátrányos helyzetű térség milyen mértékben él a forráslehívás lehetőségével.

A téma aktualitását adja számomra az is, hogy a pályázatírás gyakorlatán túl, az elmúlt évek során pályázatírás-projektmenedzsment ismeretek oktatására is lehetőségem nyílt több alkalommal részben akkreditált képzéseken, részben nem formális keretek közt. Magam is tapasztaltam ezáltal, hogy a forrásszerzés szükségletéhez és szándékához a pályázati metódusok nem-ismerete, gyakran misztifikálása, esetenként elutasítása társul.

S módomban állt az NKA Közművelődési Szakmai Kollégium pályázatait még egy megközelítésben megismerni. A Magyar Népművelők Egyesülete delegáltjaként 2009-2011 között 3 évig kuratóriumi tagként vettem részt azok bírálatában.

Jelen tanulmányom koncepciója a következő:

A vizsgált időszakra vetítve bemutatom az NKA Közművelődési Szakmai Kollégiumához Békés megyéből beérkezett pályázatok kvantitatív jellemzőit. Egy kiválasztott év (2007) részletesebb bemutatásával modellezem, hogy mely szempontok szerint vizsgálom az adatokat. Békés megyére koncentrálni bemutatom – néhány kiemelt adat összehasonlító elemzésével – a 2007-2011 közti időszak területi jellegzetességeit és természetesen kitérek ezek közművelődést érintő, befolyásoló hatásaira is.

Mivel az adatok összegyűjtését már befejeztem, ám azok többségében még elemzésre várnak, tervezem, hogy további kutatási irányok felvázolásával mutatom be vizsgálati céljaimat, módszereimet.

2. KUTATÁSI CÉL, HIPOTÉZISEK:

Célom a közösségi művelődés forrásszerzési potenciáljának vizsgálata, koncentrálni az NKA Közművelődési Szakmai Kollégiumához a 2007-2011 közötti öt éves időszakban beérkezett pályázatok területi aspektusainak elemzésére. Ezen túl – bár nem tartozik szorosan és közvetlenül a területi különbségek vizsgálataihoz, mindenképpen elemezni tervezem a pályázati kiírásokat és az azokra beérkezett pályázatokat, az innovációt, újszerűséget, reagáló készséget állítva középpontba.

2.1 Hipotéziseim a következők:

- Az intézmények, szervezetek szakmai tevékenységéhez elengedhetetlenül szükséges a pályázati források bevonása.
- A projektötletek adottak a szervezeteknél, azonban a benyújtott pályázatok minősége indokolja a pályázatíró képzések szorgalmazását, támogatását.
- A hátrányos helyzetű illetve a leghátrányosabb helyzetű térségek forrásbevonási készségei gyengék.
- A felosztható források több mint 50%-át a városok (legnagyobb mértékben a megyeszékhelyek) tudták felhasználni, a kistelepülések kis számban nyújtanak be pályázatot, s azok is gyakran eredménytelenek.

3. BÉKÉS MEGYE – A TÉMA SZEMPONTJÁBÓL RELEVÁNS – ADATAI

Békés megye Magyarország dél-keleti részén található, területe 5 629,7 km². Népessége a KSH 2012. január 1-i adatai szerint 357 740 fő.¹⁵⁷

A megyei járások száma 9 db, a települések száma 75 db.

A településtípusokat vizsgálva megállapítható, hogy Békés megye összes településének 28%-a város, azaz mindösszesen 21 db, ez több mint kétszerese az országos mutatónak, mely épp, hogy elhagyja a 10%-ot.

- Magyarországon a városodás folyamata a rendszerváltást követően felgyorsult, ám ez a folyamat nem egyértelműen járt együtt a városiasodással. A 2011. évi adatok alapján, Magyarországon a városok száma 328, a községeké 2826. (Magyarország 2011., KSH)

4. A NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

4.1 A Nemzeti Kulturális Alapról röviden az NKA honlap történeti visszatekintője alapján

A Nemzeti Kulturális Alapot a Magyar Országgyűlés 1993-ban, az 1993. évi XXIII. törvény elfogadásával hozta létre, összetett célrendszerrel:

- Elsődlegesen a nemzeti és az egyetemes értékek létrehozásának, megőrzésének, valamint hazai és határon túli terjesztésének támogatását biztosítja sajátos forrásaiból az alap.

- Az államtól „karnyújtásnyira”, ám attól mégis függetlenül működő szervezet társadalmiasított kuratóriumi rendszer működtetésével pályázati úton nyújtson támogatást a kulturális programok megvalósításához.

- Elkülönített pénzalapként a kultúrafinanszírozás e fontos eleme ne legyen kitéve az évenkénti költségvetési vitáknak, a különböző nyomásgyakorlásoknak. (Az NKA-ról röviden)

Az NKA átmenetileg 1999-2006 között elveszítette az elkülönített állami pénzalap státusát, s fejezeti kezelésű célleírányzatként a központi költségvetés ágazati minisztériumi fejezetének egyik alcímébe integrálódott, ám 2006-tól ismét visszaalakult alappá. Az NKA fő bevételi forrása több alkalommal is megváltozott, a kulturális járulék megszűnése óta az ötös lottó szerencsejáték játékadójának 90 százaléka biztosítja annak bázisát. (1993. évi XXIII. Törvény a Nemzeti Kulturális Alapról)

4.2 Az NKA szervezeti felépítése a vizsgált időszakban

Az elkülönített állami pénzalap feletti rendelkezési jogot az 1993. évi XXIII. törvény a Nemzeti Kulturális Alapról a kultúráért felelős miniszter jogkörébe utalta. A miniszter az elvi, irányító és koordináló döntések meghozatala érdekében létrehozta az NKA Bizottságot. Az alap forrásainak felhasználásáról az állandó és ideiglenes szakmai kollégiumok döntenek. Az alapot az költségvetési szervként funkcionáló NKA Igazgatóság kezeli, mely felel a bizottsági és kollégiumi döntések előkészítésének és végrehajtásának törvényességéért, valamint az Államháztartási törvényből adódó feladatok ellátásáért, az NKA működtetéséért. (1993. évi XXIII. Törvény a Nemzeti Kulturális Alapról, A Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága Alapító okirata)

Nagyon leegyszerűsítve így működött a vizsgált időszakban az NKA, s így működik napjainkban is, bár azóta jelentős átalakulások mentek végbe, melyek leginkább a szakmai kollégiumokat érintették.

2007-2011 között 17 állandó szakmai kollégium végezte munkáját, melynek tagjai a társadalmi és szakmai szervezetek delegálásával és miniszteri kijelöléssel kerülhettek be a kuratóriumokba. A kollégiumi tagsági megbízatás 4 évre szólt.

A kollégiumok értékrendjének folytonosságát biztosította az a rotációs rendszer, mely lehetővé tette a tagok cseréjét úgy, hogy sosem egyidejűleg cserélődött mindenki, hanem mindig voltak olyan tagok, akik az állandóságot képviselve „betanították” a munkamódszerekbe, értékelési elvekbe az újonnan bekerülőket.

A kollégiumok munkáját annak elnöke irányította, nem mindig látható, ám annál jelentősebb szervezési és adminisztrációs háttérfeladatok elvégzésével segítséget nyújtott ehhez az Igazgatóság egy munkatársa, aki kollégiumi titkárként tevékenykedett.

4.3 NKA Közművelődési Szakmai Kollégium

A 2007-2011 közötti vizsgált időszakban a 17 szakmai kollégium egyike a Közművelődési Szakmai Kollégium (a továbbiakban KSZK) volt, melynek magam is 3 évig kurátora lehettem. A kollégiumi tagsági megbízatás eredetileg 4 évre szólt, azonban az NKA 2012. január 1-től történt átszervezésekor minden kurátor megbízása megszűnt, s a kollégiumok is jelentősen átalakultak.

A kollégiumok értékrendjének folytonosságát a vizsgált időszakban biztosította az a rotációs rendszer, mely lehetővé tette a tagok cseréjét úgy, hogy sosem egyidejűleg cserélődött mindenki, hanem mindig

¹⁵⁷ Továbbvezetett népesség. http://www.ksh.hu/interaktiv_moterkepek

voltak olyan tagok, akik az állandóságot képviselve „betanították” a munkamódszerekbe, értékelési elvekbe az újonnan bekerülőket.

A kollégiumok munkáját annak elnöke irányította, s nem mindig látható, ám annál jelentősebb szervezési és adminisztrációs háttérfeladatok elvégzésével segítséget nyújtott ehhez az Igazgatóság egy munkatársa, aki kollégiumi titkárként tevékenykedett.

A 9 tagú kollégium tagjai közt közművelődési intézményvezető, nonprofit Kft ügyvezető igazgatója, civil szervezeti tisztségviselő, önkormányzati közművelődési referens egyaránt tevékenykedett. A vizsgált időszakban két elnök irányította a kollégium munkáját, Csatlós né Komáromi Katalin, a sárospataki Művelődés Háza igazgatója, majd őt Koncz Gábor, a Magyar Kultúra Alapítvány igazgatója követte.

Az NKA Bizottsága 2010-ben elkészítette stratégiáját, s ehhez csatlakozva a szakmai kollégiumok, köztük a közművelődési is, megfogalmazták saját stratégiájukat. A stratégiai célok három fő feladatra összpontosítottak (ezek az NKA Bizottságának céljai között is központban álltak), a kultúra teremtésére, terjesztésére és megőrzésére. A prioritások közt szerepel a területi egyenlőtlenségek csökkentése, a hazai és határon túli kulturális szereplők együttműködésének ösztönzése és támogatása, a gyermek és ifjúsági korosztály kulturális-közösségi szocializációjának segítése, a szakmai innováció elősegítése, a közművelődési humán erőforrás szakmai fejlesztését elősegítő szolgáltatások támogatása. (A Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégiumának stratégiája, 2010.)

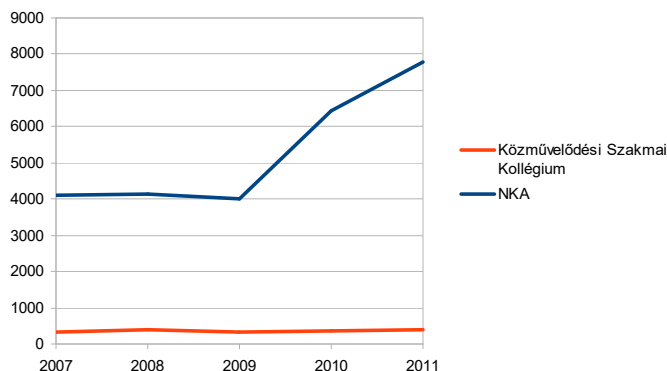
4.3.1 Az NKA KSZK felosztható forrásai

Az NKA KSZK felosztható forrásait tekintve a vizsgált időszakban látható, hogy a 2007. évi támogatáshoz viszonyítva 2008-ban emelkedés, majd 2009-ben visszaesés tapasztalható. S bár jól látható, hogy az NKA források 2010-2011-ben jelentős emelkedést mutatnak, a KSZK által felosztható források nem emelkedtek ugyanilyen arányban. (1. sz. táblázat; 1. sz. diagram)

1. sz. táblázat: Az NKA és a Közművelődési Szakmai Kollégium felosztható forrásai a 2007-2011 közötti években (millió Ft)

	2007	2008	2009	2010	2011
NKA	4.117,1	4.155	4.003	6.435	7.784
Közművelődési Szakmai Kollégium	330	380	323	377	406

Forrás: Saját szerkesztésű táblázat a www.nka.hu oldalon elérhető éves beszámolók alapján

1. sz. diagram: Az NKA és a Közművelődési Szakmai Kollégium felosztható forrásainak változása

a 2007-2011 közötti években (millió Ft)

Forrás: Saját szerkesztésű diagram a www.nka.hu oldalon elérhető éves beszámolók alapján

4.3.2 NKA KSZK beérkezett pályázatai

A vizsgált időszakban az NKA összes kollégiumához beérkezett összes pályázatok száma egyenetlen, hullámzó (2. sz. táblázat). A változások okait egyaránt okozhatta az NKA források hullámlása, a kiírások feltételrendszerének változásai, de még valószínűbb, hogy a társadalmi-gazdasági változások, s a gazdasági válság következtében történt intézménybezárások, összevonások is hozzájárultak a mélypontokhoz. A források szűkülése akár az intézményi, akár a civil szférában nagyobb ösztönzést jelenthetett a pályázásra, így indokolt lehet az emelkedés is. Ennek vizsgálata önálló kutatást érdemelne, azonban a nagyrészt átalakult intézményrendszer ezt jelentősen megnehezítené.

2. sz. táblázat: NKA Közművelődési Szakmai Kollégium, a beérkezett pályázatok száma a vizsgált időszakban

	2007	2008	2009	2010	2011	Összesen
NKA						
Közművelődési Szakmai Kollégium	1288	875	1142	992	1034	5331
NKA	80	42	50	47	48	267

Közművelődei Szakmai Kollégium Békés megyei településekről beérkezett pályázatok						
--	--	--	--	--	--	--

Forrás: Saját szerkesztésű táblázat a www.nka.hu oldalon elérhető éves beszámolók alapján

5. BÉKÉS MEGYE, 2007.

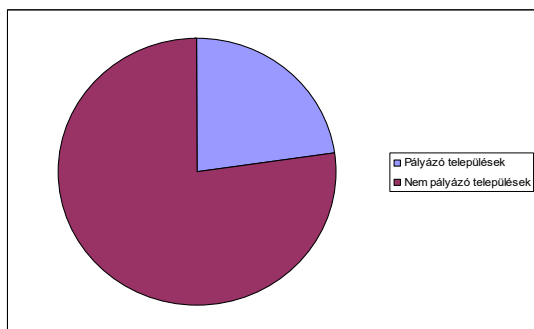
A vizsgált időszak kvantitatív elemzését lakóhelyem, Békés megye adatsorainak megvizsgálásával kezdtem. Kíváncsi voltam, hogy vajon a megye pályázati aktivitását illetően milyen mutatókat, tendenciákat találok, s azok az országos helyzetképhez viszonyítva mennyire térnek el.

Mind az öt évet részletes bemutatása elengedhető, hiszen az egyes évek közti eltérések minimálisak, így kiemelttem egy évet, a 2007-et, majd az öt éves adatok összesített elemzésére is kitérek.

A 15 évi közművelődési intézményben töltött időszak során evidens feltételezés volt számomra, hogy az NKA, kiemelten a KSZK minden intézmény és kulturális civil szervezet számára az alapvető pályázati lehetőséget jelenti, mellyel legnagyobb számban élnek is a szervezetek, intézmények. A 3 év kurátori tevékenység során sem figyeltem fel a tényre, hogy ez nem így van. Tulajdonképpen a kutatásom megkezdésével irányult rá a figyelmem, hogy a potenciális pályázók milyen kis százaléka él a lehetőséggel, s pályázik rendszeresen az NKA közművelődést támogató forrásaira.

2007-ben a Békés megyéből beérkezett pályázatok száma 80 db volt. Ez önmagában akár azt is jelenthetné, hogy minden település legalább egy db pályázatot benyújtott (75 db település található a megyében), ám valójában nem így történt. Mindösszesen 17 településről küldtek be pályázatot, ez a megyei összes településszám 22, 6%-a. (2. sz. diagram) A nem pályázó települések száma 58 db – összes Békés megyei település 77%-a, meglepően magas szám.

Szeretnék emlékeztetni arra, hogy a megyei települések 28%-a város. Megvizsgáltam a beérkezett pályázatok településtípusonkénti eloszlását, s azt az eredményt kaptam, hogy a pályázó 17 db település 70%-a, azaz 12 db város.

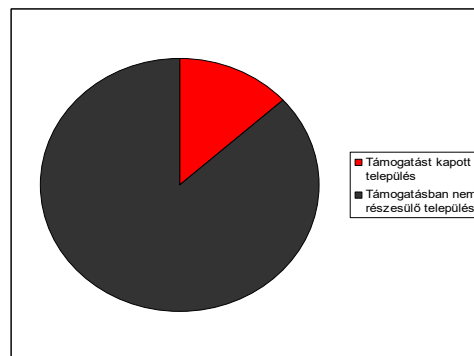
2. sz. diagram: Békés megyében a 75 településből 17 nyújtott be pályázatot, a települések 22, 6%-a.

Forrás: Saját készítésű diagram az NKA Igazgatósága adatsora alapján

Az összes Békés megyei település viszonylatában mindössze a települések 13%-a, vagyis 10 db település részesült támogatásban az NKA KSZK forrásaiból 2007-ben. A pályázók közül a nyertes 10 település (minimum 1, de akár több pályázattal is), a pályázatot benyújtó települések 58%-át teszik ki.

3. sz. diagram: Az összes Békés megyei település 13%-a részesült NKA KSZK támogatásban 2007-ben.

Forrás: Saját készítésű diagram az NKA Igazgatósága adatsora alapján

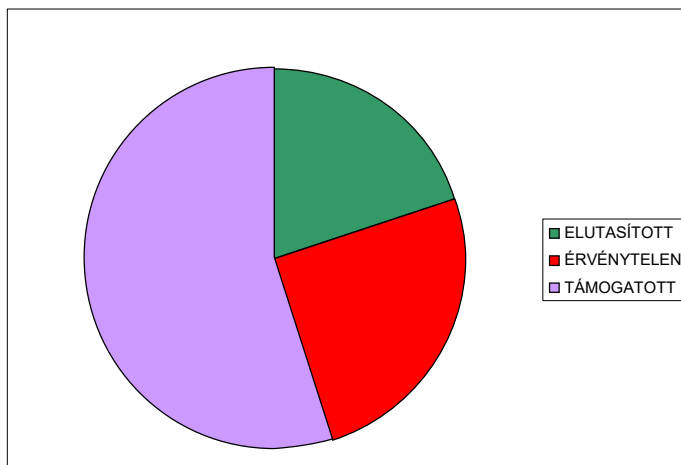
A 2007-ben benyújtott 80 db pályázatból valamely ok miatt érvénytelenített a kollégium 20 db-ot, elutasított 16 db-ot és támogatott mindösszesen 44 db-ot. Százalékos arányokat tekintve ez azt jelenti, hogy 25% az érvénytelen, 20% az elutasított, s 55% a nyertes, vagy támogatott pályázatok aránya. (4. sz. diagram) Ezek az arányok több megállapításra is alapot biztosítanak:

- Az érvénytelenség okai közt szerepelt a nem jogosult pályázói státusz, a hiányosan beküldött, vagy hibás költségvetésű, illetve a más kollégiumok illetékességébe tartozó pályázat.
- Az elutasított pályázatok vagy forráshiány, vagy a pályázat tartalmi hiányossága, gyengesége miatt nem részesültek támogatásban.

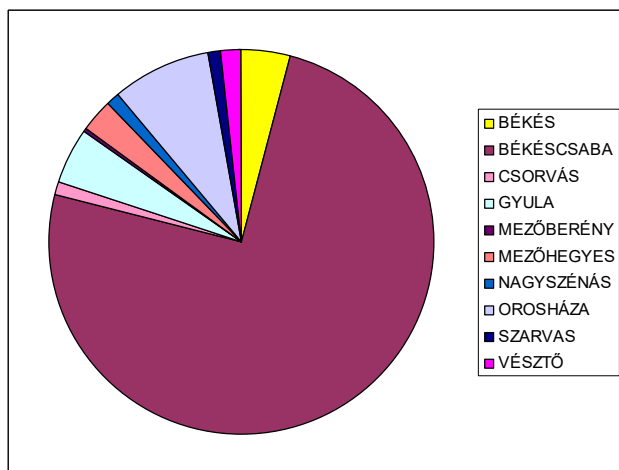
Ez azt jelenti, hogy az egyébként is kisszámú Békés megyei pályázatok közül mindösszesen 45% esetében hiányzott vagy formai követelmény teljesülése, vagy tartalmi kiválóság a támogathatósághoz. Ez

az igen magas arány, alátámasztja azt a hipotézisemet, miszerint a benyújtott pályázatok minősége indokolja a pályázati képzések szorgalmazását, támogatását.

4. sz. diagram: A 2007-ben benyújtott 80 db pályázatból 20 db volt érvénytelen, 16 db elutasított és 44 db nyertes.

Forrás: Saját készítésű diagram az NKA Igazgatósága adatai alapján
 Vizsgáltam a nyertes településeket illetően a településtípust is. 2007-ben megállapítható, hogy a 10 db nyertes pályázatból 9 db-ot városok intézményei, szervezetei nyújtották be. (5. sz. diagram)

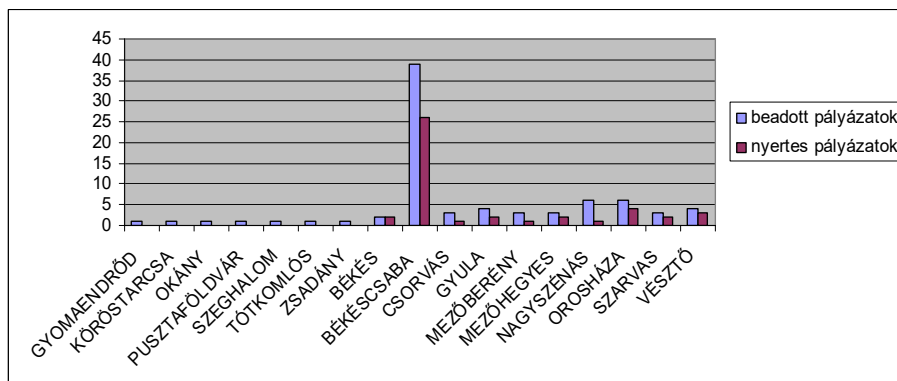
5. sz. diagram: A 2007-ben benyújtott pályázatokból 10 db volt db nyertes, ebből 9 db-ot városok küldték be.

Forrás: Saját készítésű diagram az NKA Igazgatósága adatai alapján

Igen érdekes megvizsgálni a 17 pályázó települést pályázatainak számát, s a támogatottságát illetően. A megyeszékhely, Békéscsaba jelentősen kiemelkedik mindkét szempontot illetően, hiszen 39 db pályázat érkezett be Békéscsabáról, s ennek 66%-a támogatást nyert el. Ezzel szemben a többi település mindegyike 10 db alatti pályázatot

nyújtott be. (6. sz. diagram) A pályázatok magas számát természetesen indokolhatja a település mérete, közművelődési ellátottsága, intézményrendszere, az önszerveződés magasabb foka, s így a civil szervezetek magas száma, de úgy vélem a képzettség, a folyamatos önképzés és a gyakorlat is fontos tényező.

6. sz. diagram: Benyújtott és nyertes pályázatok aránya településenként

Forrás: Saját készítésű diagram az NKA Igazgatósága adatai alapján

Kutatásom során a támogatási összegeket is megvizsgáltam. A 2007-ben benyújtott pályázatok projektjeinek megvalósításához szükséges teljes összeg: 135.000.086Ft, az ehhez igényelt támogatás: 74.091.005Ft. Az NKA KSZK a 10 támogatott pályázati projekt megvalósításához mindösszesen 19.150.000 Ft támogatást ítél meg. Az egy nyertes pályázatra jutó támogatás igen magas, 1.915.000 Ft. A legalacsonyabb megítélt összeg 2007-ben 100.000 Ft volt, a legmagasabb 2.500.000 Ft. Az összes megítélt támogatás 74%-a, 14.300.000 Ft jutott Békéscsabára. Településenként vizsgálva az egy pályázatra jutó támogatási összeget, Vésztőn és Mezőberényben 100.000 Ft, míg Békéscsabán 550.000 Ft volt.

BÉKÉS MEGYE, 2007-2011

Összesítve a 2007-2011 közötti időszak adatait, Békés megyét, annak településeit tekintve a következőket állapítottam meg:

A vizsgált időszakban összesen 27 település nyújtott be összesen 187 eredményes pályázatot (a 75 db megyei település 36%-a).

A 27 település közül:

- Mind az 5 évben eredményesen pályázott: 6 db település, kizárólag városok
- 4 évben nyújtott be sikeres pályázatot: 3 db település, kizárólag városok
- 3 évben nyújtott be: 0
- 2 évben nyújtott be: 4 db
- 1 évben pályázott sikeresen: 14 db
- Egy évben sem volt sikeres pályázata: 6 db pályázó településnek (3 város, 3 község)

A pályázó szervezeteket, intézményeket tekintve a következőket állapítottam meg:

A vizsgált időszakban mindösszesen 72 db szervezet nyújtott be pályázatot.

- Ebből intézmény vagy intézményegység: 27 db
- Nonprofit Kft. (vagy fenntartásában működő intézmény): 4 db
- Alapítvány: 13 db
- Egyesület: 23
- Önkormányzat, kisebbségi önkormányzat: 2 db
- Egyéb szervezet (klub, szövetség): 2 db
- Magánember: 1 fő.

Valójában nem gondolom, hogy ezek a számok a pályázók teljes vertikumáról valós képet nyújtanak, több okból sem. Részben a vizsgált időszakban végbement intézményátszervezések, összevonások nem képeződnek le az adatokban. Nem tudható, hogy mennyi a jogutódlással vagy anélkül átalakult szervezet. Extrém esetben az is elképzelhető, hogy egy-egy intézmény vagy szervezet akár 2-3 kategóriában is megjelenik 5 éven belül pályázóként. Szintén nehezíti a tisztánlátást a pályázók körét illetően a „több lábon állás”, avagy az intézmények „civil holdudvara”. Az intézmények székhelyén bejegyzett szervezetek száma több városi ház esetében igen magas. A célok gyakran azonosak egy-egy szakterületen, így a pályázati lehetőségeket is minden érintett megpróbálja kihasználni. Így előfordulhat, hogy egy intézmény éves programjait pályázza meg akár 4-5 civil szervezet is, ha tevékenységi körük illeszkedik, érdekeik azonosak.

Ezeket is figyelembe véve, s Békés megyében megközelítőleg ismerve az intézményeket, a pályázókat, úgy vélem, hogy a tulajdonképpeni stabil pályázók száma: 13 db.

További kutatási lehetőségek

Igen sok szempont szerint lehetne még folytatni a vizsgálatot. Az eddig bemutatottak egyelőre csak a kvantitatív megközelítést tükrözik, de tervezem a beérkezett pályázatok kvalitatív elemzését is. A

kvantitatív vizsgálat igen sok adatot biztosít kutatásomhoz, hiszen megyénként rendelkezésemre állnak az elemzéshez szükséges adatsorok. Külön kigyűjtésben szerepelnek a budapesti és határon túli pályázati adatok is, melyeket szintén szeretnék feldolgozni. Mindenképpen tervezem a közművelődési statisztikai jelentések összegzéseinek összevetését az általam vizsgált adatokkal.

Kutatom a lehetőségét és módszereit annak, hogy a vizsgált időszakban a közművelődési feltételrendszert, s annak változásait nyomon követve megtaláljam az összefüggéseket a pályázati tényekkel.

Közművelődési szakemberként különösen izgalmas kutatási területnek tűnik számomra a pályázati kiírások és az innováció összefüggésének elemzése, azaz mire ösztönöz bennünket egy kiírás...

IRODALOMJEGYZÉK

1. A Nemzeti Kulturális Alapról röviden. www.nka.hu
2. A Nemzeti Kulturális Alap Közművelődési Szakmai Kollégiumához 2007-2011 között beérkezett pályázatok.
3. Dr. Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon, 1974 és 1989 között. (PhD-értekezés, Debrecen, 2004.)
4. 1993. évi XXIII. törvény a Nemzeti Kulturális Alapról
5. A Nemzeti Kulturális Alap Igazgatósága Alapító okirata
6. KSH

ABSZTRAKT

Ahogy a számítógép, majd az e-learning egyre nagyobb teret nyert az oktatásban, úgy az interneten történő nyelvtanulás is egyre nagyobb népszerűségnek örvend. Az interneten fellelhető számos online tartalom nyújtotta forrást tovább bővítették az úgynevezett web 2.0 által biztosított lehetőségek. Ezek közé tartoznak a fotó és videómegosztó oldalak, az üzenetküldő alkalmazások, a webes naplók (blogok), a fórumok, valamint a web 2.0 talán legkomplexebb megnyilvánulásai, a közösségi hálózatok. Azonban a közösségi tartalmak nyújtotta előnyökkel és hátrányokkal nem mindig vagyunk tisztában. Különösen fontos ezek ismerete, ha az oktatásban, vagy a tanulásban szeretnénk használni a weben elérhető online lehetőségeket.

Jelen dolgozatban azt szeretném keretbe foglalni, hogy a közösségi hálózatok által nyújtott médialehetőségek milyen formában jelentek meg és használhatók fel a nyelvtanulásban, a nyelvtanulás segítségével. Elsődlegesen nem oktatási oldalról vizsgálom a dolgokat, hiszen ebben a témában a fő hangsúly az iskolán kívüli tanulás segítésén van. Írásom célja összegezni és rendszerezni a közösségi tartalmak nyelvtanulásban használható széles lehetőségeit, bátorítani a témától idegenkedőket, ötletet adni az elinduláshoz, hogy a közösség segítségével nyelveket tanulni vágyók mindinkább hatékonyak és eredményesek lehessenek.

1. WEB MINDENHOL

Napjainkra természetessé vált az internet korlátlan elérhetősége időben és térben, a mobilinternet hálózatok kiépítésével. Telefonjaink „okossá” váltak, sőt a tucatszám beintegrált szenzorok és eszközöknek köszönhetően sokoldalúbbak, mint számítógépeink. ^[1] Ezek ismeretében várható volt, hogy életünkben, ami egyre jobban a három képernyő köré szerveződik (televízió, számítógép, telefon), a televíziók is túllépnek hagyományos szerepükön ^[2] és az internetet is elérhetővé téve, online, interaktív eszközként, számítógép alapú médiává válnak.

A gyors iramú technológiai fejlődés természetesen a mindennapi életünkre is egyre jobban hatással van. Az új technológiák új szokásokat tesznek lehetővé, vagy inkább követelnek meg. ^[3] A hangsúly mára az - online, multimédiás, interaktív - kommunikációra terelődött. Ezt az új önkifejezési lehetőséget a közösségi hálózatokban éljük ki. Ezek a hálózatok (social networks) a mobileszközeink révén bárhol elérhetőek, vagy mondhatjuk azt is, a hálózatok mindent megtesznek, hogy bennünket bárhol megtaláljanak.

A következő fejezetekben a web 2.0 által nyújtott közösségi, online, multimédiás, tartalmakat vizsgálom, melyek a nyelvtanulásban eredményesen felhasználhatóak. Ismertetem ezen lehetőségekben rejlő előnyöket és hátrányokat, tisztázom az alapvető fogalmakat, röviden elemzem a tanulási folyamatban való hasznosságukat. Végül bemutatok néhány konkrét példát azon oldalak közül, melyek a nyelvtanulók körében igen népszerűek és kedveltek.

Mindenekelőtt azonban, fontosnak tartom az alapvető fogalmak magyarázatát, hiszen az e technológiákat mindennaposan használók sem feltétlenül vannak tisztában az egyre kevésbé ugyan, de mégiscsak alapvetően informatikai szakkifejezések jelentésével.

1.1. WEB 2.0

A „webkettő” (web 2.0) kifejezést 2004-ben, a hálózati média önszerveződő jelenségei iránt elkötelezett a Tim O’ Reillynek tulajdonítják, aki a web hagyományos korszakát (web 1.0) akarta megkülönböztetni ezzel az új fejlődési szakasztól. ^[4]

A web 2.0 egy olyan platformként értelmezendő, ahol a hálózati kommunikáció értelme és lényege a tartalmak (adatok) folyamatos cseréje. Ezen adatcsere, - küldés és fogadás – fölötti kontrollt azonban a felhasználók irányítják. Ez a szemlélet, vagy alapvető szerveződés, az előzőekben megszokott kommunikációhoz képest, gyökeresen megváltozott viselkedést feltételez, vagy követel meg. A web 2.0 főszereplője az új gondolkodású felhasználó. ^[5] Amíg a korábbiakban a tartalmakat az aktuális oldal üzemeltetője biztosította, a felhasználók inkább passzív, mint aktív résztvevők voltak. A tartalmak elérhetőségét az oldalakon főleg a linearitás jellemezte és kimerültek a hypertextualitás ^[6] és a keresés lehetőségeinek interaktivitásában. Addig a web 2.0 világában az üzemeltető – jellemzően - inkább csak a keretrendszert biztosítja. Az oldalt felhasználók töltik meg tartalmakkal és saját jelenlétükkel. ^[7]

1. ábra Közösségi hálózatok

A web 2.0-höz kötött legfontosabb fogalmak tehát a tartalommegosztás, azaz bármilyen információ elérhetővé tétele, vagy ajánlása a másik számára, valamint a felhasználók egymás közötti kommunikációja.

1.2. KÖZÖSSÉGI HÁLÓZATOK

Egyszerűen fogalmazva, közösséginek nevezhetünk egy hálózatot, ha a felhasználói interakcióra képesek egymással. ^[3] A hálózat tagjai vélhetően valamilyen közös kapcsolódási pont miatt lépnek be a rendszerbe. Lehet ez közös érdeklődési kör, ismerősök felkutatása, vagy pusztán a kapcsolat tartására irányuló igény. Ez azonban igen tág meghatározás, melybe a fórumoktól kezdve a blogokon át a ma klasszikusnak nevezett közösségi oldalak halmazát értjük. A közösségi oldalak alapja az a médiafelület, amelyen megjelennek. ^[7] Boyd és Ellison 2007-ben publikált dolgozata szerint ahhoz, hogy egy oldalra azt mondhassuk közösségi, annak három szempontnak kell megfelelnie, ^[8] mégpedig:

- A felhasználók alkothassanak maguknak nyilvános vagy félig nyilvános személyes profiloldalt;
- Az oldal adjon lehetőséget a kontaktusra a tagok között;
- A tagok a többiek profilját és kapcsolatait is láthatják;

Dolgozatomban a vizsgált oldalak nyelvtanulásra való hatását elemezve, az első fogalmat tartom irányadónak, hiszen a lazább megfogalmazás, mely szerint a felhasználók tudjanak kapcsolatba lépni egymással számunkra elegendő szűkítés, ugyanis nekünk a nyelvtanulás során a legfontosabb entitás a kommunikáció lehetőségének a megteremtése és szem előtt tartása.

1.2.1. CHAT

A chat a nyelvtanulásban már korai szakaszokban alkalmazható gyakorlási lehetőség. Előnyei, az azonnali visszacsatolás, az egyszerű nyelvezet. Hasonlít az élő beszédhez, de mégis lehetőséget ad a közlendő átgondolására és javítására az elküldés előtt. Publikus módon könnyű elindítani a csevegést, nincs feltétlen szükség ismerősökre, idegenekkel is egyszerű felvenni a kapcsolatot. Chat segítségével olyanok is gyakorolhatják a kommunikációt idegen nyelven, akik még nem mernek az élő beszédre vállalkozni. Hátrányai között említeném a sokszor szlenges megnyilvánulásokat, a sok rövidítést és a közlendők túlzott egyszerűsítését. A nyelvtanulást segítő chat szobákban, vagy közösségi oldalakon ezen negatívumok kevésbé jellemzőek azáltal, hogy e hátrányos megnyilvánulásokat a felek igyekeznek kiküszöbölni, szabatosabb fogalmazással. ^[3]

1.2.2. AZONNALI ÜZENETKÜLDŐ ALKALMAZÁSOK

Az azonnali üzenetküldő alkalmazások (instant messenger) abban különböznek a zömmel webes felületen elérhető chat-től, hogy elsősorban ismerősök használják egymás közötti élő kommunikációra, gyors, rövid információcserére. Általában saját telepített keretprogram használatával vehetők igénybe. A kommunikáció módja és formája gyakorlatilag megegyezik a Chat-nél leírtakkal, a nyelvtanulásban való alkalmazhatósága úgyszintén. A párbeszéd rögzítése itt sem cél. ^[9]

1.2.3. NEM AZONNALI ÜZENETKÜLDŐK

Klasszikusan az email típusú levelezésre kell gondolni, mely jóval a Web 2.0 megjelenése előtt is létezett. Ez a forma a hagyományos levelezés elektronikus változata. Nyelvtanulásban felhasználható, úgymint hagyományos levelezés, közösségi levelezési lista, vagy a tanuló tanár közötti kommunikációban. Akár feladatok levélben küldésével, akár a kérdések, megoldások beküldésében. Ennek a formának ma már csökkent a népszerűsége, az azonnali üzenetküldők és a közösségi oldalakon folytatott üzenetküldés előretörése miatt. Sok esetben viszont nélkülözhetetlen és hasznos, a formai sajátosságai miatt.

1.2.4. FÓRUM

A fórumok olyan közösségi oldalak, melyeknek a célja bizonyos témák megvitatása azonos érdeklődésű emberek között, tudás és tapasztalatcsere által. A fórumok célja, bizonyos kérdésekre a válasz megtalálása a közösség tagjainak segítségével.

Nyelvtanulásban az erre szakosodott fórumok igen hasznosak. Elsősorban nem konkrét nyelvtani kérdések megfogalmazása a cél, hanem a tanulást segítő eszközök, módszerek, lehetőségek témájában lehet feltenni kérdéseket. Egy jól működő fórumban biztosan hamarosan találunk választ a kérdéseinkre.

1.2.5. BLOG

Egy olyan interneten elérhető webes megnyilvánulás, ami periódikusan újabb bejegyzésekkel bővül. Általában személyes(ebb) hangvételűek mint a szakmai publikációk, írói járatosak a témában, ahol saját véleményeiket, tapasztalataikat, vagy akár kutatásaikat oszthatják meg. ^[10] A bejegyzésekre lehetőség van reagálni, így a véleménycsere megoldott. A fórumtól a blog leginkább abban különbözik, hogy amíg ott egyszerűbb kérdésekre keresünk direkt válaszokat, addig a blogban a szerző által leírt tartalomról szerzünk információt elsősorban, és csak másodsorban véleményezünk vagy kérdezzünk. ^[11]

Egy idegen nyelv elsajátításának folyamatában, szinte minden fázisban érdekes információkat nyerhetünk a témára szakosodott blogok és bejegyzéseik olvasásával. Abban az esetben, ha a témával vagy az előtünk szóló véleményével kapcsolatban kérdések merülnek fel bennünk, azt megosztva a többiekkel, hasznos tapasztalatokat cserélhetünk. Mivel a blog szövegek nem hivatalos publikációk, a tartalmak egyszerűbbek, olvashatóbbak, néha szlengesek is lehetnek. A blog bejegyzések általában önálló – több mondatos – átgondolt, szerkesztett írások, a szerkezetük bonyolultabb, mint a chatban vagy a fórumon található nyelvi megjelenéseké.

1.2.6. WIKI

A wiki egy olyan hypertext rendszer, ahol közösség által épített adatbázis weboldalak érhetők el online. A wikit használják csoportos munkavégzés támogatására is. Legismertebb implementációja a Wikipédia online lexikon.

A wiki-k elsődleges célja nem a nyelvtanulás támogatása. Néhány esetben azonban beintegrálható a tanulási folyamatba. A wiki oldalak mint szerkesztett tudásbázisok, jellemzően igényesen megfogalmazott információkat, szövegeket tartalmaznak. Ezért a célnyelvű, például enciklopédiális szócikkek, magyarázatok, akár mint egynyelvű szótár igen hasznosak lehetnek.

1.2.7. KÉP ÉS VIDEÓMEGOSZTÓ OLDALAK

Természetesen alapvetően nem oktatási célzattal jöttek létre ezek az oldalak sem, de mint a többi webes lehetőségnél, a felhasználók előbb utóbb itt is megtalálták a tanulásban hasznos alkalmazhatóságot. Gondolok itt elsősorban a videómegosztók által kínált lehetőségekre. Hosszabb rövidebb oktatófilmek, magyarázatok, instrukciók tölthetők fel és oszthatók meg. Az egyszerű keresési lehetőségek révén, hamar rábukkanhatunk a számunkra hasznos tartalmakra. Nagyszámú hasznos videót találhatunk, ha a nyelvtanulással kapcsolatos témakörökben keresünk.

1.2.8. KÖZÖSSÉGI ISMERETSÉGI OLDALAK

Az előzőekben ismertetett implementációk leginkább abban különböznek a web 2.0 e legnépszerűbb megnyilvánulásától, a kapcsolati közösségi oldalaktól, hogy amíg ott a tartalom megosztása a fontosabb és másodlagos a közösségi ismeretségi hálózat, addig itt a kapcsolati háló építése a legfontosabb. „Ki, kicsoda? Ki, kit ismer? Kivel van kapcsolatban?” a kulcskérdések. A mai formájukban, több webkettes lehetőség implementálva van bennük. Használhatunk chat-et, üzenőfalat, - ami felépítésében hasonlít a fórumra, vagy a mikroblogokra – küldhetünk üzenetet, szöveges, vagy multimédiás tartalmakat oszthatunk meg.

1.2.9. KÖZÖSSÉGI SZÓGYŰJTEMÉNYEK

A közösség által épített szó vagy szótárgyűjtemények, a nyelvtanulást-tanítást és a nyelvhasználatot igyekeznek támogatni. Két eltérő megközelítést fontos megkülönböztetni. Az egyik szerint a definíciókat egy szakmai közösség állítja össze, a közösség többi (nem szakmai) tagja kommentek formájában tehet megjegyzéseket és kiegészítéseket. ^[12] A másik felfogás szerint a közösség minden tagja részt vehet a definiálásban.

1.2.10. KÖZÖSSÉGI E-LEARNING RENDSZEREK

A közösség által épített tananyag gyűjtemények és tanulást segítő keretrendszerek. Alapvetően a távoktatás támogató rendszerei. ^[13] A tagok különböző oktatási intézmények kurzusaihoz csatlakozhatnak.

Az előadásokat élőben, vagy archívumból tekinthetjük meg. Implementációtól függően aktív részesei is lehetünk egy-egy kurzusnak, bizonyos rendszerekben a vizsgáztatás is megoldott. Természetesen kifejezetten nyelvi kurzusok is léteznek. ^[14]

1.2.11. NYELVCSERE KÖZÖSSÉGEK

A legnépszerűbb ismeretségi oldalak analógiájára született egy speciális közösségi oldalfajta, melynek célja a nyelvtanulás segítése a közösség által. Ha tehát a közösségben rejlő tudást, kommunikációs kompetenciát, célirányosan és tudatosan szeretnénk használni, regisztrálhatunk egy erre szakosodott weblapra. Ezeket a webkettes helyeket hívják a nyelvtanulást segítő közösségi oldalaknak. Röviden nyelvcseres közösségeknek.

Ezeknek a közösségeknek az elsődleges célja tehát, egymás segítése a nyelvtanulásban. Ami azon az elven nyugszik, hogy legalább egy nyelven, az anyanyelvén mindenki, vélhetően magas kommunikációs szinten van. Ezek a felhasználók (natívok) segítik azokat, akik az ő anyanyelvükön szeretnék fejlődni. Szerencsés esetben a támogatás kétirányú, azaz a tanuló olyan partnert választ önmaga fejlesztésére, aki viszont az ő nyelvét szeretné elsajátítani. Természetesen a támogatói viszony nemcsak a tanuló-natív személy között jöhet létre, hiszen egy adott nyelven magasabb szinten álló „barát” is tud segítséget nyújtani a nálánál alacsonyabb szinten lévőknek. Mivel a közösségi hálózatok alapvető tulajdonsága az, hogy az egyes felhasználók több felhasználóval is kapcsolatban állnak, (ismerősök, barátok) ezért a nyelvi támogatás több (sok) oldalról is létrejöhet. Ami nagymértékű változatosságot, visszacsatolást és persze redundanciát biztosít.

Az egymás támogatása mint célkitűzés, tartalmilag többféle média felhasználásával valósulhat meg. Hagyományos tananyagok online multimédiás verzióival, (szöveges, képi stb.), vagy élő kommunikációval, amely lehet írásos, hang, vagy videókapcsolatra épülő. Mindenki saját maga szintje és bátorsága szerint választja ki a számára kívánt fejlődési lehetőséget. A visszacsatolás tehát lehet azonnali, és általánosan célja a pozitív visszacsatolás, a motiváció fenntartása és sikerélmény nyújtása.

2. A WEB 2.0 HASZNÁLATÁNAK ELŐNYEI, HÁTRÁNYAI A NYELVTANULÁSBAN

A webkettes tartalmak terjedése és robbanásszerű előretörése napjainkban megállíthatatlannak tűnik. A jövő internet hálózata nem kérdés, hogy a megosztott közösségi tartalmakra épül. Lehet figyelmen kívül hagyni, megpróbálni ellenállni, a hátrányait előtérbe helyezni, de modern világunkban kikerülni előbb-utóbb lehetetlen. Véleményem szerint, az előnyöket okosan (tudatosan) kihasználó felhasználó, inkább haszonra tehet szert végeredményben. Mint mindenhol, a mértékletesség azonban itt is nagyon fontos.

2.1. AGGÁLYOK A KÖZÖSSÉGI TARTALMAKKAL SZEMBEN

A webkettő - előbb már taglalt - szerveződéséből adódóan, a közösségi online tartalmak nem minden esetben teljesen megbízhatóak. Ezeket a tartalmakat nem (csak) szakterületi specialisták készítik, hanem zömmel olyan jószándékú emberek, akiknek fontos, hogy a tudásukat, ismereteiket, képességeiket megosszák másokkal, sokszor teljesen önzetlenül. Ezt mindig szem előtt kell tartanunk, és a tartalmak felhasználásánál ajánlott az egészséges bizalmatlanság, vagy óvatosság. ^[5]

A webkettő másik, szintén önmagából adódó sajátossága az, hogy a különböző tartalmak, szoftver termékek sosem jutnak el a végleges állapotba. Az állandó béta állapot természetessé válik. ^[5] Mindig jelennek meg új verziók, melyek az előzők hibáit kijavítják és/vagy új szolgáltatásokkal rendelkeznek. Ez a „viselkedésmód” azonban legalább annyira jelent előnyt, mint amennyire hátrányt. A kiadott, lezárt – lektorált – (szoftver)termék is tartalmazhat hibát, vagy olyan hiányosságot, amelyeknek kiküszöbölése a felhasználók még jobb kiszolgálását biztosítja. Egyszerűen gondoljunk arra, hogy az élő nyelvekben mennyi minden változik az idő múlásával. Új szavak, kifejezések jelennek meg. A nyelvtanulás terén új módszerek és lehetőségek születnek. Egy webkettes tartalom képes ezek lekövetésére, hiszen együtt él a környezetével, a közösség tagjaival.

2.2. POZITÍVUMOK

A számunkra fontos és hasznos előnyök felsorolása már nagyobb feladat, hiszen szerencsére sokkal több ilyen tulajdonságot fedezhetünk fel.

Az internet technológiával foglalkozó comScore cég által készített 2011-es felmérésből, ^[15] amely a közösségi hálózatok világának legfontosabb – vagy inkább legaktuálisabb – tudnivalóit foglalja össze, szeretnék néhány pontot kiemelni, melyek számunkra is érdekesek az online nyelvtanulás vizsgálatakor.

A legnépszerűbb online tevékenység világszerte a közösségi hálózatok használata.

A kijelentés több oldalról is megközelíthető. A legegyszerűbb azt jelenti, a felhasználók ezeken az oldalakon töltik a legtöbb időt. A témánk szempontjából szűkítve ez azt jelenti, hogy az előzőekben már tárgyalt nyelvcsere közösségekben eltöltött idő és felhasználószám is növekszik, hiszen a nyelvcsere közösségek ezen hálózatok részhalmazát képezik (sőt e típusú oldalak száma is gyarapodik). Ez egyértelműen öröndetes jelenség, hiszen több lehetőségünk van arra, hogy a számunkra megfelelő partnereket világszerte megtaláljuk. A színes, élő, nyelvi közösségek egyre több tagja nyilván egyre több lehetőséget kínál. Rajtunk múlik, mekkora szeletet hasítunk magunknak a tudás ezen újfajta tortájából.

A közösségi hálózatok egyszerre elfedik és visszatükrözik a regionális különbségeket.

A közösségi hálózatok használói a hálózatban egyenrangú tagok. Mindazok ellenére, hogy a világ különböző helyeiről lépnek be a szolgáltatásba. Ami persze azt jelenti, hogy a valós életben nagyon eltérőek lehetnek a körülményeik. Szignifikáns eltérések mutatkozhatnak a gazdasági, infrastrukturális, politikai és szociális környezetükben. A felmérés szerint, mindezek ellenére a közösségi hálózatok használata mind a 43 vizsgált országban növekszik. A népszerűség ilyen magas foka, számunkra abból a szempontból üdvözlőni való, hogy egyre többen tudják használni a közösségi nyelvtanulás lehetőségeit, földrajzi és szociális helyzetüktől függetlenül. Valamint az egyre több eltöltött idő jelen esetben növekvő gyakorlati lehetőséget is magában rejt.

Már nem csak a fiatalok használják a közösségi hálózatokat, hanem mindenki.

A felmérésből kiderül, hogy a közelmúltban csökkent a digitális írástudatlanok száma. A közösségi hálózatokban rejlő erő, képes bevonni olyan korcsoportokat is, amelyeket eddig nem érintett meg a számítógépek világa. A 2011 októbere előtti, nagyjából másfél évben, az 55 év feletti korcsoportban mutat legnagyobb növekedést (9.4%) a közösségi hálózatok használata. A vizsgálat ugyan nem foglalkozik vele, de vélhetően a digitális írástudatlanok számának csökkenése hatással lesz, a „lingvisztikailag fogyatékosok” hátrányainak leküzdésére is.

A Digitális kor szülöttei a közösségi hálózatokon keresztül kommunikálnak.

Az azonnali üzenetküldők használata minden korosztályban erősen, az email használat kisebb mértékben csökkent, s az ezekben a csatornáknak elmaradó forgalom a közösségi hálózatokat erősítette. A kommunikációs csatornaváltás a fiatalabb korúak esetén a legnagyobb arányú.

A mobil eszközök táplálják a közösségi függőséget.

A mobil internet nyújtotta közel korlátlan földrajzi hozzáférés, lehetővé teszi, hogy folyamatosan online lehessünk. Ez bizonyos esetekben egyenesen károsnak tűnhet, hiszen a külvilág valósága helyett a virtuális világban élnek a hálózatok rajongói, sok valós élményből kizárva ezzel magukat. Abban az esetben viszont, ha egy utazás, pihenő, vagy várakozás alatt szeretnénk nyelvet gyakorolni és a mobil eszközeinkkel ez megtehető, a mobil hozzáférés rögtön előnyössé válik, azáltal hogy a holtidőket tanulásra fordíthatjuk.

A vizsgálatból az előzőekben kiemelt öt pont azért szerepel a web 2.0 előnyei között, mert a dolgozatom célja a közösségi nyelvtanulásban rejlő előnyös lehetőségek bemutatása. Ezen a speciális szemüvegen keresztül szemlélve a jelenséget, néhány tényező előnyössé válhat, ami más esetben hátránnyként értékelendő. Tehát minden olyan tényező pozitívként üdvözlendő esetünkben, amely a nyelvtanulás ezen új és egyre népszerűbb formájának használatát, valamilyen oldalról közelebb tudja hozni a tanulóhoz. Legyenek azok bárhol, bármikor, bármik.

3. A MULTIMÉDIÁS KOMPONENSEK TANULÁSRA, TUDÁSMEGŐRZÉSRE GYAKOROLT HATÁSA

A közösségi nyelvtanulást segítő webkettes felületek között online, interaktív, multimédiás, virtuális valóságot támogató lehetőségeket is választhatunk a már említett nyelvcsere közösségek segítségével. A következő fejezetben ezeknek az entitásoknak a multimédiás mivoltukban rejlő potenciál hatását szeretném összevetni a tanulási folyamatokban bekövetkező előnyös változásokkal.

Bizonyított, hogy a tanulás és a megszerzett tudás megőrzésének hatékonysága attól függ, milyen formában kapjuk az információt a környezetből. Valamint attól, hogy a tanulási folyamatban az átvitt információ (tudásanyag) mennyisége mennyire elvont, verbálisan, vizuálisan, vagy akár aktív részvétellel történik az ismeretszerzés. A látás, a hallás és a cselekvés által elérhető információ inputok hatását, ezeknek az ingeregységeknek az irányításában való lehetőségét, mint az interaktivitást, különösen a tanulásra gyakorolt befolyását, már régóta és igen sokan kutatják. Az egyik legismertebb és legelfogadottabb az Edgar Dale ^[16] által publikált úgynevezett „Tudás piramisának” a mai értelmezése. Dale a tanulás során alkalmazható, különböző cselekvési tevékenységeket helyezte hierarchikus formába, amelyhez a későbbi kutatások százalékos számokat ^[17] csatoltak.

Az érzékelt információkból megmarad közel:

- 10 % -a annak amit olvasunk,

- 20 %-a annak amit hallunk,
- 30 %-a annak amit látunk,
- 50 %-a annak amit hallunk és látunk,
- 70 %-a annak amit mondunk,
- 90 %-a annak amit mondunk és teszünk.

A felsorolásban az interakció szintje a legmagasabb akkor, amikor beszélünk vagy amikor cselekszünk. Tehát az absztrahálás csökkentése elérhető minél több érzékszerv bevonásával, valamint a tananyag életszerű gyakorlatias felépítésével. ^[18] Több érzékszerv bevonása segíti az információ rögzülését, hiszen könnyen belátható, hogy a hallás vagy a vizuális élmények, úgymint, a beszéd, a dallamok, hangok, képek, videók könnyebben megmaradnak az emlékezetünkben, mint a pusztán írott szöveg olvasása. Az aktív és a passzív információ inputok közül, értelemszerűen az aktív élmények értékesebbek a megőrzés szempontjából. A nyelv az egyik legabsztraktabb eszközünk, ezért a tanulási folyamat rövidebbé tételéhez és a megtanultak rögzítésének problémaköréhez egyszerűen fogalmazva azt mondhatjuk, minél közelebb áll a nyelvtanulás a cselekvéshez, annál könnyebben és tartósabban rögzül.

A mai információ technológiás eszközök fontos adottsága a multimédiás tartalmak megjelenítésén kívül az online interaktivitás. Ezek az eszközök lehetővé teszik a valóság szimulálását, vagy a közvetlen élő kommunikációt. Ezen élő tartalmak pedig sok esetben, a virtuális térben történő létrejöttük ellenére, valós tapasztalatnak tekinthetők. A virtuális valós tapasztalat értéke véleményem szerint, a Dale piramis besorolása szerinti „a valóság szimulálása” és a „valós tapasztalat” között helyezkedik el.

Sokáig hiányzott a számítógéppel támogatott nyelvtanulást segítő eszközök közül az élő kommunikáció lehetőségének használata. Ez nehezen lett volna kivitelezhető az erős, ezeket a technológiákat működtetni tudó hardverek nélkül. A webkettő elterjedésével, a közösségi hálózatok kialakulásával egyidőben, már kézenfekvő lehetőségnek tűnt az összekapcsolás, valamint a közösségben rejlő lingvisztikai potenciál kiaknázása.

4. NYELVTANULÁST SEGÍTŐ WEBKETTÉS LEHETŐSÉGEK A GYAKORLATBAN

Miután megismerkedtünk az új web a web 2.0 fogalmával, a közösségi hálózatok alapelveivel, a közösségi hálózatok néhány olyan legújabb tendenciájával, amely a nyelvtanulás segítésében szerepet játszanak, majd ezen lehetőségek által nyújtott multimédiás tartalomközvetítés tudásátadásban betöltött pozitív szerepéről, a következőkben továbblepve, néhány konkrét formai megjelenést szeretnék bemutatni. Szem előtt tartva az interakció különböző fokozatait.

4.1. LIVEMOCHA

A világ egyik legnagyobb online közössége a nyelvtanulóknak, megjelenésében leginkább a közösségi ismertségi hálózatokra hasonlít. 2007-es indulása óta a felhasználók száma folyamatosan növekszik, mára meghaladta a 14 milliót. ^[19] A felület 12 nyelven jeleníthető meg, magyarul nem. Az oldalon regisztráció után elérhetőek komplett kurzusok, gyakorlásra szánt anyagok, jelentkezhetünk oktatónak, kereshetünk nyelvcserétársat, chatelhetünk, segíthetünk másoknak a szöveges vagy rögzített szóbeli feladatainak a korrekciójában. Kiforrott oldal, átgondolt megjelenéssel, sok lehetőséggel.

4.2. BUSUU

Grafikai megjelenésben játékos elemeket is felvonultató nyelvcseres közösségi oldal. Magyarul nem beszél, de ezen kívül 12 nyelvű felület választható. Nyelvcseres partnert keresve a magyar-angol párosításban több száz lehetséges „barátjelöltet” találhatunk, annak ellenére, hogy az oldalnak rengeteg spanyol ajkú regisztrált felhasználója van. A szokásos közösségi funkciókon kívül angol vagy spanyol kurzusokon vehetünk részt, (ingyen csak egy nyelven tanulhatunk), gyakorolhatunk feladatokon keresztül, írásban vagy élőben kommunikálhatunk közvetlenül az oldalon, a kiválasztott partnerrel. Mobil applikációja elérhető iOS-re és Androidra. ^[20]

4.3. ITALKI

Magyarul beszélő oldal, letisztult, egyszerű, de mégis tetszetős megjelenéssel. Az élő kommunikációra, a megfelelő partner megtalálásának segítségével koncentrál. Három részre bontja a nyelvtanulást valós személlyel, úgymint nyelvórák, beszédgyakorlás, kölcsönös nyelvórák. Nyelvórákat nyelvtanároktól vehetünk. Az órák ellenértékét az oldal saját fizetőeszközével fizethetjük, amit valódi pénzzel tölthetünk fel online fizetéssel, vagy tanítással megkeresve. A beszédgyakorlás szintén a helyi pénzzel fizetendő, itt azonban már a hivatásos tanárokon kívül úgynevezett közösségi tanárok is. ^[21] A kölcsönös nyelvórák a nyelvcseres elvén alapulnak és ez okból természetesen ingyenesek.

4.4. LANG⁸

Egy japán diák által 2006-ban indított a nyelvcseré közösség, könnyen kezelhető felülettel. Az oldal célja elsődlegesen az írásbeli készség javítása, felépítésében is erre koncentrál. Menürendszere egyszerű. 18 nyelven tud, magyarul még nem. A felhasználók az írásukat célnyelven teszik közzé, amit a közösség anyanyelvi tagjai fognak kijavítani. Mivel a közösség közel félmillió, ^[22] a világnyelveken nem kell túl sokat várnunk a korrekcióra. Természetesen cserébe nekünk is illik segítséget nyújtani a magyar nyelvű szövegek javításával.

4.5. LINGQ

Olyan közösségi webhely, amelynek erőssége egy komoly publikus szöveg és hanggyűjtemény. Az oldal jól használható, ha megszoktuk a többitől eltérő logikáját. Van fórum, kereshetünk tutort, vagy barátot - igen részletes kereső segítségével - és vállalhatunk tanítást is. A tananyagok egy könyvtárba vannak rendezve, ahol nagyon részletesen szűrhetünk a minket érdeklő tartalmakra. Úgymint, leckék, kurzusok, lejátszási listák. Ezek mellett szűrhetünk a tananyag szintjére, az új szavak arányára, a hanganyag hosszára, kategóriájára, típusára, sőt még a kiejtés akcentusára is. Opcionálisan folyamatosan nyomon követhetjük a felvett leckéinket és a szókinszünket. ^[23]

4.6. PHRASEBASE

A Phrasebase nyelvcseré közösségi hely, amelynek specialitása egymás segítése idegen nyelvek elsajátításában, szavak és kifejezések memorizálására alapozva. Egyszerű kezelés, számos szűrési lehetőség, kellemes megjelenés. Beépített fórum, és nagyon jól használható nyelvcseré partner keresővel rendelkezik. Mivel több mint 130 ezer tagja van az oldálnak, nagy eséllyel találni fogunk tanulótársat. ^[24] A személyre szabás lehetősége megoldott, saját kifejezés és szógyűjtemény létrehozásával. A memorizálást képek, a kiejtést hanganyagok segítik.

4.7. POLYGLOT CLUB

A Polyglot Club egy olyan szervezet melynek célja az élő nyelvgyakorlás. Ingyenesen bárki tagja lehet, aki idegen nyelveket szeretne gyakorolni. Magyarországon jelenleg 3 regionális szervezete működik, a budapesti a legnagyobb. Hetente szerveznek találkozót, ahol az emberek személyesen tudnak találkozni és beszélgetni. Az eredeti elképzelés Franciaországból indult 2004-ben, ^[25] egy egyszerű weboldallal. A weblap mára egy nyelvcseré közösségi hálózattá fejlődött, ahol az érdeklődők a valós rendezvényeken túl is tudnak találkozni és gyakorolni idegen nyelven. A közösség jellegéből adódóan nem meglepő, hogy a webes megjelenés mára 46 nyelven érhető el, számos funkcióval.

4.8. TATOEBE

A Tatoeba egy közösség által épített nagyméretű példamondat adatbázis. A példamondatok több nyelvre vannak lefordítva, van ahol a mondat kiejtése is elérhető. 115 nyelven közel 2 millió mondat, amiből 275 ezer angol és nagyjából 25 ezer magyar. ^[26]

4.9. RHINOSPIKE

Hogyan hangzik egy kifejezés, mondat, vagy szó idegen nyelven? Ebben segít a Rhinospoke közössége. Írjuk be a kérések közé és hamarosan egy anyanyelvű tag fogja rögzíteni hangfájlba, amiről még értesítést is kapunk. ^[27] Kíváncsiak vagyunk egy idegen nyelvű beszéd pontos szövegére? Töltsük fel a hangzó fájlt, vagy elérhetőségét és rövidesen megkapjuk a szöveges változatot. Természetesen cserébe mi is segítünk a többi lelkes (magyarul) tanulónak. ^[28]

4.10. WORDREFERENCE

Az egyik legnépszerűbb online szó(tár) gyűjtemény mely 1999 óta létezik. Kétnyelvű és bizonyos nyelveknél egynyelvű változatban is elérhető. Ha mégsem sikerül megértenünk valamit, a fórum anyanyelvi közössége boldogan segítségünkre lesz. Az oldal szókirakós játékokkal is kedveskedik, a játékos kedvű tanulóknak. iOS-re és Androidra is elérhető applikációja van, így telefonra optimalizáltan is használhatjuk akár utazás közben. ^[29]

4.11. WORDNIK

Az előzőekben megismert szótárhoz képest egyszerűbben használható, a szavakat példamondatokban is megmutató online közösségi szógyűjtemény angol nyelven. A definíciókat többféle forrásból állítja össze az oldalt üzemeltető szakmai szerkesztőség. A felhasználók a definiálásban nem vehetnek részt, viszont bejelentkezve kommentek formájában tehetnek kiegészítéseket. ^[12]

4.12. COURSERA

A Coursera több mint 2 millió taggal büszkélkedő közösségi e-learning rendszer, ahol számos neves egyetem kurzusaira iratkozhatunk be online. Lehetünk pusztán megfigyelők, vagy aktív résztvevők, ez esetben teszteken keresztül méri a megszerzett tudást. Sikeres eredmény esetén, online elismervényt is kaphatunk. Hogy mi kell mindehhez? Internet kapcsolat, egy regisztráció és egy megszerzett biztos nyelvtudás (főleg angol). Mindezek birtokában az oldal segítségével idegen nyelven tanulhatunk,

tetszőleges témájú egyetemi előadásokat hallgatva, nyelvtudásunkat magas szinten alkalmazva és fejlesztve. [14]

5. ÖSSZEGRÉS

A multimédia és a közösségi hálózatok észrevétlenül – s egyre jobban – a mindennapi életünk részévé válnak. Ami tegnap még újdonság volt, az ma már megszokott, holnap pedig lehet, hogy elavultnak gondoljuk. Az internet az elmúlt 6-8 évben kezdett egyre jobban a közösségi megoldások irányába tolni, s úgy tűnik ez a folyamat napjainkban egyre csak gyorsul. Már beszélünk az új webről, ami a szemantikus internet kora lesz, a web 3.0. [30] Ennek ellenére úgy érzem, a nyelvtanulásban és a nyelvoktatásban sincs kihasználva a webkettőben rejlő lehetőségek töredéke sem.

Ami tegnap a szótár, a nyelvtankönyv, a tesztfüzet, a magnókazetta, a hanglemez, a VHS videómagnó, vagy akár a multimédiás oktató CD ROM volt, az ma már mind ott rejtőzik egy monitor mögött egyszerre, bárhol és bármikor, szinte a világ összes nyelvén. Ki sem kell mozdulni a kényelmes lakásunkból, ha anyanyelvű emberekkel szeretnénk találkozni. Beszélgetni velük, látni őket, érezni az élő nyelv ritmusát, akcentusát, dinamikáját, gondolatfűzését.

A közösségi nyelvtanulás internet kínálta lehetőségei közül próbáltam néhány implementációt megvizsgálni és bemutatni, az elméleti alapoktól kiindulva, egészen a gyakorlati megvalósulásokig. Olyanokat, amelyek a sok-sok megjelenés közül valamiért érdekesek, vagy népszerűek. Úgy gondolom a szabályozott oktatás keretei mellett, igen eredményes és hatékony segítséget találhatunk mind a tanulás megkönnyítésében, mind a gyakorlás terén, ha használjuk a közösségi hálózatok nyújtotta pozitív előnyöket. Tudjuk, hogy a nyelvtanulás nehéz és hosszú folyamat, de úgy gondolom ennyire könnyű és szórakoztató sosem volt. Hogy mennyire leszünk sikeresek benne? A lehetőségek adottak, egyre jobban rajtunk múlik.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] T. Nagy László: A hatékonyság növelésének lehetőségei multimédiás nyelvoktató rendszerekben, „A fiatal kutatók Magyarország megújulásáért” PEME konferencia elektronikus könyv Budapest, 2012. 184-193p
<http://www.peme.hu/userfiles/3-as%20teljes.pdf>
- [2] Prohardver.hu, Samsung D8000 SMART TV: meghalt a tévé, éljen a tévé!,
http://prohardver.hu/hir/samsung_smart_tv_d8000_meghalt_teve_eljen.html.
- [3] Kiss József, Sipos Erika, Községi hálózatok és hatásuk a társadalomra, Kutatási és Fejlesztési Központ
<http://bit.ly/WnNhbd>
- [4] Tim O'Reilly, What Is Web 2.0,
<http://oreilly.com/web2/archive/what-is-web-20.html>
- [5] István Szakadát, Egyben az egész, Typotex kiadó, Budapest, 2007.
- [6] GEORGE P. LANDOW, HYPERTEXTUÁLIS DERRIDA, POSZTSTRUKTURALISTA NELSON?,
[HTTP://WWW.ARTPOOL.HU/HYPERMEDIA/LANDOW.HTML#HYPERTEXTUAL](http://www.artpool.hu/hypermedia/landow.html#hypertextual)
- [7] Ferencz Bettina, Rétfalvi Györgyi, Községi hálózatok és médiadisztribúció, Média kutató,
http://www.mediakutato.hu/cikk/2011_03_03_kozosseg_i_halo_zatok_mediadisztribucio
- [8] Danah M. Boyd, Nicole B. Ellison, Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship Michigan State University, 2007
- [9] Azonnali üzenetküldő alkalmazások,
<http://bit.ly/Vng3I5>
- [10] Blog szócikk, Wikipédia,
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Blog>
- [11] Bódi Zoltán, A blogok nyelvészeti aspektusai, e-nyelv.hu magazin,
<http://e-nyelvmagazin.hu/2010/09/10/a-blogok-nyelvészeti-aspektusai/>
- [12] Wordnik, online szótár,
<http://www.wordnik.com/about>
- [13] Kovács Ilma. Új út az oktatásban? A távoktatás. Okker kiadó. Budapest, 2005.
- [14] Coursera, E-laerning webhely,
<https://www.coursera.org/#about>
- [15] Comscore, It's a Social World: Top 10 Need-to-Knows About Social Networking and Where It's Headed
<http://bit.ly/THm9zN>
- [16] Dale, Edgar (1969) Audiovisual methods in teaching, third edition. New York: The Dryden Press; Holt, Rinehart and Winston.

- [17] Raymond S. Pastore, Bloomsburg University,
<http://teacherworld.com/potdale.html>
- [18] László T. Nagy, Ágnes Stóka, Efficient language teaching software in a multimedia context, Teaching Mathematics and Computer Science, 10(2), 361-374, 2012.
- [19] Livemocha, közösségi nyelvcseré webhely,
<http://livemocha.com/pages/about-us/>
- [20] Busuu, közösségi nyelvcseré webhely,
<http://www.busuu.com/enc/>
- [21] italki, közösségi nyelvcseré webhely,
<http://www.italki.com/?hl=hu>
- [22] Lang8, közösségi nyelvcseré webhely,
<http://lang-8.com/profiles/search>
- [23] LingQ, közösségi nyelvcseré webhely,
<http://www.lingq.com/hu/>
- [24] Phrasebase, közösségi nyelvcseré webhely,
<http://www.phrasebase.com/english/>
- [25] Polyglot Club, közösségi nyelvcseré webhely,
http://polyglotclub.com/about_us
- [26] Tatoeba, közösségi nyelvcseré webhely,
<http://tatoeba.org/eng>
- [27] Öt év, öt nyelv, (Blog) Nyelvtanulási segédletek,
<http://otevotnyelv.com/nyelvtanulasi-segedletek/>
- [28] RhinoSpike, közösségi nyelvcseré webhely,
<http://rhinospike.com/>
- [29] Wordreference, online szótár,
<http://www.wordreference.com/english/AboutUs.aspx>
- [30] Hendler, J. Web 3.0 Emerging, Computer, Volume 42, Issue 1, 111-113p 2009 jan.

GÁL MÁRK: KÖZINTÉZTMÉNYI MENEDZSMENT REFORMOK: TEGNAP, MA ÉS HOLNAP - BCE, POLITIKATUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

„Közigazgatás ott jön létre, ahol közösségi ügyek jelentkeznek, olyan ügyek, amelyeket az egész társadalom magáénak érez, amelyek megoldásához az egész társadalom hozzájárulása szükséges.” (Lőrincz Lajos)

BEVEZETÉS

A közösségi igazgatás első rendszerei, szinte a 20. századi arculatot öltve, az öntözéses vízgazdálkodásra épülő társadalmakban alakultak ki, mindenekelőtt Kínában, Egyiptomban, de a Tigris és Eufrátesz völgyének államaiban is, ahol a pontosan megszervezett, az egész társadalmat átfogó közösség munka tette lehetővé az egyre növekvő népesség alapvető szükségleteinek kielégítését. Az ókor legnagyobb, leggazdagabb és legerősebb államai azért lettek ilyenek, mert szakképzett, gondosan válogatott, érdemeiknél és nem születési előjogaiknál fogva irányítói pozícióba jutott vezetői réteg, kormányozhatta az országot (Lőrincz, L., 1999, p.3).

A közigazgatás rendszerének kialakulásához a legelső követelmény a közös ügyek, a közügyek és a magánügyek közötti különbségek elismerése, a közös ügyek magasabb rendűnek való minősítése a társadalom minden szintjén, különösen a társadalmi hierarchia csúcsán.

Waldo a „Mi a közigazgatás?” c. tanulmányában (Waldo, D., 1994. p.16-28) a közigazgatást az emberi együttműködés, a kooperáció olyan specifikus technikájaként definiálja, melynek közelebbi meghatározottsága az, hogy racionális cselekvésként realizálódik. Waldo a racionális cselekvés fogalmát nem kifejezetten a weberi értelemben vett cél-racionális cselekvés értelmében használja, mert a racionális cselekvés általa megadott definíciója nemcsak a céloknak adekvát eszközök kiválasztását foglalja magában, hanem azt is, hogy mindennek minimális veszteséggel kell járnia más kívánatos célok elérésében, és azt is magában rejtje e meghatározás, hogy a célok közösségi célok, ami a közérdek vagy közjó szinonimája (Gulyás, Gy., 2011, p.38-39).

A gazdasági, a társadalmi és a politikai kihívások következtében kibontakozó közintézményi menedzsment reformok a közigazgatást és a közszolgáltatásokat nem egyformán érintették.

A közigazgatásban és a közszolgáltatásokban egyaránt elmozdulás történt a piaci típusú mechanizmusok alkalmazása irányába. A közszolgáltató intézményekben ez az elmozdulás egyértelmű és erőteljes. Ugyanakkor a közigazgatásban ez az elmozdulás részben szintén fellelhető a szolgáltató jellegű feladatok esetében, részben viszont éppen a közszolgáltató intézményekben végbemenő piaci irányú elmozdulás következtében a szabályozó és az ellenőrző mechanizmusok szerepét újítták meg, erősítik fel (Jenei, Gy., 2005, p.6).

A közigazgatási modernizáció egyik lényegi mozzanataként először a közintézményi menedzsmentben hajtottak végre olyan átfogó reformokat, amelyek a szabályozást, az ellenőrzést, az intézményi rendszert, a működés szervezeti feltételeit, az emberi erőforrás gazdálkodást, a költségvetés tervezését, a teljesítmény orientációt és a teljesítménymérést egyaránt érintették (átfogó értékelés a folyamatról: Pollitt-Bouckaert, 1999; Rouban, 1997; Barker, 1992; Jann, 2001; Osborne-Gaebler, 1994).

Jelen dolgozat fő célja, a rendszerezés, pontosabban, 3 „pillér felállítása” melyek alapján, az idő során működtették a közintézményeket és magát a közigazgatási rendszert. A maguk módján egyik „menedzsment reform” sem mondható tökéletesnek – bár abban az időben amikor „napvilágot” láttak, abban a korban működőképesek voltak. Viszont éppen ebben áll a közintézményi menedzsment reformok lényege (főleg ha ezt menedzszeri szemléletből kívánjuk vizsgálni), hogy csak olyan stratégiai szemléletben vezérelhetők le, amely megtalálja az új rendszer kialakításában azokat a döntő hatású technikai pontokat, amelyek alapjaiban változtatják meg a szabályozást, az ellenőrzést illetve a szolgáltatások nyújtását.

1. Weber bürokráciaelmélete („tegnap”)

Bár a szakirodalomban nem kimondottan úgy van számon tartva, mint egy „menedzsment reform” mégis meghatározó eleme ennek a folyamatnak, ugyanis lényegében részben a bürokráciának, a bürokratizmusnak a diszfunkcionális elemei vezettek a közintézményi menedzsment reformok kialakulásához.

Ha ezen hosszas folyamatot szakaszokra kívánjuk bontani a szakirodalom alapján (pl. Pollitt-Bouckaert, 2000; Fábián, A., 2011) akkor elsődleges meghatározó – sőt még napjainkban is alkalmazott – jelenség Max Weber nevéhez kötődik mint a bürokráciaelmélet megteremtője. Ő ismerte fel először, hogy a szorosan vett közigazgatás, közgazdaságtan, üzemgazdaságtan, stb. tudományokban különféle terminológiával leírt „hivatali” struktúrák jegyei között vannak mindenütt előforduló ismérvek. Ezt a

szervezeti ágazatok fölött álló modern szervezeti bürokráciának nevezte el. Ennek a bürokráciának általános jellemzője, hogy a hatalom egy apparátus közbeiktatásával végzi a célok megvalósítását.

Érdekes megjegyzendő ténynek számít (főleg mai szemléletben), hogy Weber, amikor a bürokráciáról beszél, akkor az igazgatás modern formájáról beszél. Ezt az igazgatási struktúrát, rendszert kifejezetten korszerűnek és egyben hatékonyaknak ítélte. Kiemelt jelentőségű az a tulajdonsága, hogy a bürokratikus szervezet a legtárgyilagosabb ügyintézési forma, és ennél a szervezeti struktúránál lehet a legobjektívebben előre kiszámítani a várható eredményt (Horváth, I., 2006, p.289). Ebből egy fontos következtetés származtatható, mely szerint a „bürokratikus forma” olyan társadalmi feltételeket alakít ki, melyek a szervezet tagjait arra készítik fel, hogy csak az adott szervezet racionális céljainak megfelelően cselekedjenek, járjanak el, függetlenül attól, hogy személy szerint (egyéni) racionálisnak tartják őket vagy sem.

A bürokrácia legáltalánosabb megközelítésben jelenthet privilegizált hivatali réteget, az igazgatási szervek „uralmát”, de az ügyintézés diszfunkcionális jelenségeit is. Weber fogalmi rendszerében a bürokrácia a legális uralom hierarchikus formája, a szervezeti rend ideáltípusa, és mint ilyen: értéksemleges fogalom (Fábian, A., 2011, p.78). Ebben az összefüggésben a „bürokrácia olyan általános szervezeti struktúra, amely nem csak a közigazgatásban értelmezhető” (Weber, M., 1987, p.228). A hierarchikus felépítésből következően a közigazgatás az ókori államokban centralizált, a döntési és irányítási jogosítványok a hierarchia csúcsán elhelyezkedőknél összpontosulnak.

Weber különbséget tett a nyers hatalomgyakorlás és a legitim hatalomgyakorlás között, az utóbbit uralomnak nevezte. Szerinte a legitimitásnak számos formája van, ilyenek például: az isteni akarat, a demokratikus választás, a törvényhozás, stb. A legitimitásnak ezek a különböző formái a hatalom elfogadásának, az abba való „beleegyezésnek” a kifejeződései (Gulyás, Gy., 2011, p.29). Az uralom három formája között tesz különbséget, melyekhez a legitimitás eltérő formáit társítja:

- a tradicionális uralom, hagyományokon nyugvó elfogadottság: pl. patriarchizmus;
- a karizmatikus uralomnál egy személy értékei: rendkívüli képesség, példamutatás alapján válnak „elfogadott” hatalommá; pl. varázslók, hadvezérek, hősök;
- a legitim, racionális, törvényes uralom: az uralom legmagasabb rendű formája; az engedelmisség ez esetben a rendre irányul és nem pedig egy adott személyre;

1.1 A bürokrácia jellemzői

Weber a bürokratikus szervezet főbb sajátosságait a következők szerint fogalmazta meg:

- a szervek és részlegeik hatáskörét írásban rögzített szabályok tartalmazzák;
- a szervezet a hierarchia elvére alapul;
- a döntéseket írásban végzik;
- az ideális vezető a személytelenség szellemében dönt;
- a bürokratikus szervezet egy szakosodott, specializált mechanizmus;
- a bürokratikus szervezetekbe való felvétel kinevezéssel történik;

E jellemzők alapján lényegében elmondható, hogy a weber-i bürokráciaelmélet a közhivatalnoki rendszerre vonatkoztatható. A közigazgatásban a szervezet tagjainak feladatát és hatáskörét jogszabályok határozzák meg. Sem a hivatalnok karrierjében, sem funkciójának gyakorlásában nem lehet semmi önkényes, tetszés szerinti mozzanat. Mindebből következően a bürokratikus szervezetben a személyes függőség jelentősége annál kisebb, minél részletesebben szabályozzák a követendő magatartást (Horváth I., 2006, p.291).

1.2 A bürokráciaelmélet kritikája

Különböző kutatások elvégzése nélkül is könnyen belátható, hogy az állami bürokrácia ritkán működik, ideális módon ugyanis könnyen öncélúvá válhat a közigazgatási szerv valamely cselekménye vagy megjelenhet olyan káros ügyintézési rutin, amely átveszi a szakértelem szerepét az igazgatási, döntéshozatali folyamatokban. Hiányozhat továbbá a közigazgatás feletti kontroll, ilyen körülmények között a köztisztviselők autoriter módon járnak el, ha probléma merül fel: kezdetét veszi egyfajta „egymásra való mutogatás”.

A bürokrácia szónak még ma is negatív hangzása van, főleg a szervezetek működésével kapcsolatban. Ezek a kritikák a következők:

- elsősorban, az ember nem csak és kizárólag a szervezetért él, vannak saját céljai is, melyek lehetnek más irányúak is, mint a szervezet céljai;
- a bürokratikus rendszer befolyásolható a társadalmi változások által;
- a bürokratikus szervezet a középemberre épít és egy szűk specializálást kíván a személytől („nem az én kompetenciám, nem az én szakosodásom”).

A mai elméleti és gyakorlati szervezetekben létezik két irányelv a bürokratikus szervezetek mellett és ellen. A bürokrácia védelmezői azt állítják, hogy a stabil, nagy szervezetekben a bürokratikus rendszer egy jól működő és már beolajozott rendszer.

Robbins (1983) szerint a következő a magyarázat a bürokratikus rendszer működésére a modern szervezetekben:

- funkcionálisak sok szervezetben;
- a sikeres szervezetek növekednek, mint nagyság és a bürokráciák jól működnek a nagy szervezetekben;
- a lassú társadalmi változások még mindig nagyra becsülik a rendet és a bezártságot;
- megjelennek a „professzionális bürokráciák”, melynek formái megfelelnek az információs forradalomnak;
- a standardizálás és az erőcentralizáció olyan bürokráciai fegyverek, melyek helyett még nem találtak megfelelőt (Huczynski-Buchanan, 1985, p.426);

A legfőbb kritika, amelyet a bürokratikus szervezést érte az, hogy nem képes gyorsan reagálni a társadalom változó igényeire, a strukturális lefagyás és az ebből következő pénzszozás.

Chris Argyris szociológus (Huczynski-Buchanan, 1985, p.423) szerint a bürokráciák elősegítik az olyan emberi lény fejlődését, amelyik pszichológiailag nem fejlődött ki teljesen.

Michel Crozier beszél a szervezetek „bürokratikus köréről”:

- a bürokráciák funkciói nem személyhez kötöttek;
- nem lehet mindent előrelátni;
- a szervezet tagjai próbálják ellenőrizni az előre nem látható helyzeteket, hogy több erővel rendelkezzenek a szervezetben;
- ha egy vagy több személy a szervezeten belül ellenőrizni tudja az előre nem látható helyzeteket, ők nagyobb erőre tesznek szert, de a többiekkel való viszonyuk megváltozik (frusztráció);
- az újonnan kialakult kapcsolatok arra törekednek, hogy a szervezet új szabályokat írjon elő, melyek a régi szabályokkal szemben új, előre nem látható helyzeteket idéznek elő.

Alvin Gouldner három típusú bürokráciát különböztet meg:

- látszólag működő bürokrácia („mock bureaucracy”),
- képviseleti elven alapuló bürokrácia („representative bureaucracy”),
- büntetést előtérbe helyező bürokrácia („punishment-centered bureaucracy”)

A látszólag működő bürokrácia leírja azt a helyzetet, amikor a szabályokat kívülről írják elő a szervezeten kívüli személyek részéről, de nincs semmilyen támogatásuk a szervezet tagjai között, sem a vezetők, sem a munkások között.

Gouldner példája a dohányzás tiltása, mely kívülről jön, a tűzoltó egységtől. A szabályt sem a menedzserek, sem a munkások nem tartják be, ez egy ki nem mondott egyezménynek minősíthető.

A képviseleti elven alapuló bürokrácia Gouldner szerint egy olyan helyzet, melyben a szabályokat szinte mindenki a szervezetben elfogadja, mert hasznosak. Például a munkavédelmi szabályok.

A büntetést előtérbe helyező bürokrácia egy csoport, általában az, amely hatalmon van, szabályokat ír elő, melyekkel a többi csoport nem ért egyet. Hogy mégis ezeket betartsák, a vezető csoport szankciókhoz folyamodik.

Ha megpróbáljuk a valóságban a három típusú bürokrácia létezését keresni, láthatjuk, hogy a három ötvözeete szinte minden szervezetben létezik.

Etzioni (*Etzioni, A., 1989, p.31*) három főbb pszichológiai részre osztja a szervezeti embert:

- szervezési mozgékonyság horizontálisan és vertikálisan,
- stressz helyzetben dolgozni,
- eredményességre törekedni.

Ha napjaink közigazgatással kapcsolatos korszerűsítési törekvéseit vesszük alapul, megfigyelhető, hogy az Európai Uniónak fontos célkitűzése a bürokrácia leépítése, ehhez viszont valódi közigazgatási politikára van szükség, továbbá azt is tapasztaljuk, hogy ez egy hosszadalmas folyamat, amelyhez társadalmi változásokra, a rendelkezésre álló eszközök komplex alkalmazására is szükség van.

2. Az új Közzszolgálati Menedzsment (New Public Management, NPM, „ma”)

A bürokratikus rendszer zártsága, rugalmatlansága, centralizáltságából adódóan a közigazgatás és ez által a közzszolgáltatásokat nyújtó közintézmények hatékonysága és eredményessége fokozatosan csökkent. Tulajdonképpen ettől a korszaktól datálódik a napjainkban is tartó közintézményi menedzsment reformok sorozata. A közzszektor szervezésére irányuló reformtörekvések talán már létrejöttével és elismerésével egy időben megkezdődtek.

Felmerül a kérdés, hogy honnan is ered az új Közzszolgálati Menedzsment? A hagyományos szemlélet alapján az NPM a közösségi-választások elméletéből („public choice theory”) és a menedzsmentizmusból származtatható (Aucoin, 1990, p. 115; Dunsire, 1995, p. 21–29; Lueder, 1996, p. 93; Naschold et al., 1995,

p. 1–8; Reichard, 1996, p. 245f; Schedler, 1995, p. 155). Ezen kívül az NPM tényleg új? Végezetül az NPM valóban egy paradigmaváltást jelent, mint ahogy azt számos szerző állítja (Kamensky, 1996, p. 250; OECD, 1995, p. 8, 25; Osborne and Gaebler, 1993, p. 321; Reinermann, 1995, p. 6)? Annak érdekében, hogy ezen kérdésekre válaszokat adhassunk, szükségszerű megvizsgálnunk, az NPM eredetét és annak jellemvonásait, tulajdonságait.

2.1. Az NPM előzményei és jellemzői

Maga az NPM mozgalom a '70-es évek végén, '80-as évek elején vette kezdetét. Az első gyakorlóit az Egyesült Királyság, Margaret Thatcher miniszterelnök alatt és néhány helyi önkormányzatokban az Egyesült Államokban (pl. Sunnyvale, Kalifornia) melyek nagymértékben lettek sújtva a gazdasági recesszió és az adózási felkelések (lázadások) által. Ezt követően Új-Zéland és Ausztrália kormányai csatlakoztak a mozgalomhoz. Ezen sikereknek köszönhető, hogy az NPM mint közigazgatási reform felkerült számos OECD ország és más nemzetek napirendi pontjára (OECD, 1995).¹⁵⁸ Az OECD országaiban ugyanis 1970 és 1998 között 5%-al nőtt az állami alkalmazottak aránya, ezzel ellentétes tendencia pedig csak az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában volt tapasztalható. A jóléti kiadások aránya a tagországok mindegyikében emelkedett.

Csak később azonosították a tudósok ezen reformok közös jellemzőit és majd szervezték, rendszerezték őket a New Public Management címszó alatt (Dunsire, 1995, p.21). Az NPM e közös sajátosságai – olyan vitathatatlan, jellemzők melyek majdnem minden esetben említésre kerülnek a tudományos megfigyelők, kutatók által – az 1.táblázatban kerülnek ismertetésre kiegészítve néhány vitatható sajátossággal, melyek megemlítsre kerülnek néhány kutató – de nem mindenki – által (pl. Boston, Martin, Pallott, & Walsh, 1996; Buschor, 1994; Gore, 1994; Hood, 1991; Nashold et al., 1995).

1.táblázat: Az NPM jellemzői (forrás: Gruening, G., 2001, p.2 nyomán)

VITATHATATLAN JELLEMZŐK (AZONOSÍTOTT A LEGTÖBB KUTATÓ ÁLTAL)	VITATHATÓ SAJÁTOSságOK (AZONOSÍTOTT VALAMENNYI KUTATÓ ÁLTAL)
Költségvetés csökkentések Teljesítmény alapján való elszámoltathatóság Privatizáció Az állampolgár ügyfélle válik Decentralizáció Stratégiai tervezés és menedzsment Az ellátás és termelés elválasztása Versenyszellem Teljesítménymérés Változó menedzsment stílus Kiszerződés (contracting out) Nagyobb rugalmasság A politika és a közigazgatás elválasztása Javított pénzügymenedzsment Az információs technológia nagyobb mértékben való felhasználása	Törvényi, költségvetési és költsékezési kényszerek Az igazságszolgáltatás racionalizálása Politikaelemzés és értékelés Javított szabályozás Az adminisztrációs szervezetek racionalizálása Demokratizálás és állampolgári részvétel.

Ahogy már a fentiekben is utaltunk a Közösségi választások elméletére („public choice” theory) mint az NPM kialakulását elősegítő elmélet fontos megemlíteni, hogy a modern állam egyik legfőbb jellemzője: a közpolitikai döntéshozatali folyamatban a bürokrácia hatalma megnövekedett – döntéseivel inkább saját érdekeit, nem pedig a közérdeket szolgálja. Az elméletnek számos iskolája keletkezett: legismertebb a virginiai iskola (képviselői Gordon Tullock, James Buchanan, Anthony Downs és William Niskanen). A virginiai iskola képviselői az amerikai közigazgatást, annak közpolitikai folyamatát elemezve jutottak el kritikus következtetésekhez a bürokrácia szerepvállalásáról. Egyik képviselőjük, Gordon Tullock szerint minden bürokratikus szervezet terhet jelent a társadalom számára – mint írja: „Nagy és alacsony hatékonyságú bürokrácia terheit cipeljük. A hatékonyság növelése ebben a szektorban – közgazdasági szempontból ítélve meg a dolgot – növelhetné nemzeti jövedelmünket, és növekedési rátánkat is javíthatná. Politikai szempontból növelhetné az állampolgár – mint szavazó – irányító-ellenőrző szerepét a nemzet életének számos területén és szélesíthetné személyes szabadságát” (Tullock, 1965, p. 221). James Buchanan megerősítve Tullock véleményét hozzáteszi – a probléma gyökere a politikai rendszerben húzódik meg. A közösségi választás (public choice) elmélet középpontba állította a köztisztviselők önérték maximalizálását. Ezzel megnyitotta az utat, olyan szemléleti közelítések felé, amelyek a közintézményeket

¹⁵⁸ OECD: Organization for Economic Cooperatin and Development, Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet: nemzetközi gazdasági integrációs szervezet.

a magánvállalkozásokhoz hasonlították. Hiszen mindkét esetben ugyanaz a motiváció: az önérték érvényesítése (Jenei, Gy., 2005, p.44).

2.2. A New Public Management fogalma

Az eddigi érvelések alapján is látható, hogy az NPM számos összetevővel rendelkezik. Az NPM a közintézmények modernizációjával és a vezetés új formáival foglalkozik, (Schedler, K., 2000, p.14) célja az állam és a közigazgatás gazdasági modernizációja. Az NPM-et nem szabad összetévesztetni közigazgatási tudománnyal vagy tudományos irányzattal, hisz sokkal inkább egy olyan mozgalom, melynek célja a hatékony közigazgatás megteremtése és fenntartása. Az elméleti megalapozottságára való tekintettel (tranzakciós költségelmélet, közösségi választások elmélete, megbízó-ügynök elmélet) magát az NPM terminust a '90-es évek eleje óta jegyzik, és általában ernyőfogalomként használják mindazokra a kezdeményezésekre, amely az állam visszaszorítását, illetve a hatékonyabb, eredményesebb és olcsóbb közösségi szolgáltatások megteremtését szolgálják (Antal, Zs. – Drótos, Gy., et.al., 2011, p.11).

Ez az új menedzsmentmodell végképp nem jogi koncepció, bár vannak jogi vonatkozásai is. Az NPM a jogi szabályozásra kevés figyelmet szentel, a jognak tulajdonképpen csak azt a szerepet osztja, hogy jelölje ki azokat a (tág) kereteket, amelyben az új szemléletű és hatékony közigazgatás megvalósulhat (Fábián, A., 2011, p.146).

Az alábbi táblázat (2.táblázat) az NPM főbb célkitűzéseit és eszközrendszerét kíséri meg összefoglalni:

2.táblázat: Az NPM célkitűzései és eszközrendszere

CÉLKITŰZÉSEK	ESZKÖZÖK
A közszférában foglalkoztatottak számának csökkentése, új személyzetpolitikai modell	Teljesítményorientált rendszer bevezetése – pl. teljesítménybér, jutalmak
Privatizáció	Csak korlátozott eszközként jöhet számításba (először tisztázni szükséges, hogy melyek azok a feladatok, amelyek az államnak el kell látnia)
A közigazgatási egységek önállóságának növelése	Decentralizáció
Piaci versenyhez hasonló körülmények kialakítása	Hatékonyági vizsgálatok alkalmazása és végrehajtása
A közigazgatás minőségének a javítása	Versenyszemlélet kialakítása; Total Quality Management
A „karcsú” közigazgatás („lean administration”) megteremtése	Kiszerződés; PPP (public-private partnership) beruházások;
Ügyfélorientált közigazgatás	Érthető szabályozás; Bizonytalan és/vagy felesleges szabályok deregulációja; Egyszerű eljárás; Közigazgatási szolgáltatások minőségének javítása; Információs ablakok a hivatalokban; stb.
A közigazgatás és a politika elválasztása	Executive agency-k (működésüket tekintve önálló egységek) létrehozása a minisztériumokon belül

A 2.táblázat alapján jól látható, hogy az NPM általános célkitűzései, eszközei között sokkal több az átfedés, mint a különbség. Ez alátámasztja azt, hogy az NPM tagadhatatlanul ország specifikus jellege ellenére alapvető tulajdonságaiban minden államban hasonló.

Az NPM lényege, – bár ha kissé leegyszerűsített formában – hogy az állam nem kitüntetett, irányító szereplője a társadalomnak, hanem csupán egyik szereplője, ebből adódóan elveszti monopolhelyzetét.

2.3. Az NPM kritikája

Ahogy a Weberi modellnek is megvoltak a maga követői és annak bírálói nincs ez másképp az NPM esetében sem. A kritikusok egyfelől a közigazgatás és a magánigazgatás összehasonlításával, illetve jellegzetességeik szembeállításával érveltek.

A magánszektorban vannak olyan fogalmak, folyamatok, amelyek a közigazgatásban nehezen értelmezhetők, mint például a profit, a kereslet-kínálat viszonya, a folyamatos expanzió vagy a konkurencia. Fordított irányból megközelítve meg nehezen illeszthető be a menedzsmentszemléletbe a „közjó” vagy a „közérdek” kategóriája. A két szektor eltérő környezetben működik, a magánszektor területe a piac, illetve a tulajdonviszonyok, a közszeaktoré a demokrácia és a jogállam.

Az ellenszolgáltatás fontos fogalma a vállalati igazgatásnak, a közigazgatásban viszont csak kivételesen jelentkezik. Nehezen képzelhető el pl. ellenszolgáltatás szociális segélyért vagy lakhatási

támogatásért „cserébe”. Maga a szolgáltatás fogalma sem mindig illeszthető be a közigazgatás „output” halmazába (Fábián, A., 2011, p.154).

Egy újabb alapvető probléma származik abból, hogy a két rendszernek más a célja: a magánigazgatás célja a költségminimalizálás mellett a profitmaximalizálás, míg a közigazgatás célja a közfeladatok maradéktalan, minden érintett számára lehetőleg azonos színvonalon történő ellátása.

Míg a magánszektor esetében dominál az egyszemélyi döntés, addig a közszektorban nem kis számban vannak jelen testületi döntések is.

Ezeket túlmenően az NPM reformok új dilemmákat is felszínre hoztak, amelyek – korántsem teljes felsorolásban – a következők:

- Hol kell meghúzni a közszféra és a magánszféra határát?
- Hol kell meghúzni a politika és az igazgatás határát?
- Hogyan kell a közintézmények működésében a kisebbségek szükségleteit és érdekeit érvényesíteni?

- Mi a centralizáció és a decentralizáció megfelelő egyensúlya?
- Hogyan lehet hatékonyan koordinálni a formálisan autonóm, ugyanakkor funkcionálisan kölcsönös függésben levő közintézményeket?
- Hogyan kell a teljesítményeket mérni egy közös kiinduló alap nélkül?

A 2008-ban kitört gazdasági világválság az utolsó szög volt az NPM „koporsójában” ugyanis bebizonyosodott, hogy az üzleti szféra igazgatási teljesítménye nem jobb a kormányzaténál, erős állami, közigazgatási felügyelet nélkül a piac harmonizálónak hirdetett tevékenysége megszűnik.

3. A Neo-Weberianus állam (Neo-Weberian State, NWS, „holnap”)

Ma már határozottan kijelenthető, hogy az NPM sem külföldön, sem Magyarországon nem tudta gyökeresen átalakítani a közigazgatást: az NPM eszközeinek alkalmazása sehol sem eredményezett újfajta közigazgatási modellt, vagy forradalmi áttörést sem az állami szervezetben, sem a működésben (Lőincz, L., 2007, p. 5-7).

Az utóbbi időszakban egy újabb fogalom van emelkedő félben, melyet a szakirodalomban (pl. Pollitt-Bouckaert, 2011) „Neo-Weberian State-nek” (Neo-Weberianus állam, a továbbiakban NWS) titulálnak, amely mint egy lehetőségként van jelen, utó-NPM-ként tartják számon a közigazgatás számára. Lényegében ez az anglo-amerikai modellel szembenálló európai kontinentális modell reformjaként van számon tartva. Elsőként Pollitt és Bouckaert által került bevezetésre a szakirodalomban, pontosabban a *Public Management Reform: A Comparative Analysis* (2004) c. tanulmányukban, melyet később Drechsler (2005), Drechsler és Kattel (2008), Pollitt (2008) és sokan mások fejlesztették tovább. Ahogy ezt Pollitt kiemeli, az NWS nem éppen a hagyományos Weber-i bürokrácia és az NPM néhány hatékonysági eszközének keveréke, hanem inkább arra törekszik, hogy modernizálja az államot és tartalmaz „Weber”-i és „Neo” elemeket is egyaránt. Az utóbbi „megőrzi a hagyományos Weber-i modell fő részét és korszerűsíti azt (amely... különféle kontextus- és ország specifikus formákat képes felvenni)” (Drechsler és Kattel, 2008, p.96).

Mindazonáltal, bár az NWS megfontolásba veszi a hiteles megtanult leckéket az NPM-ről tapasztaltakról, mégis egy olyan irányba hajlik, amely egy fentről-lefelé kialakított – hierarchikus – típusú kormányzás, amelyek túlzottan merev és rugalmatlanok, annak érdekében, hogy találkozzanak az állampolgárok által megfogalmazott növekvő igényekkel (Dunn és Miller, 2007).

Pollitt és Bouckaert (2004, p.99-100) összegzik a leírásukat a modell Weber-i alapjáról az alábbi négy pont szerint:

- Az állam szerepének az újbóli megerősítése, mint az új megoldások fő támogatója, olyan problémákra, mint a globalizáció, technológiai változás, változékony demográfiai jellemzők és környezeti fenyegetések;
- A népképviselői demokrácia szerepének az újbóli megerősítése (központi, területi és helybeli) az államgépezeten belüli törvényesítő elemként;
- A közigazgatási jog szerepének az újbóli megerősítése – megfelelően korszerűsített – megőrizve az alapvető elveket melyek az állampolgár – állam kapcsolatra vonatkoznak, köztük a törvény előtti egyenlőség, jogbiztonság és szakosodott, tüzetes jogi vizsgálat létezése, elérhetősége, amely az állami cselekvéseket hivatott vizsgálni;
- Azon elképzelés megőrzése, mely szerint a közszolgálat egy megkülönböztetett státusszal, kultúrával illetve feltételekkel rendelkezik;

A „Weber-i elemeket” leszámítva, az NWS tartalmaz „Neo elemeket” is, melyeket a következő pontok szerint lehet összegezni:

- Egy belső orientálódásból, a bürokratikus szabályok irányába való elmozdulás, egy külső orientálódás felé való elmozdulás, afelé, hogy találkozzanak az állampolgárok által megfogalmazott igényekkel és

kívánságokkal. Az elsődleges út ennek megvalósításában nem a piaci mechanizmusok alkalmazása (bár esetenként hasznosnak bizonyulhatnak) hanem professzionális, minőségi kultúra és szolgáltatás teremtésével.

- Utólagos kiegészítése (nem pótlás) a népképviselési demokrácia szerepének, és az állampolgárok nézeteinek a közvetlen képviselése (ez a szempont, ami láthatóbb az észak európai államokban és Németországban a helyi szinten, semmint Belgiumban, Franciaországban vagy Olaszországban).
- A kormányon belüli erőforrás-gazdálkodásban, a tárgyhoz tartozó törvények korszerűsítése, annak érdekében, hogy egy nagyobb szintű orientációt legyenek képesek megvalósítani, ami az eredmények elérését illeti, semmint csupán az eljárás helyes követése. Ez részben kifejezésre kerül az ex-ante és ex-post irányítás egyensúlyában való változásban, de nem az előbbi teljes elhagyásával.
- A közszolgálat professzionalizálódása, annyira, hogy a „burokrata” nem csak egyszerűen szakértő legyen abban a törvénybe, ami közel áll az ő tevékenységi köréhez, de szintén, egy professzionális menedzser legyen arra irányulva, hogy találkozzon az állampolgárok szükségleteivel. (Pollitt és Bouckaert, 2004, p.99-100).

Noha az NWS iskola elindító az európai közigazgatási értékek újrafogalmazásaként és azoknak az új korszak kihívásaihoz igazításaként tekintettek saját tevékenységükre, mások – így például Drechsler, de Magyarországon Stumpf és G. Fodor is – arra törekedtek, hogy az NWS-t az NPM antitéziseként fogalmazzák meg (Stumpf, I.-G. Fodor, G., 2008).

3.1 Az NWS jellemzői és következményei

Az előzőekben felsorakoztatott elemek alapján az alábbi jellemzők körvonalazódtak ki az NWS-el kapcsolatban:

- erős, aktív
- a legalizmus és a menedzserializmus szintézisét valósítja meg;
- a kormányzati cselekvés a jogrenden alapul;
- a magán szektor ténylegesen versenyez a minőségi közösségi szolgáltatások elnyeréséért;
- a civil szférát bevonják a közpolitikai döntések előkészítésébe és végrehajtásába;

Ezen jellemzők betartása és követése, számos következményt von maga után:

- az állam szerepének újragondolása az állam megerősítése céljából;
- a bürokrácia újrafelfedezése („rediscover bureaucracy”);
- a normativitás helyreállítása;
- a korrupció visszaszorítása;
- a gazdasági növekedés elősegítése;
- a szegénység csökkentése;
- a demokrácia kiszélesítése;

Mindezek alapján a jelen dolgozatban vizsgált irányzatok, modellek lényegének áttekintését segíti az alábbi táblázat, mely olyan szerzők munkássága alapján készült, akik a közép- és kelet európai tapasztalataik alapján szűrték le megállapításaikat.

WS: AZ EREDETI WEBERI MODELL (DRECHSLER, 2009)	NPM	NWS (G. FODOR – STUMPF, 2008; DRECHSLER, 2009)
A közszolgálathoz való viszonya: A közszolgálat önálló szakma, saját kultúrával, elkülönült jogi státusszal, sajátos nyelvvél, kizárólag a jogszabályoknak, és a köz érdekének alávetve.	A közszolgálathoz való viszonya: A közszolgálat rugalmas, a piac és az állami szféra nem különül el egymástól, tanácsadók, tanácsadó cégek a piacról a feladatok többségére, versenyeztetés után megbízhatók.	A közszolgálathoz való viszonya: A közszolgálat professzion-alizációja, azt jelenti, hogy a köztisztviselő nem csak a saját szakterületének jogi szakértője, hanem egyben olyan „menedzser” is, aki az állampolgárok és a közérdeknek megfelelően működik.
Előfeltevése: Az állam a problémák, kihívások megoldásának fő segítője: globalizáció, változó technikák, demográfia, környezeti kihívások	Előfeltevése: A verseny a leghatékonyabb mechanizmus. A piaci koordinációra helyezi a hangsúlyt: az államból szolgáltató, az állampolgárból „fogyasztási	Előfeltevése: A verseny messze nem tökéletes, ahogy az állami tervezés sem. A piaci koordinációt megpróbálja minimálisra szorítani az államon belül, a társadalomirányítást a

	garanciákat” igénylő fogyasztó válik	koordinációs mechanizmusok harmonikus egységeként tekinti.
Politikához való viszonya: A közszolgálat a politikától elszigetelten igyekszik működni, a politikával való egyetlen összekötő kapocs a jogalkotás. A weberi modell a képvisleti demokrácia közjő, mint végső legitimációs bázis iránti igényét igyekszik kielégíteni.	Politikához való viszonya: A politikát adotttnak veszi, az NPM csak technika, jó megoldások, receptek gyűjteménye, nem tartalmaz politikai vagy szakpolitikai célokat.	Politikához való viszonya: Az állam kapacitásainak helyreállításával bővíteni igyekszik a politika mozgásterét, de a jogállami eszközök hangsúlyozásával a politika közjőt szolgáló mivoltát erősíti a hatalmi célokkal szemben.
Programja: A közigazgatási jog megerősítése – megfelelő modernizáció mellett – az állam-állampolgár kapcsolatrendszer lényegének megtartásával, a törvény előtti egyenlőség, a jogbiztonság és az állami cselekvés kiemelt jogi szabályozottsága útján.	Programja: A hatékonyság növelése költségcsökkentés, feladatszőkítés azonos vagy jobb teljesítmény mellett	Programja: Az eredményesség a legfontosabb cél, melyet a jogállami vívmányok érintetlenül hagyásával, a lehető legnagyobb szakmai felkészültséggel kell elérni.

3.táblázat: A Weber-i modell (WS) – NPM – NWS összehasonlítása (Gellén, M. 2012, p.105 nyomán)

4.KÖVETKEZTETÉSEK

A közigazgatási reform kísérletek Közép- és Kelet Európában egy „tankönyvi” példát ajánlottak konceptuális félreértésekre, illetve egy keveréket alkalmatlan adminisztrációs megoldásokra és eszközökre. Valószínű, hogy egy ideig a közigazgatás mechanikus és műszaki megközelítései fognak uralkodni, alacsony prioritást kijelölve a stratégiai gondolkodásnak. Mindazonáltal egy alapvető konszenzus hiánya politikai irányok fölött, instabillá tette a Közép- és Kelet Európai kormányok tevékenységeit: gyakori szórványos reformra való kísérletek, feszült légkört alakítottak ki a kormányokon belül és szkepticizmus jött létre a további változásokkal kapcsolatosan. Ezen körülmények alatt egy konceptuális tisztázásra és „tájékozott” gondolkodásmódra an szükség az állam szerepéről annak érdekében, hogy a közigazgatás fejlesztése sikeres legyen.

Ahogy számos alapvető állam-építő erőfeszítések az NPM-hez hasonló megközelítéseken alapultak, az NWS fejlesztése valószínűbb, mint a közigazgatás hagyományos Weber-i rendszere. A kulcs a további fejlődés számára a Közép illetve Kelet Európai országok számára, hogy első körben biztosítani kell az NWS Weber-i elemeinek a jelenlétét és csak ezt követően elkezdni fokozatosan építeni a „Neo” elemeket úgy, hogy egyéni modern menedzsment eszközök kerülnek bevezetésre.

Az állam szerepe változóban van, ugyanis az emberi közösségek létfeltételeinek tartós biztosítása változó külső körülmények esetében ezt megköveteli. Mivel azok a kihívások, amelyekkel az államok szembesülnek, a globalizáció következtében igen hasonlóak, azért – egyes kutatók szerint – az államok által kidolgozott válaszok is közelítenek egymáshoz (Fosler, R.S., 1999, 9.494-524).

Fő kérdésként a továbbiakban is fenn áll, hogy a XXI. század új jellegű kihívásai között melyik modell nyer elsőbbséget, melyik lesz képes hatékonyabb, eredményesebb, összességében megfelelőbb eszközt kínálni az államok részére. A kérdés elméleti jelentőségén túl, alapvető fontossága abban rejlik, hogy a közigazgatási reformok hogyan képesek az államot úgy alakítani, hogy közben annak demokratikus, jogállami és hatékonysági összetevői által hordozott értéktartalmak ne sérüljenek, sőt, ha lehet egymást erősítsék (Gellén, M., 2012, p.242).

IRODALOMJEGYZÉK

1. Antal Zsuzsanna - Drótos György - Kiss Norbert - Kováts Gergely - Révész Éva - Varga-Polyák Csilla (2011): *Közzszolgálati Szervezetek Vezetése*. Egyetemi jegyzet. Aula kiadó, Budapest
 2. Bouckaert, Geert – Pollitt, Christopher (2001, 2004): *Public management reform. A comparative analysis*. Oxford University Press, Oxford
 3. Bouckaert, Geert – Pollitt, Christopher (2011): *Public management reform. A comparative analysis. New Public Management, Governance and the New Weberian State*. 3rd edition, Oxford University Press, Oxford
 4. Buchanan, D.A. - Huczynski, A.A. (1985): *Organizational behaviour*. Prantice Hall, London
 5. Drechsler, Wolfgang – Rainer, Kattel (2008): „Towards the Neo-Weberian State? Perhaps, but Certainly Adieu, NPM!” NISPAcee Journal of Public Administration and Policy 1 (2), p. 95-99
 6. Drechsler, Wolfgang (2009): *The rise and demise of the New Public Management: Lessons and opportunities for South East Europe*. Uprava Univerza v Ljubljani Fakultete za Upravo. 2009 November 3. p. 7-27
 7. Dunn, W. – Miller, D. (2007): „A Critique of the New Public Management and Neo-Weberian State: Advancing a critical theory of administrative reform.” Public Organization Review 7, p.345-358
 8. Dunsire, A. (1995): *Administrative theory in the 1980s: a viewpoint*. Public Administration, 73, p.17-40
 9. Etzioni, Amitai (1989): *A szervezetek és a társadalmi környezet*. Szervezet.szociológia. Tankönyvkiadó, Budapest
 10. Fábián Adrián (2011): *Közigazgatás elmélet*. Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs
 11. Fosler, R. Scott. (1999): *The Global Challenge to Governance: Implications for National and Subnational Government Capacities and Relationships*. In: *The Challenge to New Governance in the Twenty-First Century: Achieving Effective Central-Local Relations*. Tokyo: National Institute for Research Advancement. p.494–524
 12. Gellén Márton (2012): *A közigazgatási reformok az államszerep változásainak tükrében*. Doktori értekezés. Győr
 13. Gruening, G. (2001): *Origin and theoretical basis of New Public Management*. International Public Management Journal 4, p. 1-25, Elsevier
 14. Gulyás Gyula (2011): *Kormányzati bürokrácia*. Aula kiadó, Budapest
 15. Horváth Imre (2006): *Vezetési módszertan*. Dialóg Campus kiadó, Budapest-Pécs
 16. Jenei György (2005): *Közigazgatás-menedzsment*. Századvég kiadó, Budapest
 17. Lőrincz Lajos (1999): *Közigazgatás: tegnap, ma és holnap*. Tér és társadalom 13 évf. 1999/13, p.3-18
 18. Lőrincz Lajos (2007): *Közigazgatási reformok: mítoszok és realitás*. Közigazgatási Szemle, 2 sz., p. 5-7
 19. Schedler, Kuno – Proeller, Isabelle (2000): *New Public Management*. Haupt V., Bern-Stuttgart-Wien
 20. Stumpf István – G. Fodor Gábor (2008): *Neoweberi állam és jó kormányzás*. Nemzeti Érdek, 2.évf., 7 sz.
 21. Tullock, G. (1965): *The Politics of Bureaucracy*. Public Affairs Press. Washington D.C.
 22. Waldo, Dwight (1994): *Public Administration and Ethics*. In: Lane, Frederick S. ed., *Current Issues in Public Administration*. St. Martin's Press, New York
- Weber, Max (1987): *Gazdaság és társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest